

DIAGNOZA SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ ROZTOCZA

LUBLIN 2023

Spis treści

Wprowadzenie	2
1. Przestrzeń i środowisko	5
1.1. Położenie i podział administracyjny.....	5
1.2. Osadnictwo, ośrodki rozwoju, urbanizacja	6
1.3. Walory przyrodnicze	10
1.4. Walory kulturowe, zabytki	21
1.5. Wnioski - przestrzeń i środowisko	23
2. Społeczeństwo.....	25
2.1. Demografia	25
2.2. Edukacja.....	35
2.3. Opieka zdrowotna oraz opieka nad dziećmi.....	44
2.4. Sytuacja materialna gospodarstw domowych oraz opieka społeczna	49
2.5. Kultura	51
2.6. Sport i rekreacja.....	57
2.7. Bezpieczeństwo publiczne	62
2.8. Aktywność społeczna.....	64
2.9. Wnioski - społeczeństwo.....	68
3. Gospodarka	71
3.1. Działalność podmiotów gospodarki narodowej.....	71
3.2. Rynek pracy.....	76
3.3. Rolnictwo	83
3.4. Turystyka	91
3.5. Sytuacja finansowa samorządów	100
3.6. Wnioski – gospodarka.....	103
4. Infrastruktura techniczna.....	107
4.1. Infrastruktura transportowa i komunikacyjna	107
4.2. Gospodarka wodno-ściekowa	115
4.3. Gospodarka odpadami.....	120
4.4. Gazownictwo, elektroenergetyka, ciepłownictwo.....	122
4.5. Dostępność cyfrowa	124
4.6. Wnioski - infrastruktura techniczna	129
Spis rycin.....	131
Spis tabel	133
Spis wykresów.....	135

Wprowadzenie

Roztocze to kraina geograficzna położona pomiędzy Wyżyną Lubelską, Kotliną Pobuża i Wyżyną Wołyńską oraz Kotliną Sandomierską. Jej skomplikowana budowa geologiczna pozwoliła na wykształcenie się ciekawego krajobrazu oraz bogactwa przyrody ożywionej. Kraina dzieli się na trzy mezoregiony:

- Roztocze Zachodnie (od Kraśnika po Szczebrzeszyn), gdzie występują obszary lessowe z największą w Polsce gęstością wąwozów na 1 km²;
- Roztocze Środkowe (od Szczebrzeszyna po Narol i Lubyczę Królewską) z wapiennymi wzniesieniami porozcinanymi dolinami rzek, w strefie krawędzi południowej tworzące głęboko wcięte doliny z progami skalnymi;
- Roztocze Wschodnie (od Narola i Hrebenego w kierunku Lwowa), z zalesionymi wzgórzami i mnogością miejsc występowania wód mineralnych.

Ze względu na unikatowe walory przyrodnicze znaczna część Roztocza objęta jest różnymi formami ochrony przyrody, a cała kraina stanowi ważny korytarz ekologiczny o randze europejskiej. Biorąc pod uwagę podział administracyjny Polski Roztocze jest położone na pograniczu województw lubelskiego oraz podkarpackiego. Jest to jednocześnie obszar dotknięty w znacznym stopniu problemami strukturalnymi zarówno w sferze społecznej jak i gospodarczej¹.

Powyższe uwarunkowania spowodowały, że Roztocze należy do obszarów dla których władze regionalne widzą potrzebę szczególnego wsparcia w wybranych sferach. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w dokumentach strategicznych województw lubelskiego i podkarpackiego². W „Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku” obszar funkcjonalny Roztocza został wskazany jako jeden z regionalnych obszarów strategicznej interwencji (OSI). Z kolei „Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030” określiła działanie w zakresie wzmocnienia współpracy ponadregionalnej na rzecz rozwoju obszarów wspólnych z województwem lubelskim, dotyczącej Roztocza. Bazując na tych ustaleniach władze obu regionów podjęły decyzję o przygotowaniu programów rozwoju Roztocza, obejmujących części tej krainy położone na terenie województwa lubelskiego oraz podkarpackiego.

¹ Świadczą o tym wyniki badań przeprowadzone w celu delimitacji obszarów problemowych, wykonanych na potrzeby Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030. Za wyjątkiem gmin miejsko-wiejskich Janów Lubelski i Tarnogród oraz gminy Borzechów diagnozowany obszar Roztocza obejmuje gminy zagrożone trwałą marginalizacją i miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze.

² Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku, dokument przyjęty Uchwałą Nr XXIV/406/2021 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 29 marca 2021 r.; Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, dokument przyjęty Uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.; Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030, dokument przyjęty Uchwałą Nr XXVII/458/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 września 2020 r.; Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, dokument przyjęty Uchwałą Nr LIX/930/18 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 27 sierpnia 2018 r.

W województwie lubelskim są to gminy należące do Obszaru Strategicznej Interwencji Rostocze:

- w powiecie biłgorajskim gminy: Aleksandrów, Biłgoraj, Biszczka, Frampol, Goraj, Józefów, Księżpól, Łukowa, Obsza, Potok Górny, Tarnogród, Tereszpol, Turobin oraz miasto Biłgoraj,
- w powiecie janowskim gminy: Batorz, Chrzanów, Dzwola, Godziszów, Janów Lubelski, Modliborzyce, Potok Wielki,
- w powiecie kraśnickim gminy: Dzierzkowice, Kraśnik, Szastarka, Trzydnik Duży, Urzędów, Wilkołaz, Zakrzówek oraz miasto Kraśnik,
- w powiecie lubelskim gminy: Borzechów i Zakrzew,
- w powiecie tomaszowskim gminy: Bełżec, Jarczów, Krynice, Lubycza Królewska, Łaszczów, Rachanie, Susiec, Tarnawatka, Telatyn, Tomaszów Lubelski, Tyszowce, Ulhówek oraz miasto Tomaszów Lubelski,
- w powiecie zamojskim gminy: Adamów, Komarów-Osada, Krasnobród, Łabunie, Miączyn, Nielisz, Radecznicza, Sitno, Stary Zamość, Sułów, Szczebrzeszyn, Zamość, Zwierzyniec oraz miasto Zamość.

W województwie podkarpackim są to należące do powiatu lubaczowskiego gminy: Cieszanów, Narol, Oleszyce, Horyniec-Zdrój, Lubaczów, Stary Dzików, Wielkie Oczy oraz miasto Lubaczów. Wszystkie gminy powiatu lubaczowskiego wskazane zostały w „Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2030” jako obszary zagrożone trwałą marginalizacją i wymagać będą szczególnego wsparcia w kontekście równoważenia rozwoju regionu.

Prace nad programami prowadzone będą równolegle, a jednym z przejawów współpracy władz regionalnych jest przygotowanie diagnozy obejmującej cały obszar Rostocza. W niniejszym dokumencie przeanalizowano i określono uwarunkowania obszaru w dziedzinach: przestrzeń i środowisko, społeczeństwo (w tym infrastruktura społeczna), gospodarka, infrastruktura techniczna. Przeanalizowane zostały potencjały rozwojowe, poziom atrakcyjności inwestycyjnej oraz społeczno-gospodarczej obszaru.

Przeprowadzone w Diagnozie analizy oparte zostały przede wszystkim na danych pochodzących z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, danych pochodzących z gmin i innych jednostek terytorialnych oraz zasobów zgromadzonych przez Urzędy Marszałkowskie Województw Lubelskiego oraz Podkarpackiego (w tym opracowania „Diagnoza do projektu programu rozwoju dla podkarpackiej części obszaru Rostocza”, przygotowanego przez Podkarpackie Biuro Planowania Przestrzennego w Rzeszowie). W tabelach prezentujących dane w układzie gminnym gminy z województwa podkarpackiego zostały wyróżnione bardziej intensywną barwą.

Prace nad Diagnozą prowadzone były w okresie sierpień – grudzień 2022 (przy czym dane GUS pozyskane zostały w okresie sierpień-listopad, natomiast w grudniu prowadzone były prace redakcyjne). Poszczególne zjawiska analizowane były (w miarę dostępnych danych) w horyzoncie czasowym 2011-2021 oraz w układzie przestrzennym na poziomie gminnym lub powiatowym. Dla zjawisk, dla których pozyskanie danych było możliwe tylko na poziomie powiatowym, uwzględniono informacje dla powiatów: biłgorajskiego, janowskiego, kraśnickiego, lubaczowskiego, tomaszowskiego, zamojskiego oraz miasta Zamość. Stanowi to najlepsze przybliżenie analizowanego obszaru, w skład którego wchodzi jeszcze dwie gminy z powiatu lubelskiego, ale nie wchodzi dwie gminy z powiatu zamojskiego oraz dwie z powiatu kraśnickiego.

Dla większości wskaźników zaprezentowano odniesienie w postaci wartości dla województwa lubelskiego oraz województwa podkarpackiego. Wartości te stanowią tło dla oceny zjawisk zachodzących na analizowanym obszarze.

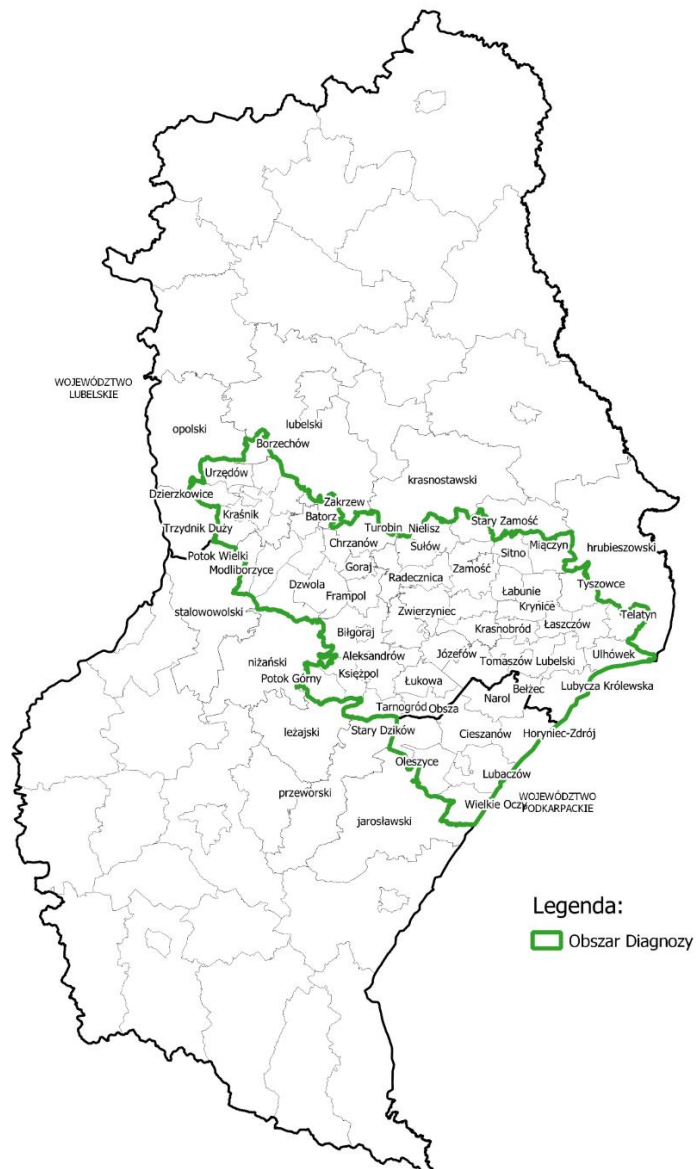
1. Przestrzeń i środowisko

1.1. Położenie i podział administracyjny

Analizowany obszar położony jest na pograniczu dwóch województw: lubelskiego oraz podkarpackiego. W Lubelskim jest to południowa część regionu, w Podkarpackiem północno-wschodnia część województwa (ryc. 1). Pod względem administracyjnym **obszar graniczy:**

- od północy z powiatami lubelskim oraz krasnostawskim;
- od wschodu z powiatem hrubieszowskim;
- od południowego-wschodu, wzdłuż zewnętrznej granicy Unii Europejskiej, z Ukrainą;
- od południa z powiatami jarosławskim, przeworskim oraz leżajskim;
- od zachodu z powiatami niżańskim, stalowowolskim oraz opolskim.

Ryc. 1 Położenie analizowanego obszaru na tle województw lubelskiego i podkarpackiego

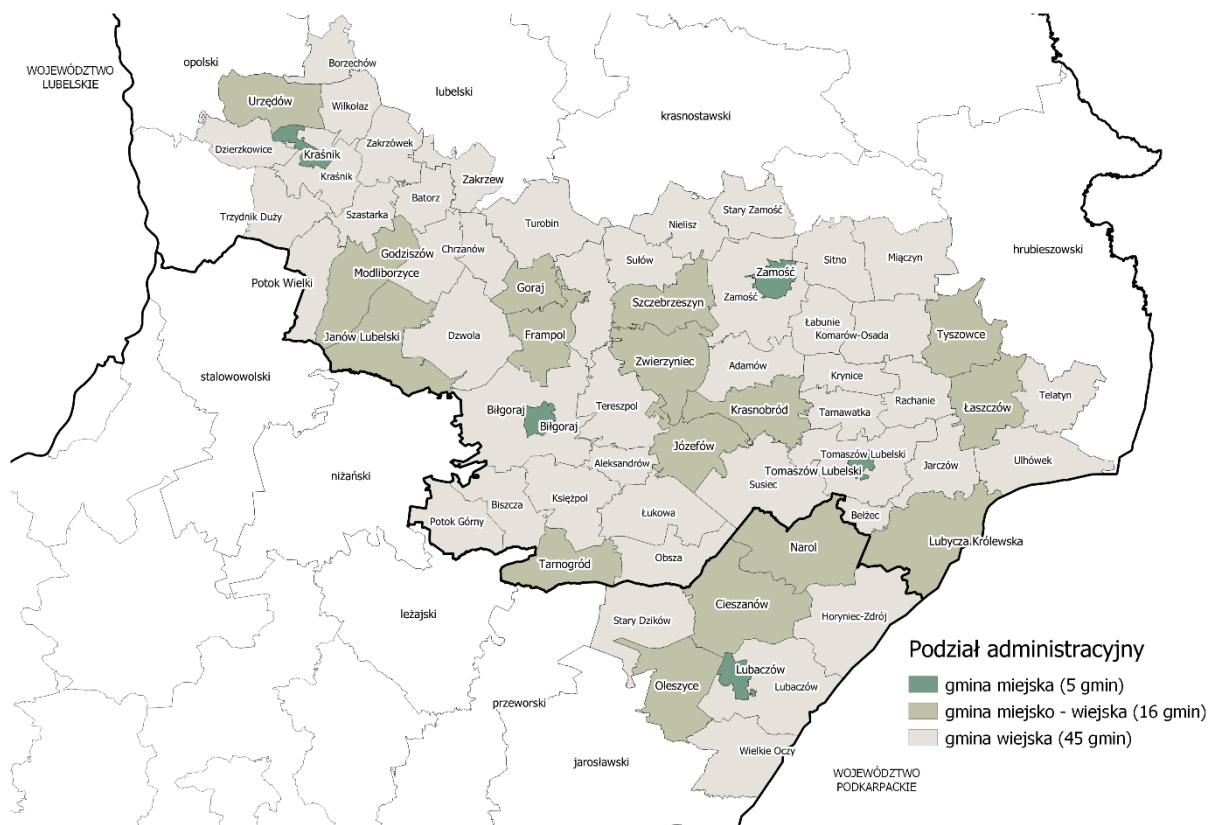

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie

Obszar **obejmuje 66 gmin**, w tym:

- 5 gmin miejskich,
- 16 gmin miejsko-wiejskich,
- 45 gmin wiejskich.

Ryc. 2 Podział administracyjny

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie

1.2. Osadnictwo, ośrodki rozwoju, urbanizacja

Analizowany obszar zajmuje **powierzchnię 7 825 km²**, co stanowi 2,5% powierzchni kraju. W odniesieniu do regionów:

- część lubelska, o powierzchni 6 517 km², stanowi 25,9% powierzchni województwa lubelskiego;
- część podkarpacka, o powierzchni 1 308 km², stanowi 7,3% powierzchni województwa podkarpackiego.

Przy liczbie ludności w 2021 r. 520 988 osób oznaczało to **gęstość zaludnienia** na obszarze objętym analizą 66,5 os/km² – znacznie poniżej wskaźnika dla Polski (121 os/km²) oraz obu regionów:

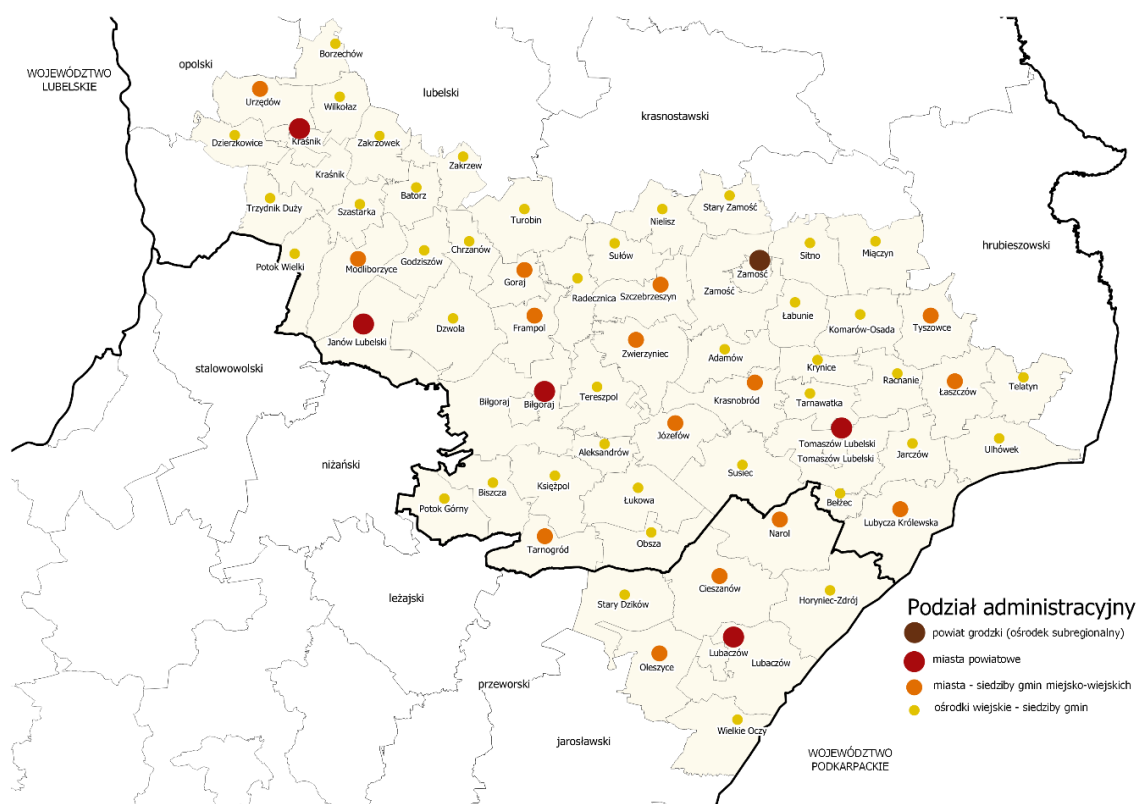
- w części lubelskiej gęstość zaludnienia wyniosła 71,6 os/km² (w województwie lubelskim 81 os/km²);

- w części podkarpackiej gęstość zaludnienia wyniosła 41,4 os/km² (w województwie podkarpackim 117 os/km²).

System osadniczy obszaru (ryc.3) tworzą:

- miasto na prawach powiatu - ośrodek subregionalny (Zamość), będący dodatkowo siedzibą powiatu ziemskiego oraz gminy wiejskiej Zamość,
- 5 miast pełniących funkcję ośrodków lokalnych, siedziby gmin oraz powiatów ziemskich (Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Lubaczów, Tomaszów Lubelski),
- 15 miast pełniących funkcje lokalne, siedziby gmin,
- 45 miejscowości wiejskich - siedziby gmin,
- pozostałe miejscowości wiejskie.

Ryc. 3 Hierarchia ośrodków na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie

Miasta powiatowe oraz ośrodek subregionalny stanowią najistotniejsze miejsca koncentracji ludzi, podmiotów gospodarczych oraz usług o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym. Ze względu na silne powiązania funkcjonalne ośrodki te tworzą z otaczającymi je obszarami tzw. **miejskie obszary funkcjonalne** (MOF). Należą do nich:

- MOF Biłgoraja, w tym: miasto Biłgoraj – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Biłgoraj i Księżpol – jako strefa zewnętrzna MOF;
- MOF Janowa Lubelskiego, w tym: część miejska gminy miejsko-wiejskiej Janów Lubelski – jako ośrodek rdzeniowy, część wiejska gminy miejsko-wiejskiej Janów Lubelski, gmina miejsko-wiejska Modliborzycze oraz gminy wiejskie Dzwola i Godziszów – jako strefa wewnętrzna MOF;

- MOF Lubaczowa – w tym: miasto Lubaczów jako biegun wzrostu i rdzeń obszaru funkcjonalnego, gminy wiejskie Lubaczów i Horyniec-Zdrój – jako strefa zewnętrzna MOF;
- MOF Kraśnika, w tym: miasto Kraśnik – jako ośrodek rdzeniowy, gminy wiejskie: Kraśnik, Dzierzkowice oraz gmina miejsko-wiejska Urzędów – jako strefa zewnętrzna MOF;
- MOF Tomaszowa Lubelskiego, w tym: miasto Tomaszów Lubelski – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Tomaszów Lubelski – jako strefa zewnętrzna MOF;
- MOF Zamościa, w tym: miasto Zamość – jako ośrodek rdzeniowy, gmina wiejska Zamość – jako strefa zewnętrzna MOF.

Pozostałe miasta i miejscowości gminne pełnią funkcję **ośrodków lokalnych** zapewniających dostęp do podstawowych usług mieszkańcom danej gminy. Ośrodkami o **wyspecjalizowanych funkcjach** są miejscowości uzdrowiskowe: Krasnobród i Horyniec-Zdrój, dzięki którym tereny obu gmin mają specyficzny potencjał do rozwoju turystyki, w szczególności zdrowotnej.

Mimo korzystnej, policentrycznej sieci miast należy podkreślić, że przeważają w niej miasta małe, poniżej 5 tys. mieszkańców. Nawet wśród miast powiatowych liczbę mieszkańców powyżej 20 tys. notują tylko Zamość, Kraśnik i Biłgoraj. W związku z tym obszar Roztocza charakteryzuje niski **współczynnik urbanizacji**³, który w 2021 r. wynosił 38%. Jest to wartość znacznie niższa niż dla województwa lubelskiego (46,38%) oraz podkarpackiego (41,36%), które zajmowały pod tym względem najniższe lokaty wśród Polskich regionów⁴.

Tabela 1 przedstawia rozkład liczby ludności ze względu na typy poszczególnych jednostek administracyjnych.

Tabela 1 Ludność obszaru w 2021 r. (stan na 31.12.2021 r.) z podziałem na typy jednostek administracyjnych

Teren województwa	Jednostki administracyjne		Liczba ludności
lubelskiego	miejskie		139 637
	miejsko-wiejskie	w tym miasto	40 168
		w tym obszary wiejskie	55 259
	wiejskie		231 752
podkarpackiego	miejskie		11 670
	miejsko-wiejskie	w tym miasto	6 852
		w tym obszary wiejskie	14 190
	wiejskie		21 460
Razem			520 988

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie na podstawie danych BDL GUS

³ mierzony procentowym udziałem ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności

⁴ wskaźnik dla Polski wynosił 59,86%

Szczegółowe informacje na temat powierzchni, liczby ludności oraz gęstości zaludnienia wg gmin wchodzących w skład obszaru na 2021 rok zostały przedstawione w tabeli 2.

Tabela 2 Powierzchnia, liczba ludności oraz gęstość zaludnienia gmin analizowanego obszaru w 2021 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Powierzchnia [km ²]	Liczba mieszkańców*	Gęstość zaludnienia [os/km ²]
1.	Miasto Zamość	30	62 021	2 044
2.	Miasto Tomaszów Lubelski	13	18 396	1 384
3.	Miasto Kraśnik	26	33 382	1 279
4.	Miasto Biłgoraj	21	25 838	1 225
5.	Miasto Lubaczów	26	11 670	454
6.	Zamość	196	23 298	119
7.	Bełżec	33	3 277	98
8.	Szczebrzeszyn	123	10 935	89
9.	Janów Lubelski	179	15 427	86
10.	Szastarka	73	5 642	77
11.	Urzędów	119	8 409	71
12.	Łabunie	87	6 137	70
13.	Kraśnik	105	7 199	69
14.	Wilkołaz	82	5 496	67
15.	Tomaszów Lubelski	171	11 270	66
16.	Zakrzówek	99	6 356	64
17.	Trzydnik Duży	104	6 303	61
18.	Aleksandrów	54	3 246	60
19.	Dzierzkowice	87	5 208	60
20.	Sitno	112	6 701	60
21.	Goraj	68	3 974	59
22.	Tarnogród	114	6 563	57
23.	Frampol	108	5 976	56
24.	Godziszów	102	5 662	56
25.	Borzechów	68	3 744	55
26.	Krasnobród	127	6 955	55
27.	Józefów	127	6 632	52
28.	Rachanie	94	4 891	52
29.	Stary Zamość	98	5 100	52
30.	Biłgoraj	263	13 335	51
31.	Radecznica	110	5 444	50
32.	Księżpol	141	6 817	48
33.	Potok Górny	111	5 233	47
34.	Tarnawatka	83	3 862	47
35.	Nielisz	112	5 293	47
36.	Potok Wielki	99	4 540	46

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Powierzchnia [km ²]	Liczba mieszkańców*	Gęstość zaludnienia [os/km ²]
37.	Łaszczów	128	5 862	46
38.	Sułów	93	4 293	46
39.	Batorz	71	3 205	45
40.	Modliborzyce	153	6 862	45
41.	Lubaczów	203	9 122	45
42.	Krynice	74	3 159	43
43.	Tyszowce	128	5 331	42
44.	Zwierzyniec	154	6 478	42
45.	Adamów	111	4 556	41
46.	Oleszyce	152	6 237	41
47.	Chrzanów	72	2 826	39
48.	Komarów-Osada	124	4 825	39
49.	Susiec	191	7 280	38
50.	Narol	203	7 817	38
51.	Obsza	113	4 166	37
52.	Zakrzew	75	2 795	37
53.	Turobin	162	5 812	36
54.	Miączyn	156	5 544	36
55.	Biszczka	106	3 684	35
56.	Telatyn	112	3 806	34
57.	Cieszanów	219	6 988	32
58.	Jarczów	107	3 314	31
59.	Dzwola	200	6 093	30
60.	Ułhówek	147	4 357	30
61.	Lubycza Królewska	208	6 023	29
62.	Łukowa	149	4 142	28
63.	Tereszpol	144	3 841	27
64.	Stary Dzików	156	4 051	26
65.	Wielkie Oczy	146	3 765	26
66.	Horyniec-Zdrój	203	4 522	22
Obszar opracowania		7 825	520 988	66

*Stan na 31.12.2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie na podstawie BDL GUS

1.3. Walory przyrodnicze

Roztocze jest wyraźnie wypiętrzoną wałami wzniesień o szerokości 12–32km i długości około 180km, przebiegającym od Kraśnika z północnego zachodu, na południowy wschód, do Lwowa. Fizjograficzne cechy oraz ich zróżnicowanie w przestrzeni obszaru

objętego niniejszym opracowaniem prezentuje podział fizyczno-geograficzny. Zgodnie z **regionalizacją fizyczno-geograficzną Polski**⁵ obszar położony jest w:

- Megaregionach – Pozaalpejska Europa Środkowa, Karpaty, Podkarpacie i Nizina Panońska oraz Niż Wschodnioeuropejski;
- Prowincjach – Wyżyny Polskie, zachodniokarpacka prowincja Karpat (wraz z Podkarpaciem), Wyżyny Ukraińskie;
- Podprowincjach – Wyżyna Lubelsko – Lwowska, Podkarpacie Północne oraz Wyżyna Wołyńsko-Podolska;
- Makroregionach – Wyżyna Lubelska, Roztocze, Kotlina Sandomierska i Wyżyna Wołyńsko-Podolska.

Obszar położony jest w obrębie 13 mezoregionów (ryc. 4):

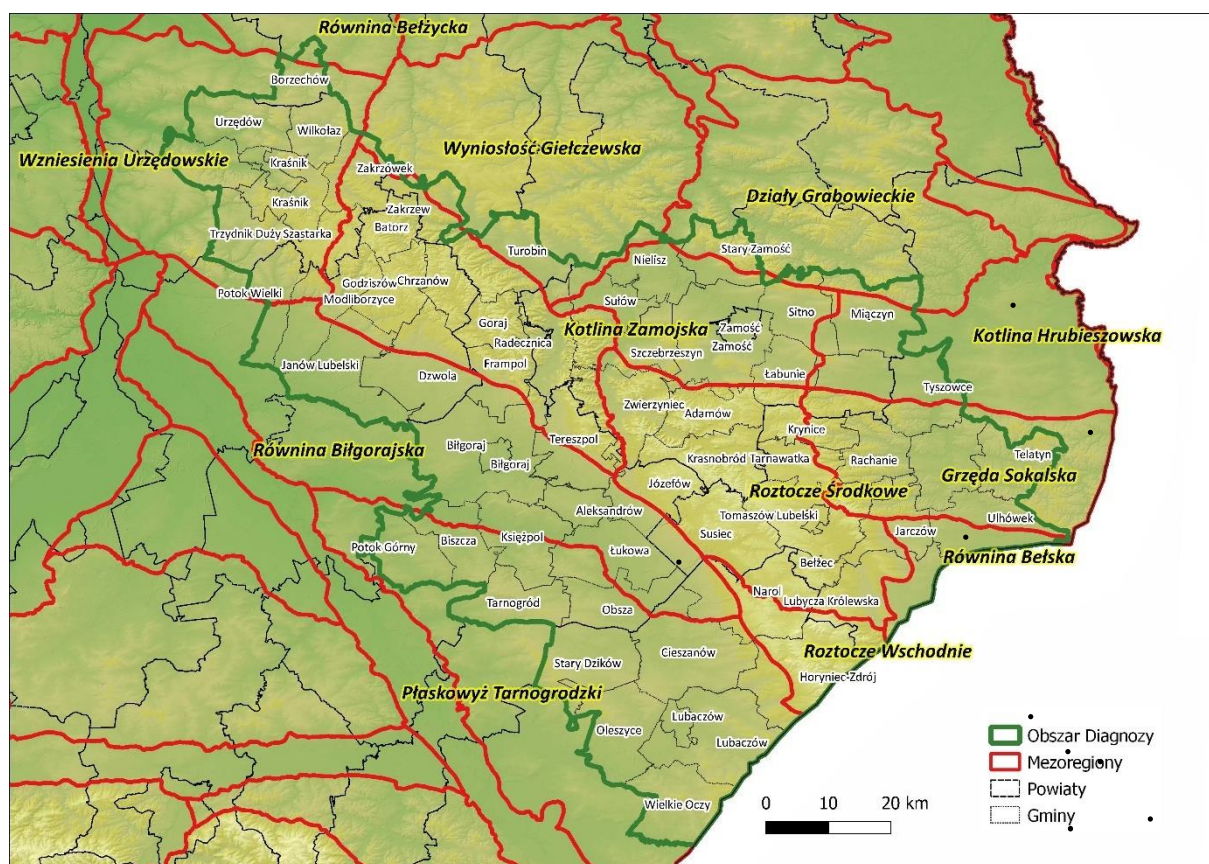
- Równina Bełżycka – jest równiną o mało urozmaiconym krajobrazie, osiągającym wysokość od 121 m n.p.m. (w części zachodniej) do 246 m n.p.m. (w części północnej), podłoże zbudowane jest z margli kredowych i glin zwałowych; przeważają gleby brunatne i płowe;
- Wzniesienia Urzędowskie – pasmo wzniesień o wysokości do 295 m n.p.m., ciągnące się na linii północny zachód – południowy wschód; największe powierzchnie zajmują wapienie i opoki górnej kredy, a zwarte pokrywy lessów obecne są w środkowej i północnej części, przeważają gleby płowe;
- Wyniosłość Giełczewska – jest obszarem osiągającym wysokość do 306 m n.p.m., zbudowanym z opok i wapieni górnej kredy; w południowej i południowo-wschodniej części regionu występują dodatkowo płyty lessów; doliny Wyniosłości Giełczewskiej są asymetryczne, sieć wodna ma natomiast układ promienisty; gleby regionu to przede wszystkim gleby płowe; gleby brunatne występują na południowo-wschodnim skłonie;
- Działy Grabowieckie – tworzą najwyższą część Wyżyny Lubelskiej (313 m n.p.m. przy granicy z Kotliną Zamojską), jego cechami charakterystycznymi są głębokie doliny rozdzielone wąskimi, wysoko wznoszącymi się grzędami; w południowej części typowe są suche doliny erozyjno-denudacyjne związane z pokrywą lessu; przeważają gleby płowe, na południowo-wschodnim skłonie typowe są gleby brunatne;
- Kotlina Zamojska – w stosunku do otaczających ją wyżyn, znajduje się około 80 m niżej; teren równinny, miejscami podmokły, charakteryzuje się obniżeniem denudacyjnym, wypreparowanym w najmniej odpornych marglach górnokredowych i kredzie piszącej; przeważają gleby płowe;
- Roztocze Zachodnie – zbudowane jest ze skał górnokredowych, szczególnie z gezów, przykryte wapieniami, muszłowcami, piaskami i piaskowcami; wzniesienia są pokryte lessem i porożcinane wąwozami, których gęstość należy do największych w pasie polskich wyżyn; bezwzględne wysokości szczytów sięgają od 300 do 344 m n.p.m.; największe powierzchnie zajmują gleby brunatne i płowe;
- Roztocze Środkowe – jest wyżyną zbudowaną z górnokredowych gezów i opoki, przykrytych lokalnie mioceńskimi wapieniami, muszłowcami, piaskami i piaskowcami, w środkowej części zaznaczają się pojedyncze wzgórza osiągające 386 m n.p.m. (wzgórze Wapielnia); region przecinają podłużne doliny górnych odcinków Wieprza,

⁵ „Regionalna geografia fizyczna Polski”, praca zbiorowa pod red.: A. Richlinga, J. Solona, A. Maciasa, J. Balona, J. Borzyszkoskiego i M. Kistowskiego, Poznań 2021

Sołokiji i Tanwi z charakterystycznymi progami skalnymi; największe powierzchnie zajmują gleby brunatne, bielcowe i rdzawe;

- Roztocze Wschodnie – rzeźba terenu charakteryzuje się rozległymi wierzchowinami, wzniesionymi 100–150 m ponad dna otaczających je kotlin; są one pozostałościami większych równin, uformowanymi w końcu trzeciorzędu i na początku czwartorzędu; wierzchowiny pocięte są gęstą i skomplikowaną siecią dolin i wąwozów na odosobnione pagóry i płaskowyże; innym charakterystycznym elementem są ostańce zbudowane z mioceńskich piasków z czapą wapieni rafowych na powierzchni; w tej części znajdują się najwyższe wzniesienia polskiej części Roztocza: Krągły Goraj (388,7 m n.p.m.) położony przy samej granicy województwa lubelskiego i sąsiadujący z nim Długi Goraj (391,5 m n.p.m.) w województwie podkarpackim; przeważają gleby brunatne oraz rdzawe;
- Równina Biłgorajska – płaska równina akumulacyjna urozmaicona wydmami oraz wcięciami dolin rzecznych, której wysokość obniża się w miarę oddalania od krawędzi Roztocza i podłożu stanowiącym w szczególnej mierze piaski i gliny; dominują gleby bielcowe i bielice wytworzone z piasków luźnych;
- Płaskowyż Tarnogrodzki – jest płaskowyżem ukształtowanym pofałdowanymi wysoczyznami, osiągającym wysokość od 220 do 280 m n.p.m. (maksymalnie 284 m), a względnie od 30 do 60 m, rzeźba terenu jest głównie monotonna, urozmaicona płaskimi garbami wierzchowinowymi, wałami piaszczystymi i pagórami wydmowymi (głównie wydmy paraboliczne); płaskowyż zbudowany jest z iłów mioceńskich, na których zalegają przykryte lessiem gliny i piaski czwartorzędowe; pokrywa glebowa jest mozaiką gleb płowych i brunatnych wylugowanych;
- Grzęda Sokalska – charakteryzuje się pagórkowatą rzeźbą terenu, występuje na niej kilka podłużnych lessowych garbów o przebiegu równoleżnikowym na kierunku wschód-zachód, porozdzielanych głębokimi wąwozami, o bardzo stromych zboczach oraz krawędzie i załomy wyżyn; pomiędzy garbami występują szerokie doliny;
- Kotlina Hrubieszowska – jest kotliną ukształtowaną w mało odpornych marglach kredowych; na powierzchni występują przemiennie lessy, margle, mady i piaski; jest to obszar równinny, akumulacji lessowej, prawie płaski o małych wysokościach względnych; największe powierzchnie zajmują czarnoziemy oraz gleby brunatne;
- Równina Bełska – jest równiną o falistej powierzchni denudacyjnej, rozwiniętej na marglach górnokredowych, ku południu przechodzi ona w płaskie równiny akumulacyjne tarasów nadzalewowych i zalewowych.

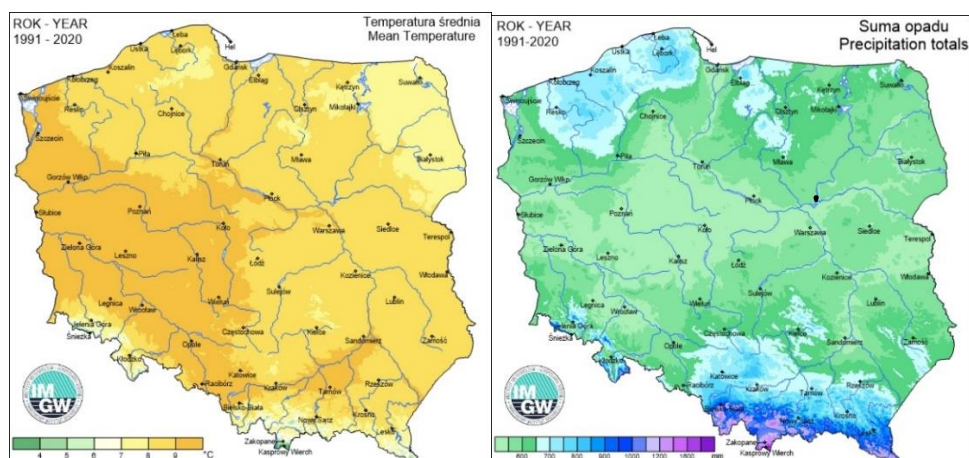
Ryc. 4 Mezoregiony fizyczno-geograficzne obszaru

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych geoportal.gov.pl

Zgodnie z klasyczną **regionalizacją klimatyczną Polski**, opracowaną przez E. Romera, analizowany obszar należy do Regionu D - Klimaty wyżyn środkowych (kraina Wyżyny i Krawędzie Lubelsko-Lwowskie). Klimat tego obszaru kształtuje się pod wpływem mas powietrza polarno-morskiego (latem) i polarno-kontynentalnego (zimą). Średnia roczna temperatura wynosi 8-9 st. C, a roczne sumy opadów od 600 do 750 mm.

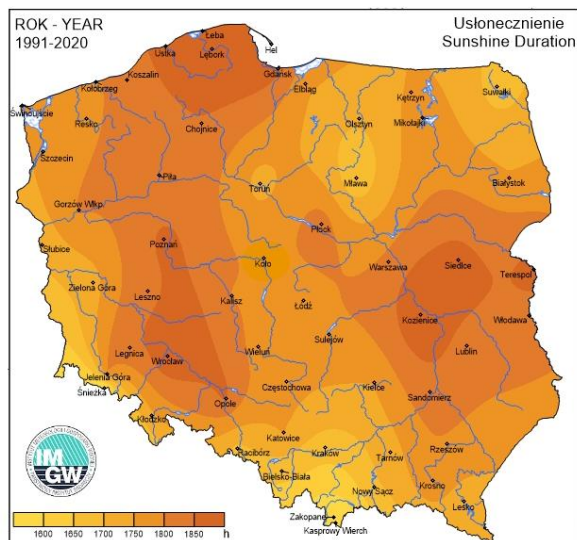
Ryc. 5 Średnie roczne temperatury oraz sumy opadów w wieloleciu 1991-2020

Źródło: <https://klimat.imgw.pl/pl/climate-maps/#Precipitation/Yearly/1991-2020/1/Winter>, data dostępu 18.10.2022

Charakterystyczną cechą klimatu Roztocza jest jego wysokie nasłonecznienie. Liczba godzin słonecznych w ciągu roku mieści się w przedziale 1750-1800h. Z tego powodu obszar ten jest - obok pasa nadmorskiego - uznawany za najlepszy do wykorzystania energii słonecznej. Usłonecznienie wieloletnie (29 lat) na obszarze diagnozy przedstawia ryc. 6.

Ryc. 6 Usłonecznienie wieloletnie 1991-2020 w Polsce

Źródło: <https://klimat.imgw.pl/pl/climate-maps/#Sunshine/Yearly/1991-2020/7/Winter> data dostępu: 28.09.2022 r.

Z uwagi na mniejszy stopień zachmurzenia i dużą liczbę dni pogodnych, a także niską gęstość zaludnienia i związane z tym mniejsze zanieczyszczenie światłem obszar posiada wysoki stopień widoczności, co stwarza dogodne warunki do obserwacji astronomicznych.

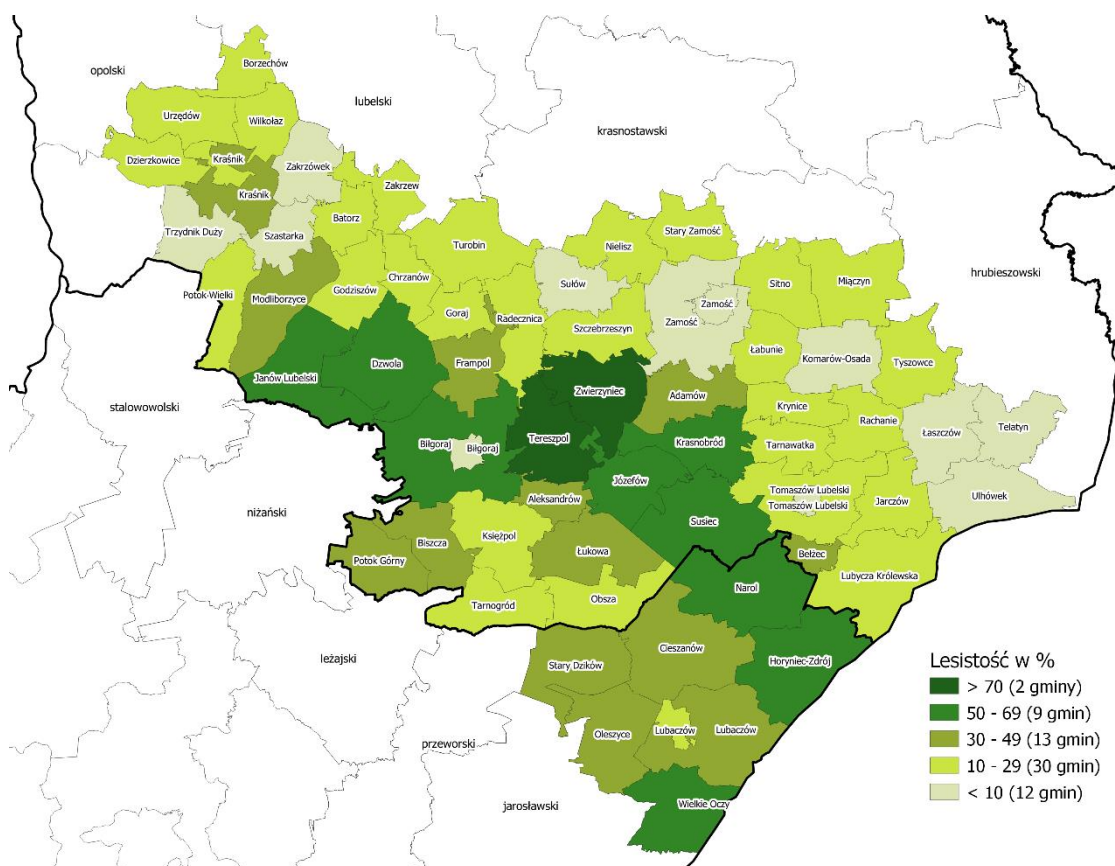
Powierzchnia **gruntów leśnych** w 2021 roku na terenie obszaru wynosiła 253 687,14ha, co odpowiada lesistości na poziomie 32%.

W odniesieniu do regionów:

- w części lubelskiej obszaru wskaźnik lesistości wyniósł 28,6%, przy średniej dla województwa lubelskiego 23,4%;
- w części podkarpackiej obszaru wskaźnik lesistości wyniósł 48%, przy średniej dla województwa podkarpackiego 38,2%.

Gminami o najwyższym wskaźniku lesistości (pow. 50% powierzchni gminy) są gminy leżące w środkowej części obszaru: Terespol (71%), Zwierzyniec (70,9%), Janów Lubelski (66,2%), Biłgoraj (58,8%), Horyniec-Zdrój (58,4%), Wielkie Oczy (57,5%), Józefów (56,8%), Narol (56,3%), Susiec (55,2%), Dzwola (55%), Krasnobród (53,7%). Głównym gatunkiem lasotwórczym na terenie obszaru jest sosna zwyczajna. Ważnymi gatunkami są również buk zwyczajny, jodła pospolita, grab pospolity oraz dąb szypułkowy.

Ryc. 7 Lesistość na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

W granicach analizowanego obszaru znajdują się różnorodne **złoża kopalin**. Istotne znaczenie gospodarcze odgrywać mogą zasoby siarki rodzimej, wykorzystywanej do produkcji nawozów siarkowych, a także zasoby borowiny oraz wód leczniczych i termalnych, wykorzystywane w lecznictwie uzdrowiskowym. W tabeli 3 przedstawiono zasoby udokumentowanych złóż kopalin wg stanu na 31.12.2021 r.

Tabela 3 Wykaz zasobów kopalin obszaru

Rodzaj kopalin	Liczba złóż	Zasoby bilansowe	Zasoby przemysłowe
Gaz ziemny [mln m ³]	12	2115,2	1223,31
Ropa naftowa [tys. ton]	2	160,93	-
Siarka rodzima [tys. ton]	2	101993,84	5730,84
Piaski formierskie [tys. ton]	1	15509	-
Piaski i żwiry [tys. ton]	138	61379	7440
Piaski kwarcowe [tys. ton]	5	12934,84	379,38
Surowce ilaste ceramiki budowlanej [tys. ton]	71	56482	6979
Surowce ilaste do produkcji cementu [tys. ton]	2	41432	-
Surowce szklarskie [tys. ton]	2	4236	-
Torfy [tys. m ³]	2	557,61	50,99
Wapnienie margle [tys. ton]	4	17371	-

Rodzaj kopalin	Liczba złóż	Zasoby bilansowe	Zasoby przemysłowe
Solanki, wody lecznicze i termalne [m ³ /h]	1	44,8	12

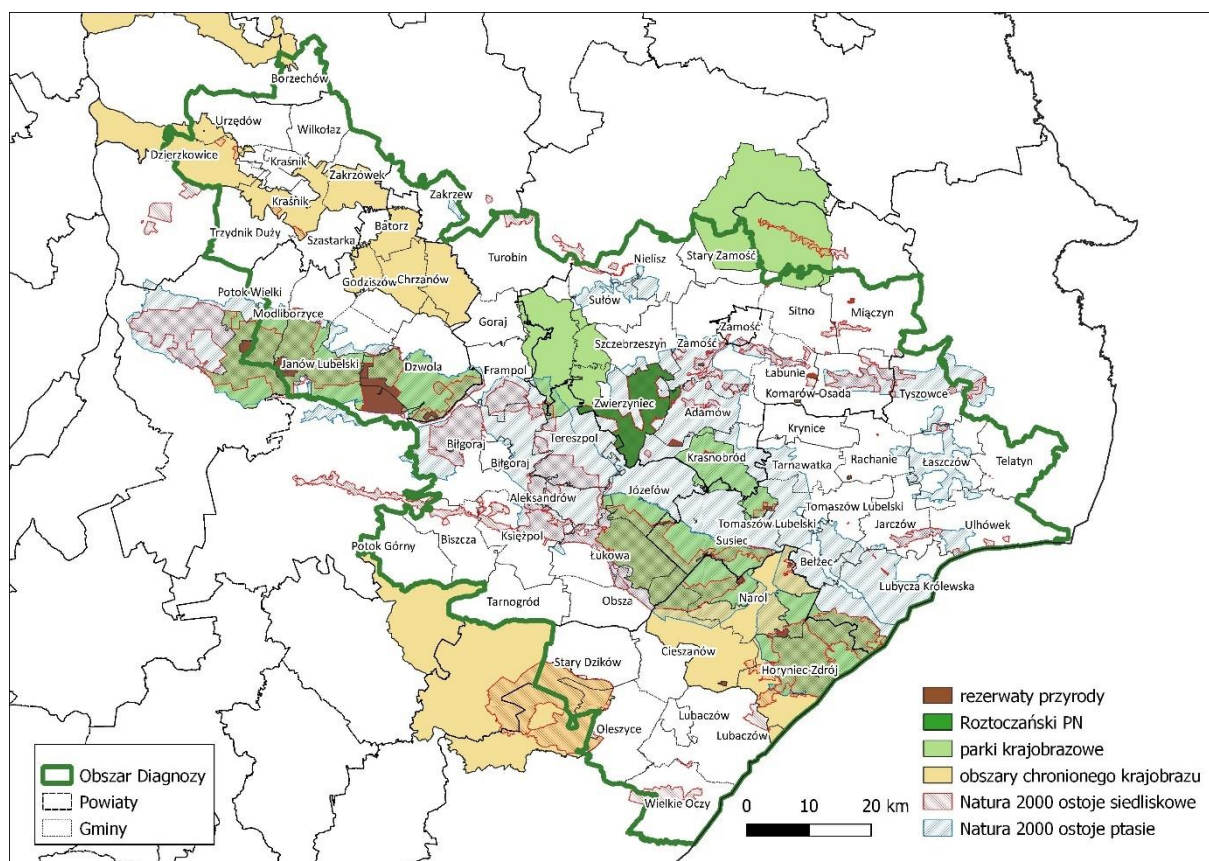
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie bilansu zasobów złóż kopalin w Polsce sporządzonego przez Państwowy Instytut Geologiczny PIB, wg stanu na 31.12.2021 r.

Analizowany obszar znajduje się w **zlewni** rzeki San oraz rzeki Wieprz w dorzeczu Wisły oraz w zlewni rzeki Bug. Sieć hydrograficzna jest dobrze rozwinięta. Do głównych rzek obszaru należą: Biała, Borownica, Branew, Bukowa, Dębowiec, Biała Łada, Łukawica, Sanna, Trzebensch, Lubaczówka, Sołotwa, Tanew, Brusienka, Czarny Potok, Gorajka, Łabuńka, Por, Wolica, Wyżnica, Urzędówka, Bystrzyca, Plica, Huczwa i Sołokija. Na terenie obszaru znajdują się części następujących głównych zbiorników wód podziemnych: GZWP 406, GZWP 407 oraz GZWP 428.

Złożona, wielofunkcyjna struktura przyrodnicza, sprawia, że 60% powierzchni analizowanego obszaru jest objęta różnymi **formami ochrony przyrody**. Należą do nich:

- park narodowy,
- 28 rezerwatów przyrody,
- 4 obszary chronionego krajobrazu,
- 6 parków krajobrazowych,
- 436 pomników przyrody,
- 3 stanowiska dokumentacyjne,
- 10 obszarów specjalnej ochrony ptaków (PLB),
- 40 obszarów ochrony siedlisk (PLH).

Ryc. 8 Wielkopowierzchniowa ochrona przyrody*

*ze względu na czytelność ryciny zrezygnowano z przedstawienia zasięgów otulin parku narodowego oraz parków krajobrazowych

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych www.geoportal.gov.pl

Tabela 4 Obszary Natura 2000

Lp.	Rodzaj	Obszar Natura 2000
1.	PLH060084	Adelina
2.	PLH060070	Borowa Góra
3.	PLH060085	Bródek
4.	PLH060003	Debry
5.	PLH060039	Dobużek
6.	PLH060097	Dolina Dolnej Tanwi
7.	PLB060013	Dolina Górnej Łabuńki
8.	PLH060086	Dolina Górnej Sieniochy
9.	PLH060040	Dolina Łętowni
10.	PLH060025	Dolina Sieniochy
11.	PLB060021	Dolina Sołokiji
12.	PLB060018	Dolina Szyszły
13.	PLH060058	Dolina Wolicy
14.	PLH060087	Doliny Łabuńki i Topornicy
15.	PLH060079	Dzierzkowice

Lp.	Rodzaj	Obszar Natura 2000
16.	PLH060007	Gościeradów
17.	PLH060071	Guzówka
18.	PLH180017	Horyniec
19.	PLH060008	Hubale
20.	PLH060088	Kazimierówka
21.	PLH060010	Kąty
22.	PLB060005	Lasy Janowskie
23.	PLH180054	Lasy Sieniawskie
24.	PLH060080	Łabunie
25.	PLH060042	Łąki nad Szyszłą
26.	PLH180024	Łukawiec
27.	PLH060089	Minokąt
28.	PLH060044	Niedzieliska
29.	PLH060092	Niedzieliski Las
30.	PLB060020	Ostoja Nieliska
31.	PLB060011	Ostoja Tyszowiecka
32.	PLH060014	Pastwiska nad Huczwą
33.	PLH060078	Polichna
34.	PLH060016	Popówka
35.	PLH060073	Posadów
36.	PLB060008	Puszcza Solska
37.	PLB060012	Roztocze
38.	PLH060017	Roztocze Środkowe
39.	PLB060016	Staw Boćków
40.	PLH060020	Sztolnie w Senderkach
41.	PLH060022	Święty Roch
42.	PLH060100	Tarnoszyn
43.	PLH060094	Uroczyska Lasów Adamowskich
44.	PLH060031	Uroczyska Lasów Janowskich
45.	PLH060034	Uroczyska Puszczy Solskiej
46.	PLH060093	Uroczyska Roztocza Wschodniego
47.	PLH060109	Wożuczyn
48.	PLH060028	Zarośle
49.	PLB060017	Zlewnia Górnej Huczwy
50.	PLH060029	Żurawce

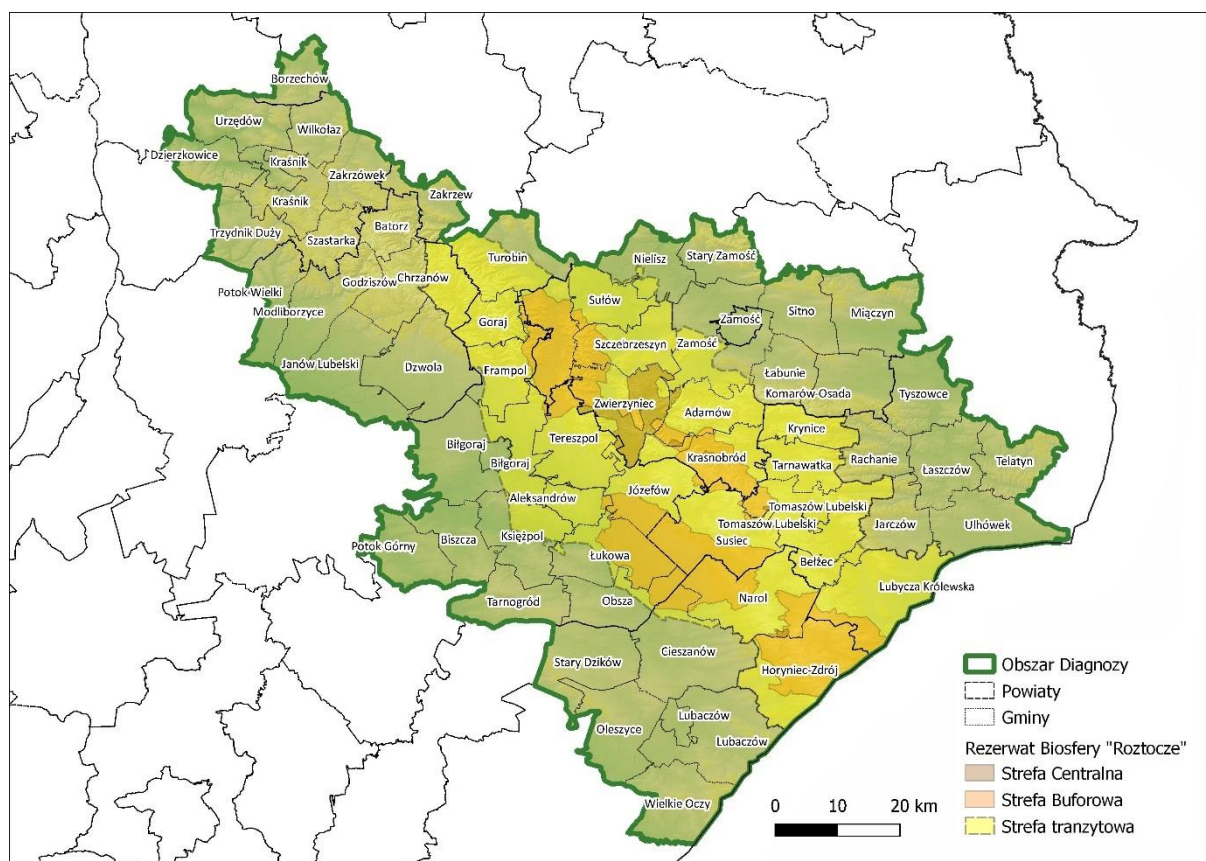
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych z Centralnego Rejestru Form Ochrony przyrody, data dostępu: 21.07.2022

Najbardziej malownicze oraz wartościowe pod względem przyrodniczym i krajobrazowym tereny Roztocza zostały wpisane do Światowej Sieci Rezerwatów Biosfery w ramach Programu *Człowiek i Biosfera* UNESCO jako **Transgraniczny Rezerwat Biosfery**

„Roztocze” (dalej: TRB)⁶. Obejmuje on obszary położone w Polsce oraz funkcjonujący od 2011 r. krajowy Rezerwat Biosfery „Roztochya” na Ukrainie.

Występująca mozaika siedlisk naturalnych, półnaturalnych i synantropijnych typowych dla kontynentalnego regionu biogeograficznego wynika z warunków naturalnych (urozmaicona rzeźba terenu, niejednorodna budowa geologiczna, panujące stosunki wodne, różnorodność warunków glebowych) oraz działalności człowieka. Najcenniejszym elementem szaty roślinnej Roztocza są lasy, w drzewostanach których spotkać można ponad 30 gatunków. O ich specyfice decydują dwa gatunki – buk zwyczajny (*Fagus sylvatica*) i jodła pospolita (*Abies alba*). Z kolei faunę TRB reprezentuje ok. 6 tys. gatunków bezkręgowców oraz ponad 400 gatunków kręgowców. Należy podkreślić, że status rezerwatu biosfery UNESCO nadawany jest obszarom o wybitnych, wyróżniających się w skali światowej, walorach przyrodniczych i krajobrazowych.

Ryc. 9 Zasięg Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Roztocze” po stronie polskiej

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych www.geoportal.gov.pl

Status rezerwatu biosfery nie oznacza dodatkowej, ustanowionej prawem, formy ochrony przyrody. Jest natomiast wyrazem uznania dla unikalnych walorów tego obszaru oraz zachętą dla społeczności lokalnej do budowania zrównoważonych relacji między ludźmi i biosferą oraz rozwoju społeczno-gospodarczego sprzyjającego budowaniu tożsamości kulturowej regionu. Dlatego też TRB „Roztocze” pełni trzy funkcje: ochronną (zachowanie gatunków, zasobów genetycznych, ekosystemów i krajobrazów), rozwojową (wspieranie

⁶ decyzja Międzynarodowej Rady Koordynacyjnej Programu Człowiek i Biosfera UNESCO z dnia 19 czerwca 2019 r.

zrównoważonego rozwoju) i wsparcia logistycznego (pomoc w projektach pokazowych i edukacji, badaniach naukowych i monitoringu zagrożeń)⁷.

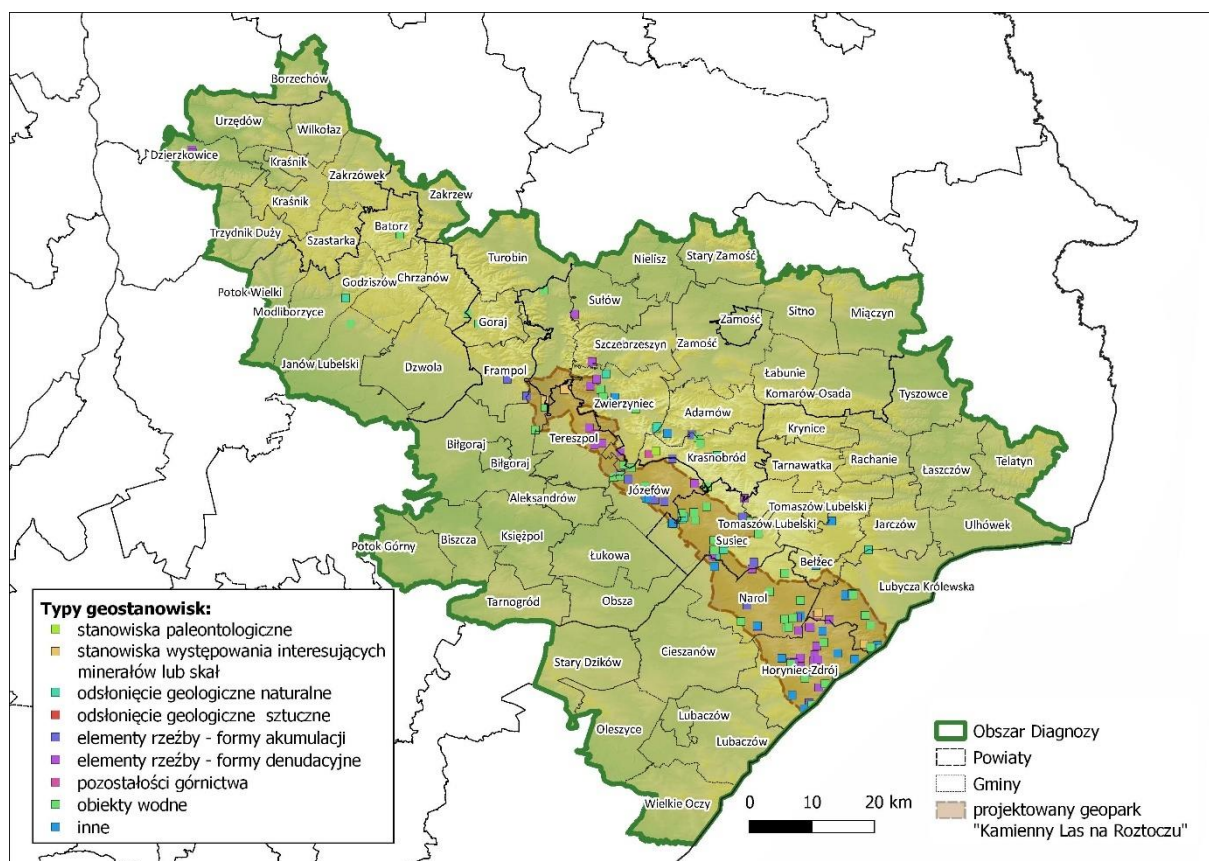
Szczególne walory środowiskowe Roztocza są wykorzystywane do rozwoju **funkcji uzdrowiskowej**. Uzdrowisko Horyniec-Zdrój, którego tradycje lecznicze sięgają XVII w., położone w części północno-wschodniej powiatu lubaczowskiego, posiada własne zasoby borowinowe oraz siarczkowe wody lecznicze. W uzdrowisku panuje korzystny mikroklimat ze względu na temperaturę i wilgotność powietrza, ruch powietrza, ciśnienie atmosferyczne i promieniowanie słoneczne. Klimatowi sprzyja również największa w Polsce liczba dni słonecznych, bardzo małe zachmurzenie w stosunku do reszty kraju. Dodatkowym atutem jest bardzo duże zalesienie i malownicze położenie uzdrowiska. Uzdrowiskowy charakter okolic drugiego ośrodka - Krasnobrodu - to przede wszystkim sprzyjające warunki bioklimatyczne (klimat o właściwościach leczniczych), stwierdzone występowanie złóż borowiny oraz zasoby wód mineralnych. Położone jest w południowej części powiatu zamojskiego. Atrakcyjność uzdrowisku nadają również lasy sosnowo - jodłowe i bukowe z doskonale zachowaną, bogatą roślinnością poszycia. Kroki w kierunku potwierdzenia walorów zdrowotnych klimatu oraz uzyskania statusu uzdrowiska podejmują gminy Biszczka, Janów Lubelski, Łukowa i Susiec.

Innym wyróżnikiem Roztocza jest **bogactwo form przyrody nieożywionej**. Szczególną osobliwością - na skalę europejską - jest występowanie fragmentów skrzemieniałych pni drzew rosnących tu około 20 mln lat temu, w neogenie. Interesującymi formami, również z punktu widzenia edukacyjnego, są odsłonięcia morskich utworów miocenu prezentujące zróżnicowane wykształcenie tych utworów oraz stanowiska kopalnej, mioceńskiej fauny i flory. Nie mniej istotnym walorem geoturystycznym jest rzeźba Roztocza, warunkowana budową geologiczną tj.: krawędzie morfologiczne, ostańcowe wzgórza, wąwozy, źródła, wodospady i przełomowe odcinki koryt rzecznych z kaskadami oraz wodospadami, a także skałki i jaskinie. Największe nagromadzenie geostanowisk występuje w pasie od Tereszpoła po Horyniec-Zdrój i to one stanowią podstawę dla prowadzonych prac na rzecz ustanowienia geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”⁸. Założenia i idea stworzenia „Geoparku Kamienny Las na Roztoczu” zakładają rozwój infrastruktury, rozwój sposobów ekspozycji eksponatów zarówno w Muzeum Skamieniałych Drzew, jak i w geostanowiskach. Powołanie Geoparku ma wiązać się również z powstaniem ścieżek edukacyjnych i rowerowych oraz szlaków turystycznych. Planowane są również działania promocyjne oraz próba uzyskania certyfikatu UNESCO.

⁷ Więcej informacji na temat TRB można znaleźć na stronach Roztoczańskiego Parku Narodowego https://roztoczanski.pn.pl/files/trb-roztocze/projekt-trb-roztocze/formularz_nominacyjny_TRB_ROZTOCZE.pdf

⁸ Aktualnie rozpatrywana jest alternatywna nazwa – Geopark Roztoczański

Ryc. 10 Geostanowiska oraz zasięg planowanego geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych Centralnej Bazy Danych Geologicznych <http://geoportal.pgi.gov.pl/>

1.4. Walory kulturowe, zabytki

Najcenniejsze zabytki kultury materialnej objęte są ochroną prawną jako pomniki historii oraz ochroną konserwatorską na podstawie wpisu do rejestru zabytków, obejmującego między innymi: zespoły zamkowe, dworsko-pałacowe i folwarczne, zabytki o charakterze sakralnym (kościół, cerkwie, synagogi), a także pojedyncze obiekty mieszkalne, dwory, parki, folwarki, budowle infrastruktury technicznej czy cmentarze.

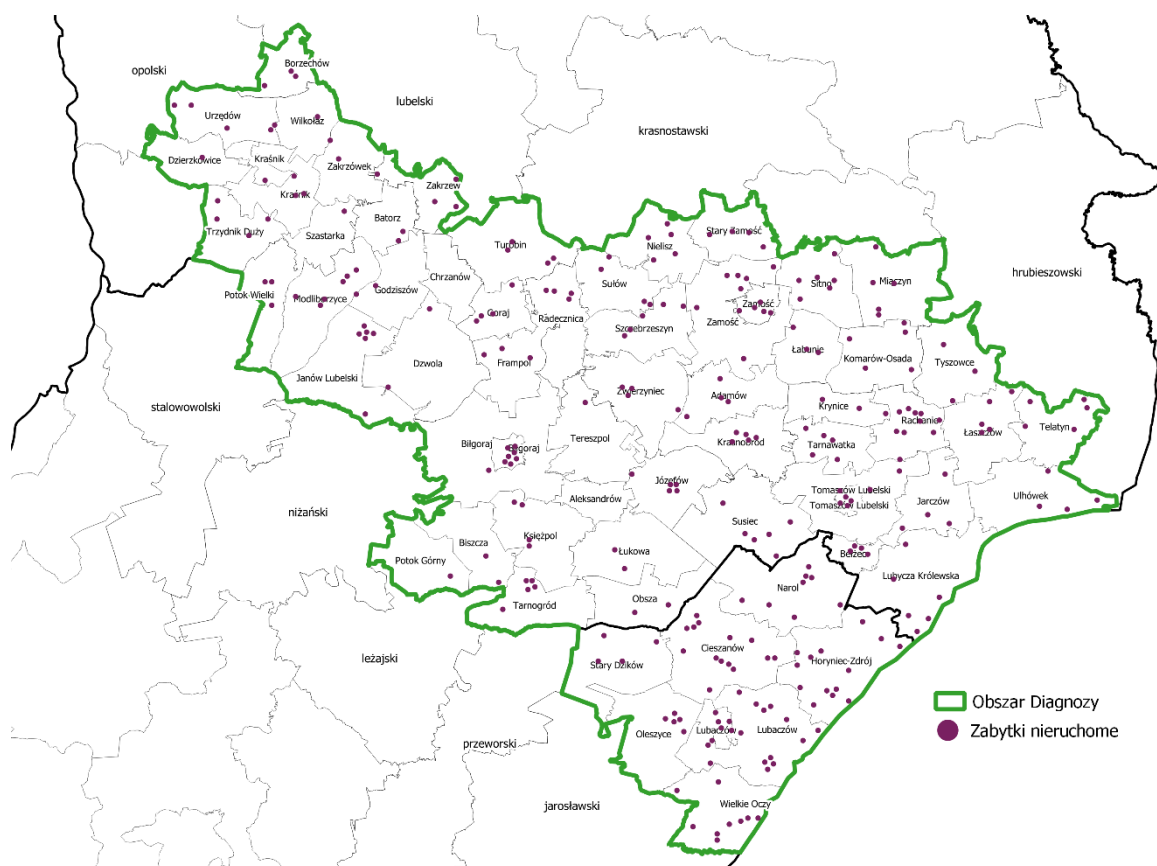
Na terenie obszaru występują 1 173 **zabytki nieruchomości** oraz 87 zabytków archeologicznych. Ponadto zlokalizowane są tu:

- 2 obiekty wpisane na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (Stare Miasto w Zamościu, cerkiew pw. Św. Paraskewy w Radrużu);
- 2 Pomniki Historii (historyczny zespół miasta w zasięgu obwarowań z XIX w. w Zamościu, zespół cerkiewny w Radrużu)⁹.

Poglądowe rozmieszczenie zabytków nieruchomości na analizowanym obszarze przedstawia ryc. 11.

⁹ Opracowano na podstawie <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/> data dostępu 22.07.2022 r.

Ryc. 11 Rozmieszczenie zabytków nieruchomych

Źródło: opracowanie własne DSiR, UMWL w Lublinie na podstawie rejestru zabytków nieruchomych (usługa WMS)

Roztocze to także region **pogranicza kulturowego**, co potwierdza utrwalone nazewnictwo najstarszych miejscowości oraz obiektów fizjograficznych, pozostałości grodzisk obronnych, zachodni zasięg cerkwi prawosławnej i grekokatolickiej. Położenie na granicy państw, regionów i kultur, praktycznie uniemożliwia znalezienie analogii, tworząc charakterystyczną dla Kresów swoistą mozaikę kulturową. O wyjątkowości i wielokulturowości Roztocza świadczy wyróżniającą się w skali kraju ilość drewnianych obiektów sakralnych (kościół i cerkwi prawosławnych oraz grekokatolickich) czy zabytkowego budownictwa drewnianego (osada w Baszni Dolnej). Wciąż widoczne są obiekty architektoniczne pozostałe po dawnych mieszkańcach – Żydach, Ukraińcach i Niemcach, w tym synagogi i kirkuty (np. w Józefowie, Zaklikowie, Biłgoraju, Szczepieszynie), dawne cerkwie unickie (np. w Biłgoraju, Majdanie Starym, Babcicach, Księżpolu) czy zespoły dawnych cerkwi grekokatolickich (Siedliska, Wola Wielka, Nowe Brusno, Gorajec, Łukawiec). W krajobrazie kulturowym Roztocza szczególne miejsce zajmują także zabytkowe zespoły parkowe i pałacowe (Ruda Różaniecka, Horyniec-Zdrój, Narol, Olbięcín, zespół pałacowy „Klemensów” w Michalowie), zabytkowe założenia i układy urbanistyczne miast (Kraśnik, Urzędów, Janów Lubelski) oraz zabudowa małomiasteczkowa z przełomu XIX/XX wieku z zachowanym historycznym rozplanowaniem (Narol, Oleszyce, Cieszanów, Lubaczów, Frampol, Modliborzyce, Szczepieszyn, Tomaszów Lubelski). Unikatowym dziedzictwem, będącym wytworem dawnej szkoły kamieniarskiej w Starym Brusnie (powiat lubaczowski) są krzyże i figury misyjne, a także zabytkowe stare cmentarze (Stara Huta, Stare Brusno, Podlesie,

Sieniawka). Najważniejszymi obiektami związanymi z II wojną św. są Muzeum i Miejsce Pamięci w Bełczu oraz pozostałości rejonów umocnionych Linii Mołotowa.

1.5. Wnioski - przestrzeń i środowisko

Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części lubelskiej	Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części podkarpackiej
<ul style="list-style-type: none"> • ważną rolę w rozwoju obszaru odgrywa Zamość - miasto pełniące funkcje subregionalne, a dodatkowo miasto UNESCO (znaczący potencjał do budowania oferty turystycznej Roztocza); • średnia gęstość zaludnienia jest znacznie niższa niż wartości dla województwa lubelskiego oraz kraju; stanowi to wyzwanie dla zapewnienia dobrej dostępności do usług publicznych; • generalnie wysoka lesistość obszaru, ze szczególnie wyróżniającą się grupą gmin o lesistości pow. 50% w pasie od Janowa Lubelskiego po Susiec; • kolejne gminy podejmują działania zmierzające do uzyskania statusu uzdrowiska; • występowanie osobliwości przyrody nieożywionej na skalę europejską – skrzemieniałych drzew w okolicach Siedlisk (gmina Lubycza Królewska); • lubelskie Roztocze leży w najbardziej nasłonecznionym rejonie Polski, co tworzy bardzo dobre warunki do wykorzystania OZE; • sieć wód powierzchniowych stanowi potencjał do inwestowania w retencję i zarządzanie zasobami wody, w tym też w zakresie inwestycji zabezpieczających przed zalewaniem, występowaniem podtopień itd. 	<ul style="list-style-type: none"> • ważną rolę w rozwoju gospodarczym obszaru odgrywa miasto Lubaczów - jako rdzeń obszaru funkcjonalnego oraz biegun wzrostu stanowi potencjał do obsługi potrzeb północno – wschodniej części województwa oraz generowania powiązań gospodarczych z Ukrainą; • średnia gęstość zaludnienia jest znacznie niższa od średniej dla województwa podkarpackiego czy kraju; • wysoka lesistość obszaru, w szczególności w północno – wschodniej części powiatu (powyżej 50%) oraz dużo form ochrony przyrody na stosunkowo małym obszarze; • w północno – wschodniej części powiatu zlokalizowane jest uzdrowisko Horyniec – Zdrój, dysponujące bogatymi zasobami borowiny i siarczkowych wód leczniczych; • zabytkiem unikatowym w skali krajowej i międzynarodowej jest Zespół Cerkiewny w Radrużu wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO – znaczący potencjał do budowania oferty turystycznej Roztocza; • w północno – wschodniej części powiatu znajdują się liczne geostanowiska, z czego 2 z nich o randze międzynarodowej.

Cechy i zjawiska wspólne dla całego obszaru

- obszar Roztocza ma charakter przeważająco wiejski; charakteryzuje się niską gęstością zaludnienia, znacznie niższą niż województwa lubelskie oraz podkarpackie, które zajmowały pod tym względem najniższe lokaty wśród Polskich regionów;
- dodatkowo cechuje się niską urbanizacją; powyższe czynniki stanowią wyzwanie dla efektywnego świadczenia wielu usług publicznych;
- poza 6 większymi ośrodkami powiatowymi funkcjonuje 15 małych miast o liczbie ludności nie przekraczającej 5 tys. mieszkańców; policentryczna sieć osadnicza, w tym dość równomierne rozmieszczenie miast powiatowych, są atutem dla zapewnienia dostępności do usług o znaczeniu podstawowym oraz - w mniejszym stopniu – specjalistycznym;
- miasta powiatowe tworzą z otaczającymi gminami obszary funkcjonalne, gdzie ośrodek rdzeniowy (miasto powiatowe) pełni część podstawowych usług (jak edukacja przedszkolna i edukacja podstawowa, ochrona zdrowia) również na rzecz mieszkańców otaczających gmin;
- wyspecjalizowane funkcje pełnią ośrodki uzdrowiskowe (Krasnobród i Horyniec-Zdrój);
- obszar dysponuje istotnymi walorami przyrodniczymi, w tym zidentyfikowanymi zasobami uzdrowiskowymi (klimat leczniczy, wody siarczkowe i mineralne); 60% obszaru objętych jest wszelkimi możliwymi formami ochrony przyrody, co stanowi o atrakcyjności tego terenu do wypoczynku, ale jednocześnie powoduje konieczność podejmowania działań kanalizujących ruch turystyczny;
- najbardziej wartościowe pod względem przyrodniczym i krajobrazowym tereny zostały objęte Transgranicznym Rezerwatem Biosfery „Roztocze”, który stanowi przesłankę do podejmowania międzynarodowych działań; obecna wojna w Ukrainie zahamowała procesy służące intensyfikacji tych działań;
- wybitne walory geologiczne, w tym liczne stanowiska geologiczne, występują w pasie od Zwierzyńca po Horyniec-Zdrój; obszar ten jest dodatkowo bogaty w obiekty dziedzictwa historycznego świadczące o szerokim wykorzystaniu lokalnych skał (np. krzyże bruśnieńskie, elementy budynków);
- charakterystycznym aspektem klimatu jest wysokie usłonecznienie i dlatego obszar uznawany jest za jeden z lepszych w Polsce do wykorzystania energii słonecznej;
- z uwagi na mniejszy stopień zachmurzenia i dużą liczbę dni pogodnych obszar posiada wysoki stopień widoczności, co stwarza dogodne warunki do obserwacji astronomicznych – znaczący potencjał do rozwoju produktów turystycznych związanych z astroturystyką;
- sieć rzeczna jest dość dobrze rozwinięta, co sprzyja rozwojowi turystyki oraz rolnictwa;
- poza walorami przyrodniczymi obszar jest niezwykle ciekawy krajobrazowo, co sprzyja rozwojowi aktywnych form wypoczynku (turystyka krajoznawcza, przyrodnicza, rowerowa, edukacja ekologiczna);
- obszar dysponuje również bogatym dziedzictwem kulturowym, z wieloma zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem świadczącymi o wielokulturowości tych terenów w przeszłości;

Cechy i zjawiska wspólne dla całego obszaru

- generalnie wysoka lesistość jest szczególnie widoczna w środkowej i południowej części; dodatkowo znaczna część kompleksów leśnych objęta jest różnymi formami ochrony przyrody;
- istotnym uwarunkowaniem rozwoju jest położenie przy granicy z Ukrainą które sprawia, że pewne potencjały rozwojowe obszaru pozostają niewykorzystane; obecna wojna na Ukrainie dodatkowo „doszczelnia” granicę.

2. Społeczeństwo

2.1. Demografia

Na koniec 2021 r. w granicach analizowanego obszaru **zamieszkiwało** 520 988 osób. W relacji do regionów oznacza to:

- udział lubelskiej części Roztocza w liczbie mieszkańców województwa lubelskiego – 22,4%;
- udział podkarpackiej części Roztocza w liczbie mieszkańców województwa podkarpackiego – 2,6%.

Przeważająca część mieszkańców obszaru (62%) zamieszkiwała tereny wiejskie, pozostała część (38%) to mieszkańcy miast.

Tabela 5 Liczba ludności obszaru oraz dynamika zmian ludności w latach 2011-2021

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba ludności (stan na 31.XII.2011)	Liczba ludności (stan na 31.XII.2021)	Zmiana liczby ludności [%]
1.	Zamość	21 881	23 298	6,5
2.	Biłgoraj	12 971	13 335	2,8
3.	Tomaszów Lubelski	11 135	11 270	1,2
4.	Wilkołaz	5 505	5 496	-0,2
5.	Lubaczów	9 159	9 122	-0,4
6.	Księżpol	6 851	6 817	-0,5
7.	Aleksandrów	3 268	3 246	-0,7
8.	Borzechów	3 805	3 744	-1,6
9.	Sitno	6 842	6 701	-2,1
10.	Kraśnik	7 363	7 199	-2,2
11.	Łabunie	6 351	6 137	-3,4
12.	Tereszpol	3 985	3 841	-3,6
13.	Dzierzkowice	5 407	5 208	-3,7
14.	Łukowa	4 315	4 142	-4,0

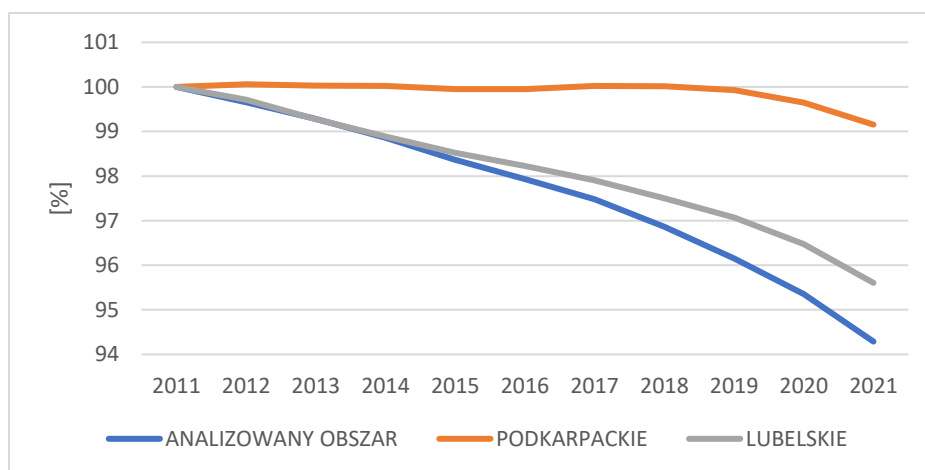
L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba ludności (stan na 31.XII.2011)	Liczba ludności (stan na 31.XII.2021)	Zmiana liczby ludności [%]
15.	Wielkie Oczy	3 930	3 765	-4,2
16.	Obsza	4 346	4 166	-4,1
17.	Krasnobród	7 255	6 955	-4,1
18.	Biszczka	3 853	3 684	-4,4
19.	Tarnogród	6 895	6 563	-4,8
20.	Tarnawatka	4 061	3 862	-4,9
21.	Urzędów	8 859	8 409	-5,1
22.	Oleszyce	6 573	6 237	-5,1
23.	Bełżec	3 456	3 277	-5,2
24.	Miasto Biłgoraj	27 285	25 838	-5,3
25.	Modliborzycze	7 244	6 862	-5,3
26.	Janów Lubelski	16 336	15 427	-5,6
27.	Miasto Zamość	65 784	62 021	-5,7
28.	Potok Górny	5 557	5 233	-5,8
29.	Stary Zamość	5 413	5 100	-5,8
30.	Szastarka	5 994	5 642	-5,9
31.	Józefów	7 071	6 632	-6,2
32.	Frampol	6 396	5 976	-6,6
33.	Susiec	7 794	7 280	-6,6
34.	Potok Wielki	4 889	4 540	-7,1
35.	Narol	8 413	7 817	-7,1
36.	Chrzanów	3 044	2 826	-7,2
37.	Dzwola	6 565	6 093	-7,2
38.	Zakrzówek	6 850	6 356	-7,2
39.	Szczerzeszyn	11 796	10 935	-7,3
40.	Miasto Lubaczów	12 595	11 670	-7,3
41.	Adamów	4 920	4 556	-7,4
42.	Trzydnik Duży	6 818	6 303	-7,6
43.	Cieszanów	7 576	6 988	-7,8
44.	Batorz	3 479	3 205	-7,9
45.	Miasto Kraśnik	36 226	33 382	-7,9
46.	Stary Dzików	4 398	4 051	-7,9
47.	Godziszów	6 156	5 662	-8,0
48.	Goraj	4 323	3 974	-8,1
49.	Zakrzew	3 045	2 795	-8,2
50.	Jarczów	3 650	3 314	-8,2
51.	Krynice	3 493	3 159	-8,6
52.	Zwierzyniec	7 089	6 478	-8,6
53.	Lubycza Królewska	6 602	6 023	-8,8
54.	Nielisz	5 813	5 293	-8,9
55.	Horyniec-Zdrój	4 991	4 522	-9,4
56.	Łaszczów	6 491	5 862	-9,7

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba ludności (stan na 31.XII.2011)	Liczba ludności (stan na 31.XII.2021)	Zmiana liczby ludności [%]
57.	Miasto Tomaszów Lubelski	20 446	18 396	-10,0
58.	Komarów-Osada	5 362	4 825	-10,0
59.	Miączyn	6 157	5 544	-10,0
60.	Radecznica	6 047	5 444	-10,0
61.	Rachanie	5 476	4 891	-10,7
62.	Tyszowce	6 037	5 331	-11,7
63.	Sułów	4 863	4 293	-11,7
64.	Turobin	6 611	5 812	-12,1
65.	Telatyn	4 337	3 806	-12,2
66.	Ulhówek	5 054	4 357	-13,8
Obszar opracowania		552 552	520 988	-5,7
Województwo lubelskie		2 171 857	2 076 382	-4,4
Województwo podkarpackie		2 128 687	2 110 694	-0,8

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Obszar pod względem **dynamiki zmian ludności** na tle województwa podkarpackiego wypada bardzo niekorzystnie, natomiast nieco lepiej w porównaniu do województwa lubelskiego. Natężone tempo spadku ludności na przestrzeni 11 lat świadczy o postępującym wyludnianiu się tej części obszaru. W 2021 r., w stosunku do 2011 r. spadek ten wyniósł 5,7% mieszkańców, przy czym największy ubytek ludności, zaobserwowany w przeważającej części obszaru, nastąpił w latach 2016-2021. Największy spadek liczby ludności nastąpił w gminie Ulhówek (13,8%). Leży ona w tej części analizowanego obszaru gdzie znajduje się wiele gmin, które najbardziej tracą swój potencjał ludnościowy. Zjawisko zwiększania się liczby ludności zanotowano tylko w trzech gminach województwa lubelskiego (najwięcej w gminie Zamość – o 6,5%) i są one gminami sąsiednimi dla miast powiatowych. W województwie podkarpackim we wszystkich gminach nastąpił spadek ludności, najmniejszy w gminie Lubaczów, a największy w gminie Horyniec-Zdrój.

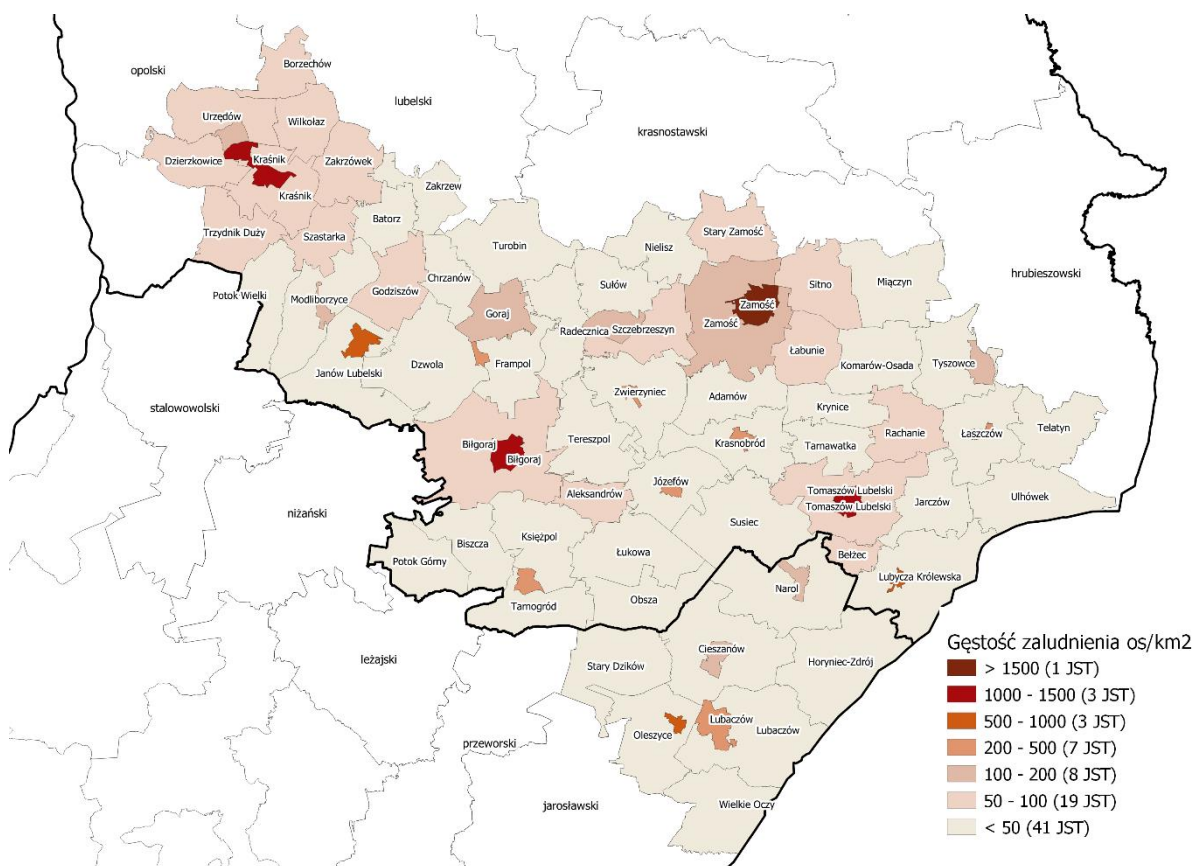
Wykres 1 Dynamika zmian liczby ludności obszaru w latach 2011-2021 (2011=100%)

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na własne na podstawie danych BDL GUS

Gęstość zaludnienia obszaru pod koniec 2021 r. wynosiła 66,5 os/km² i była niższa od średniej dla województwa lubelskiego (81 os/km²) oraz województwa podkarpackiego (117 os/km²). Najgęściej zaludnionym ośrodkiem pozostaje miasto Zamość (2 044 os/km²), najmniej wiejska część gminy miejsko-wiejskiej Lubycza Królewska (18 os/km²). Gęstość zaludnienia obszaru przedstawia ryc. 12.

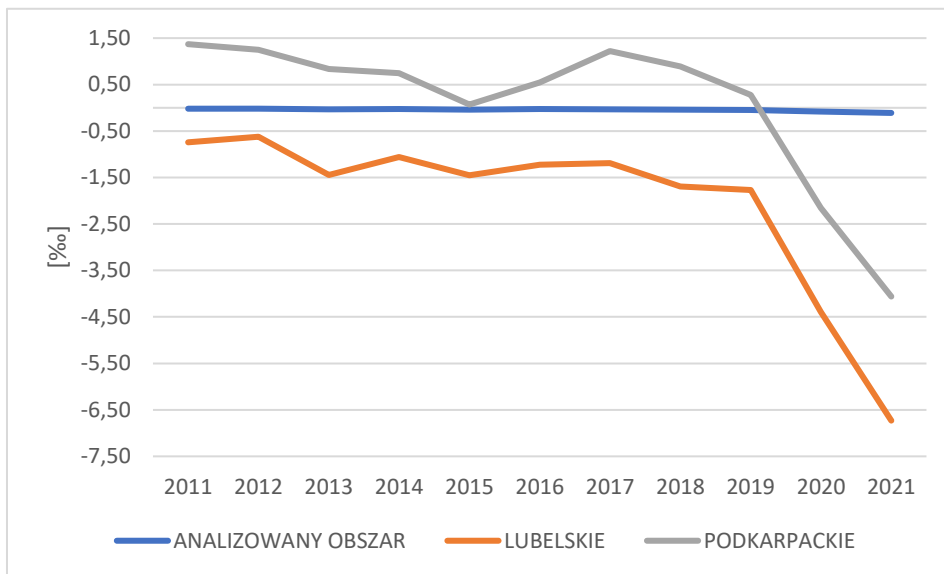
Ryc. 12 Gęstość zaludnienia na analizowanym obszarze w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie na podstawie danych BDL GUS

Sytuację demograficzną jednostek samorządu terytorialnego kształtują przyrost naturalny i migracje ludności. **Przyrost naturalny** w 2021 r. w przeliczeniu na 1000 mieszkańców osiągnął wartość (-0,11‰) i w stosunku do roku 2011 obniżył się o 0,09 p. promilowego (-0,02‰). W układzie wieloletnim zjawisko to było na analizowanym obszarze względnie stabilne i było korzystniejsze niż parametry dla województwa lubelskiego, natomiast mniej korzystne niż dla województwa podkarpackiego. Sytuacja zmieniła się znacząco od 2019 r., od którego średnie wskaźniki obu regionów znacznie spadły, natomiast dla analizowanego obszaru wskaźnik ten utrzymywał się względnie na podobnym poziomie (por. wykres 2). Można to wiązać ze skutkami pandemii COVID (w tym tzw. nadmiarowymi zgonami), które w części roztoczańskiej nie miały aż tak dramatycznego wpływu na przyrost naturalny.

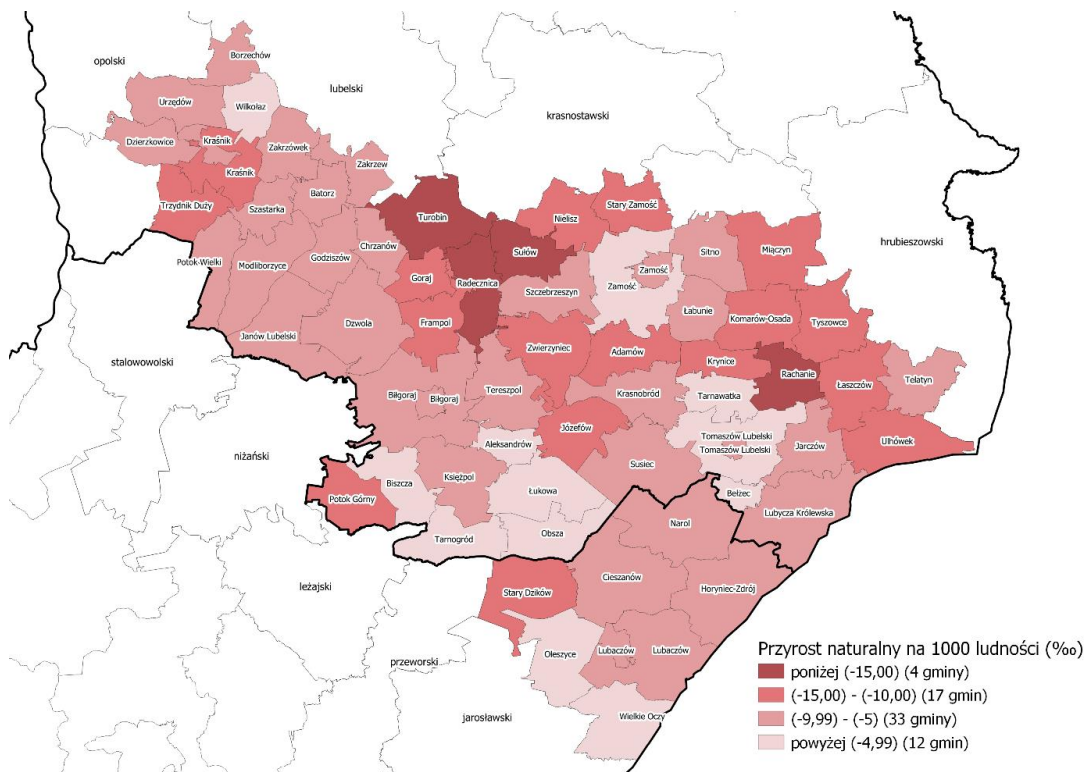
Wykres 2 Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na obszarze opracowania pod koniec 2021 r. najniższą wartość przyrostu naturalnego w przeliczeniu na 1000 mieszkańców odnotowano na terenie gminy Turobin (-16,35‰), Sułów (-15,84‰), Radecznica (-15,80‰) oraz Rachanie (-15,13‰). Najwyższą wartość (choć nadal ujemną) zanotowano w gminie Bełzec (-0,31‰).

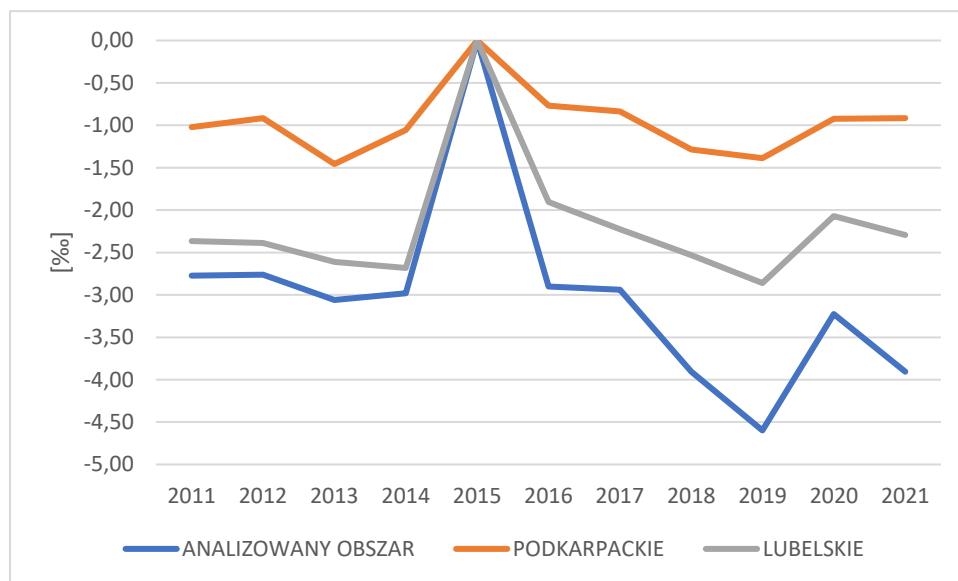
Ryc. 13 Przyrost naturalny na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Saldo migracji stałych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (wykres 3) dla analizowanego obszaru na koniec 2021 r. wyniosło (-3,90‰) i było wyższe od salda na poziomie województwa lubelskiego (-2,30‰) oraz województwa podkarpackiego (-0,92‰). Zjawisko odpływu migracyjnego ma charakter wieloletni zarówno dla obu województw, jak i analizowanego obszaru, jednak na terenie Roztocza ma większe natężenie. W stosunku do 2011 r. rozpatrywany wskaźnik dla analizowanego obszaru obniżył się o 1,13 p. promilowych.

Wykres 3 Saldo migracji na pobyt stały na 1000 ludności w latach 2011-2021 na analizowanym obszarze

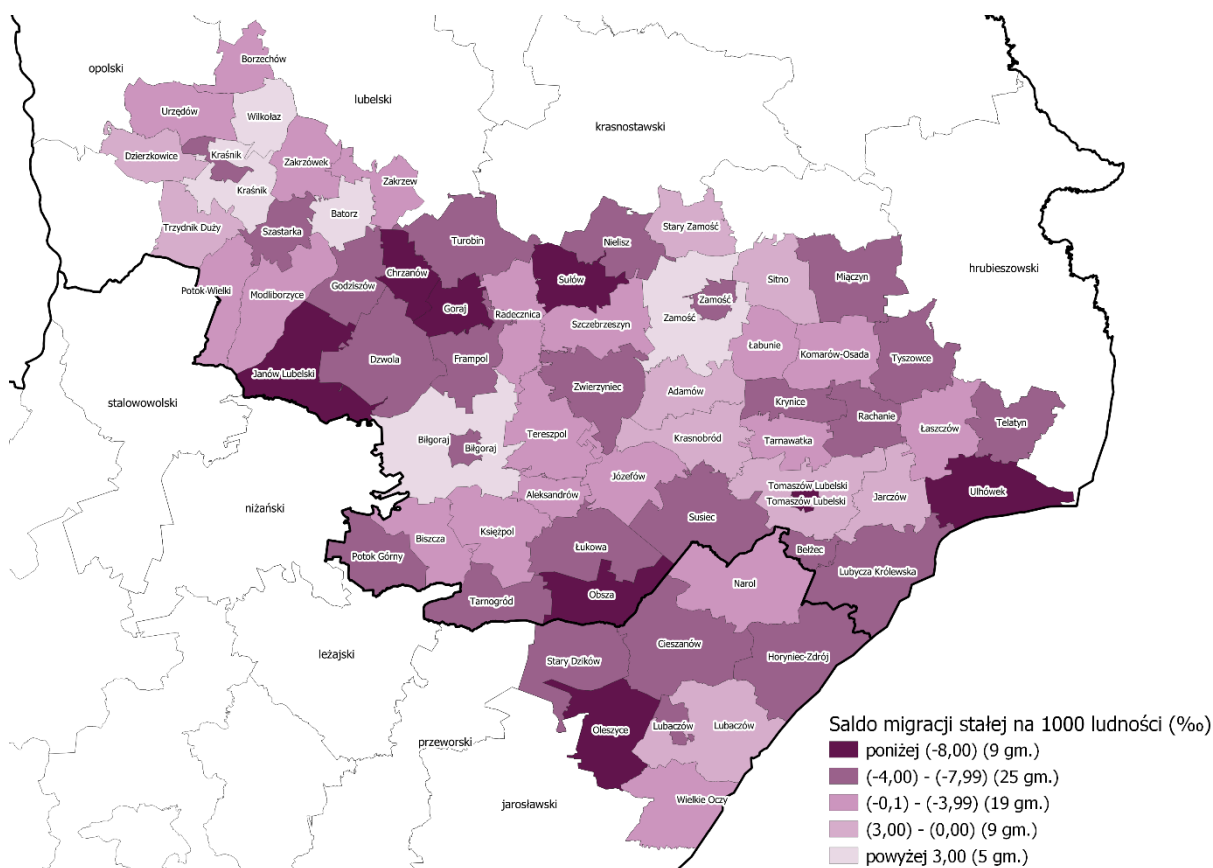

* Ze względu na niedostateczną jakość danych dotyczących migracji zagranicznych na pobyt stały za 2015 r., dane te, a także dane o migracjach długookresowych, nie zostały opublikowane.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Najwyższe ujemne saldo migracji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2021 r. odnotowano w gminie Ulhówek (-14,31‰). Znaczący odpływ ludności odnotowano również w gminie Obsza (-13,37‰) oraz mieście Tomaszów Lubelski (-10,32‰). Dodatkowo saldo migracji wystąpiło m.in. w gminie Zamość (6,16‰), Biłgoraj (5,16‰), Wilkołaz (3,63‰), Kraśnik (3,17‰) oraz Batorz (3,10‰).

Ryc. 14 Saldo migracji na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

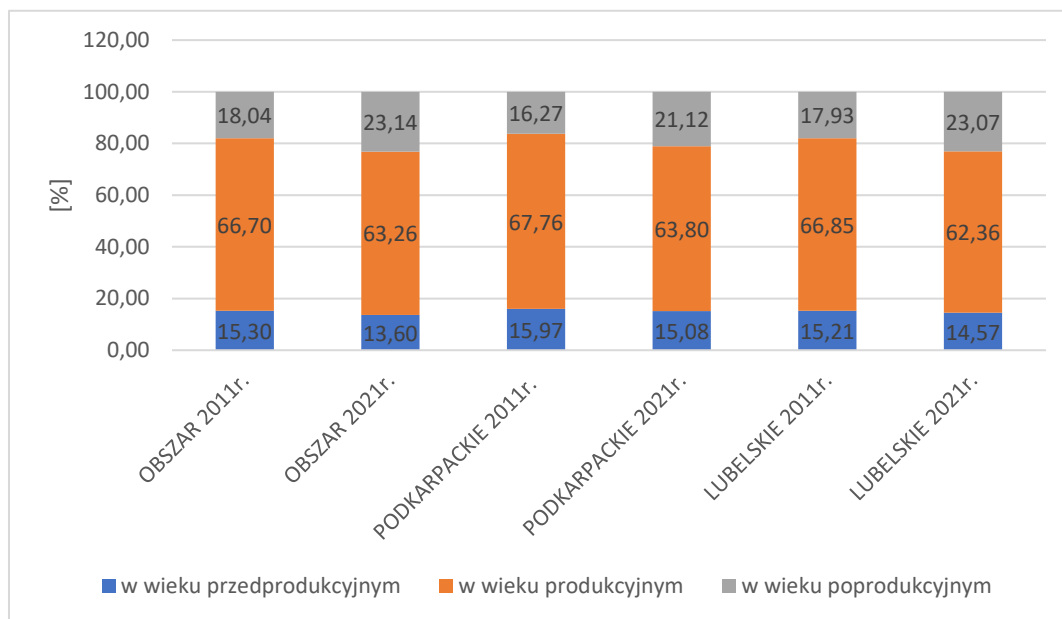
Opisane powyżej procesy depopulacyjne na terenie obszaru doprowadziły do zachwiania **liczebności** poszczególnych **ekonomicznych grup wiekowych**. W 2021 r. liczba osób w wieku przedprodukcyjnym¹⁰ stanowiła 13,6% ogółu mieszkańców, w wieku produkcyjnym¹¹ 63,26%, zaś w wieku poprodukcyjnym¹² 23,14%. W odniesieniu do struktury wiekowej mieszkańców obu regionów widać większe różnice w stosunku do danych dla województwa podkarpackiego, gdzie ludność jest relatywnie młodsza. Niepokojącym zjawiskiem obserwowanym na analizowanym obszarze jest wyraźny wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym – z 18,04% w 2011 r. do 23,14% pod koniec 2021 r. Dynamika tego zjawiska (wzrost o 28%) była porównywalna z tą dla województwa lubelskiego (wzrost o 28%), a nieco niższa niż dla województwa podkarpackiego (wzrost o 29,5%).

¹⁰ Wiek przedprodukcyjny – 0-17 lat

¹¹ Wiek produkcyjny – 18-59 dla kobiet oraz 18-64 dla mężczyzn

¹² Wiek poprodukcyjny – 60 i więcej dla kobiet oraz 65 i więcej dla mężczyzn

Wykres 4 Zmiany struktury wieku wg ekonomicznych grup wieku w latach 2011- 2021 r.

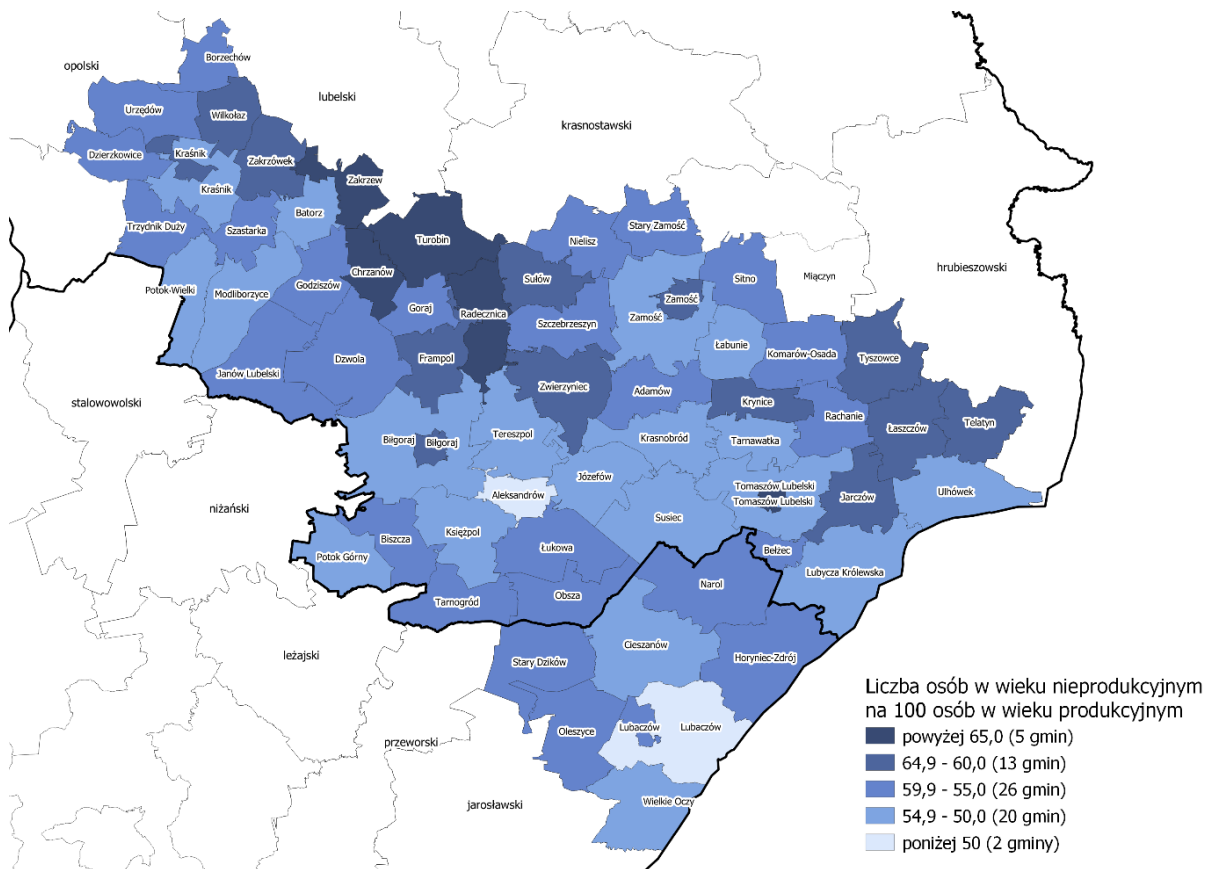

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Najniższym udziałem osób w wieku poprodukcyjnym charakteryzowały się gminy Aleksandrów (16,67%) oraz Lubaczów (17,53%), natomiast najwyższym gminy Turobin (29,15%) oraz Radecznica (29,04%).

Wskaźnik obciążenia demograficznego określa potencjalne możliwości utrzymania osób w wieku nieprodukcyjnym przez osoby w wieku produkcyjnym. Na terenie obszaru pod koniec 2021 r. na 100 osób pracujących przypadało 57 osób w wieku nieprodukcyjnym (dzieci i młodzieży oraz seniorów). Jest to wartość identyczna z wartością dla województwa podkarpackiego, natomiast niższa niż średnia dla województwa lubelskiego (60). Na poziomie gmin najwyższym obciążeniem demograficznym społeczeństwa odznaczały się gminy: Chrzanów (69), Turobin (69), Zakrzew (67), zaś najmniejszym gminy Lubaczów (49), Aleksandrów (49), Zamość (50).

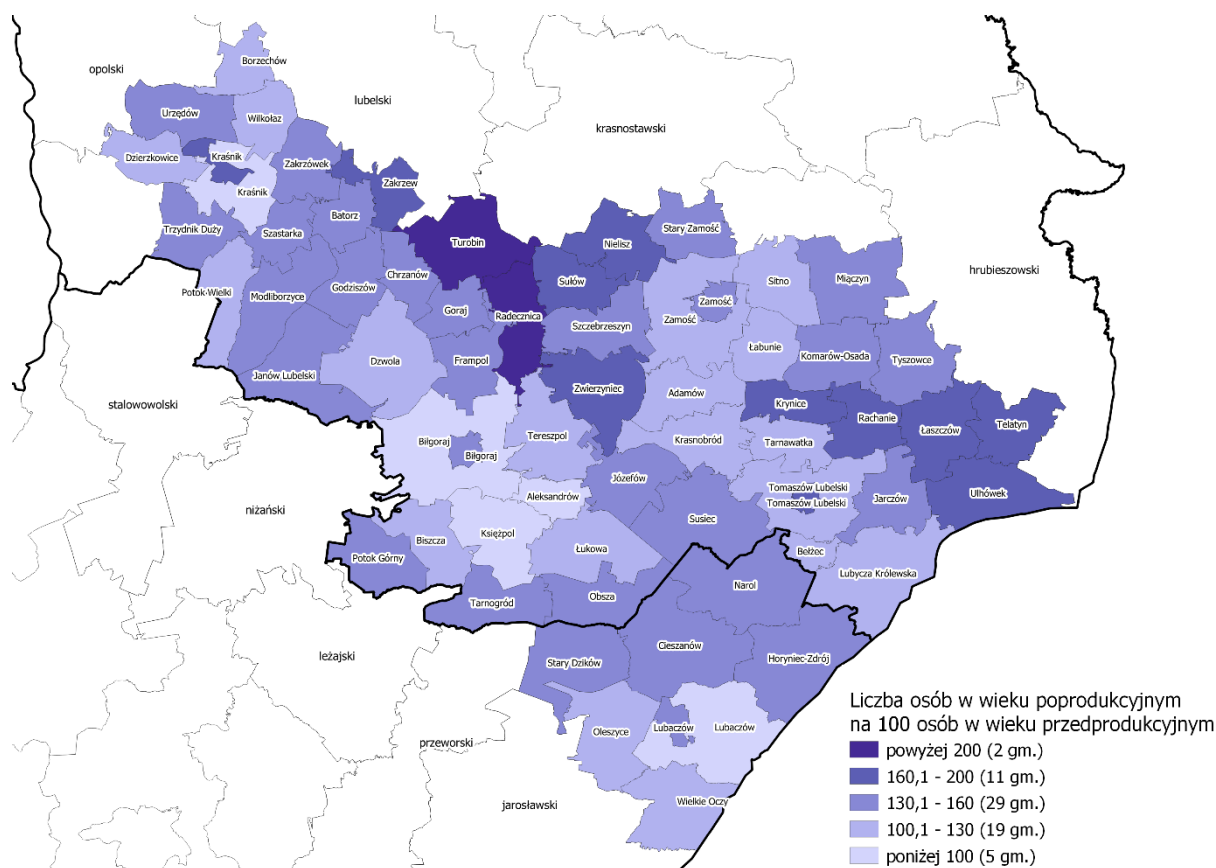
Ryc. 15 Wskaźniki obciążenia demograficznego na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Uzupełnieniem współczynnika obciążenia demograficznego jest wskaźnik, który prezentuje relacje wielkościowe populacji seniorów (wiek poprodukcyjny) oraz osób młodych (wiek przedprodukcyjny). Jest bowiem istotne, czy osoby w wieku produkcyjnym „utrzymują” osoby, które w najbliższej perspektywie zastąpią je na rynku pracy, czy grupę która już pracy nie podejmie.

Ryc. 16 Relacja grup wiekowych w kategorii „wiek nieprodukcyjny” w gminach analizowanego obszaru w 2021 r.

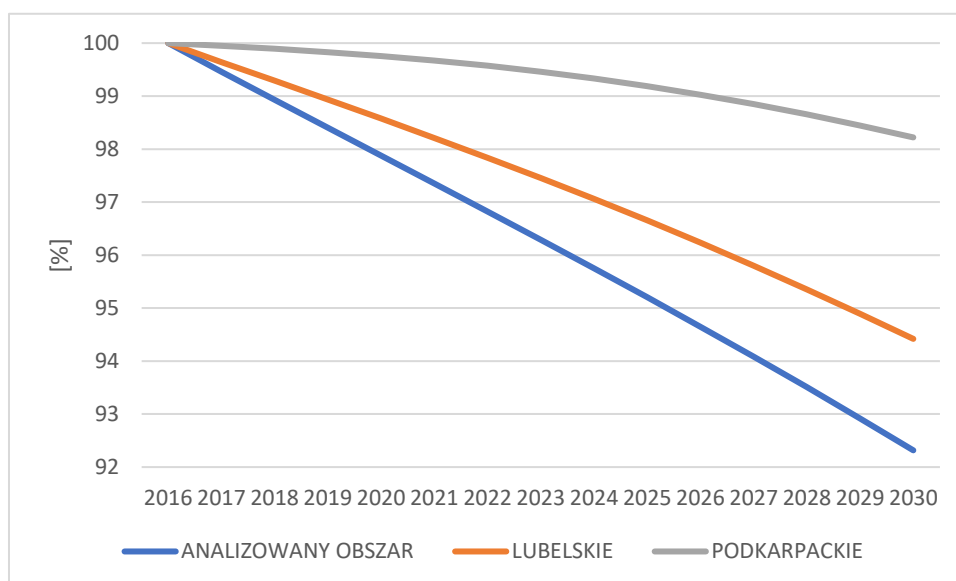

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Zgodnie z **prognozą ludności do roku 2030**¹³ przewiduje się systematyczny spadek ludności na analizowanym obszarze o 41 580 osób, co stanowi 7,7% stanu ludności z roku 2016. Spadek ten będzie wyższy (w ujęciu procentowym) niż dla województwa lubelskiego (5,6%) oraz dla województwa podkarpackiego (1,8%). Największy spadek ludności przewiduje się w większych miastach obszaru: Zamościu (-5 437), Kraśniku (-4 719), Tomaszowie Lubelskim (-2 595) oraz Biłgoraju (-2 165). W prognozie ludności znajdują się również gminy, dla których przewiduje się wzrost liczby ludności tj.: gmina Zamość (1 312), Tomaszów Lubelski (369), Biłgoraj (236). Są to gminy sąsiadujące z miastami o przewidywanych największych spadkach liczby mieszkańców. Może to świadczyć o potęgującym się zjawisku suburbanizacji, którą obserwuje się także na pozostałych obszarach obu województw, a także w całym kraju (trend ogólnopolski). Wykres 5 przedstawia trend prognozy ludności na lata 2016-2030, na analizowanym obszarze oraz w województwie lubelskim i podkarpackim.

¹³ „Prognoza ludności gmin na lata 2017 – 2030”, Główny Urząd Statystyczny, Departament Badań Demograficznych i Rynku Pracy, Warszawa, sierpień 2017

Wykres 5 Prognoza ludności na lata 2017-2030, 2016 = 100%

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Napływ na teren Polski ponad 7 mln **ludności Ukrainy**¹⁴, w związku z trwającym na terenie tego kraju konfliktem zbrojnym (od 24 lutego 2022 r.), zmieni przewidywane trendy demograficzne i może wpłynąć na sytuację na rynku pracy. Część ludności ukraińskiej pozostanie na stałe w Polsce, w tym na terenie województw podkarpackiego i lubelskiego. Potwierdzają to licznie nadawane numery PESEL i świadczona pomoc socjalna. Brak jest obecnie danych statystycznych, które mówiłyby o skali zjawiska, natomiast z danych Kancelarii Prezesa Rady Ministrów wynika, iż na dzień 31.10.2022 r. na obszarze województw lubelskiego i podkarpackiego przebywało odpowiednio 40,4 tys. oraz 30,7 tys. osób wpisanych do rejestru obywateli Ukrainy i członków ich rodzin, którym nadano status cudzoziemca na podstawie specustawy.

2.2. Edukacja

Placówki oświaty na terenie obszaru obejmują opiekę przedszkolną, szkolnictwo podstawowe, ponadpodstawowe, szkoły i placówki specjalne. Na terenie obszaru występują również szkoły wyższe.

Opieka przedszkolna w większości gmin obszaru prowadzona jest przez jednostki samorządu gminnego. Według danych GUS pod koniec 2021 r. w granicach obszaru funkcjonowało 331 placówek wychowania przedszkolnego (w tym przedszkoli, oddziałów przedszkolnych przy szkołach podstawowych, zespołów wychowania przedszkolnego i punktów przedszkolnych) z 892 oddziałami, w których opieką objęto łącznie 16 257 dzieci.

¹⁴ Dane dot. uchodźców z Ukrainy zostały przygotowane na podstawie informacji sporządzonej przez Urząd Statystyczny w Rzeszowie, przygotowanej w oparciu o dane od służb państwowych (KG Straży Granicznej, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów) za okres 1.02.2022 – 31.10.2022. Wg danych Straży Granicznej w podanym okresie liczba przyjazdów do Polski obywateli Ukrainy wyniosła 7,3 mln

Tabela 6 Opieka przedszkolna na analizowanym obszarze w 2021 r.

L. p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba placówek wychowania przedszkolnego	Liczba oddziałów	Liczba dzieci	Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-6 lat
1.	Miasto Biłgoraj	13	75	1 334	1368
2.	Miasto Tomaszów Lubelski	8	46	823	1328
3.	Miasto Zamość	26	117	2 373	1099
4.	Miasto Lubaczów	6	24	447	1029
5.	Miasto Kraśnik	11	53	1 113	1026
6.	Frampol	4	11	208	995
7.	Janów Lubelski	8	24	524	941
8.	Wilkołaz	5	12	218	919
9.	Zwierzyniec	5	10	191	901
10.	Sitno	7	16	250	896
11.	Aleksandrów	1	7	127	868
12.	Józefów	4	13	198	868
13.	Krasnobród	4	12	214	862
14.	Tarnogród	5	11	229	859
15.	Lubaczów	7	17	320	855
16.	Szastarka	6	10	188	831
17.	Dzierzkowice	6	12	183	828
18.	Wielkie Oczy	3	6	117	825
19.	Szczebrzeszyn	6	15	325	823
20.	Krynice	3	7	91	802
21.	Potok Górny	5	9	143	783
22.	Narol	5	11	212	783
23.	Urzędów	8	16	245	780
24.	Tyszowce	3	9	125	778
25.	Łaszczów	4	8	131	770
26.	Dzwola	4	8	176	767
27.	Cieszanów	7	12	202	761
28.	Obsza	5	8	110	757
29.	Księżpol	6	13	234	757
30.	Zakrzówek	7	14	180	725
31.	Horyniec-Zdrój	2	6	128	722
32.	Potok Wielki	3	8	125	720
33.	Łabunie	3	12	181	720
34.	Tarnawatka	2	6	116	708
35.	Turobin	3	6	134	703
36.	Lubycza Królewska	2	7	127	690
37.	Bełzec	2	5	89	685
38.	Batorz	2	5	89	685

L. p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba placówek wychowania przedszkolnego	Liczba oddziałów	Liczba dzieci	Liczba dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-6 lat
39.	Oleszyce	5	10	182	685
40.	Trzydnik Duży	5	8	146	676
41.	Stary Zamość	2	6	124	676
42.	Łukowa	2	5	125	672
43.	Chrzanów	3	6	60	667
44.	Susiec	5	8	167	665
45.	Stary Dzików	3	5	105	662
46.	Ulhówek	3	5	87	654
47.	Tomaszów Lubelski	12	23	311	652
48.	Borzechów	2	6	129	651
49.	Zamość	14	36	670	648
50.	Miączyn	8	11	113	631
51.	Goraj	2	4	97	629
52.	Tereszpol	3	6	103	628
53.	Rachanie	3	5	94	623
54.	Modliborzyce	3	9	186	620
55.	Kraśnik	3	9	174	615
56.	Biszczka	4	6	101	602
57.	Sułów	3	5	82	600
58.	Nielisz	3	6	105	567
59.	Radecznica	4	4	78	542
60.	Telatyn	1	4	69	540
61.	Zakrzew	2	3	69	535
62.	Komarów-Osada	3	4	76	529
63.	Biłgoraj	11	21	337	525
64.	Godziszów	6	8	99	521
65.	Adamów	3	5	88	503
66.	Jarczów	2	3	60	475
Obszar opracowania		331	892	16 257	746
Województwo lubelskie		1 341	3 962	73 632	739
Województwo podkarpackie		1 518	4 129	80 000	790

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Obszar opracowania pod względem liczby dzieci objętych opieką przedszkolną wypada nieco gorzej od obydwu województw, jednakże objętych opieką jest niemal 80% wszystkich dzieci. Na badanym obszarze szczególnie wysoki wskaźnik (powyżej 100%) notowany jest w większości miast powiatowych. Natomiast w gminach sąsiadujących te wyniki plasują się poniżej 90%, a nawet około 50%. Świadczy to o tym, że miasta powiatowe pełnią funkcje obsługującą w zakresie infrastruktury edukacyjnej dla gmin przyległych. Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że prawie połowa gmin z obszaru opracowania notuje wskaźnik dzieci

objętych opieką przedszkolną poniżej 70%, a 9 gmin poniżej 60% - są to tereny typowo wiejskie

Po przeprowadzonej 1 września 2017 r. reformie polskiego systemu oświaty, związanej z likwidacją szkół gimnazjalnych na rzecz wydłużenia nauki w szkołach podstawowych, w strukturze systemu oświaty funkcjonują:

- 8-letnia szkoła podstawowa – obowiązkowa dla wszystkich uczniów;
- szkoły ponadpodstawowe (średnie i policealne):
 - 4-letnie liceum ogólnokształcące;
 - 5-letnie technikum;
 - 3-letnia branżowa szkoła I stopnia;
 - 3-letnia szkoła specjalna przysposabiająca do pracy;
 - 2-letnia branżowa szkoła II stopnia (kontynuacja kształcenia z 3-letniej branżowej szkoły I stopnia);
 - maksymalnie 2,5-letnia szkoła policealna dla osób posiadających wykształcenie średnie lub wykształcenie średnie branżowe.

Na terenie badanego obszaru na koniec 2021 r. działało 261 **szkół podstawowych**. Placówki te dysponowały łącznie 2 648 oddziałami i uczęszczało do nich 38 228 uczniów. Współczynnik skolaryzacji netto w odniesieniu do szkół podstawowych w 2021 r. na analizowanym obszarze wyniósł 84,5% i był mniejszy od średniej wartości dla województwa lubelskiego (92,0%) oraz województwa podkarpackiego (91,7%). Odsetek osób uczących się w szkole podstawowej w liczbie osób w tej grupie wiekowej, osiągnął najwyższą wartość w miastach Tomaszów Lubelski (134,9%), Biłgoraj (115,7%), Zamość (111,3%), Lubaczów (108,5%), Kraśnik (103,2%) oraz w gminie Wilkołaz (103%). Zdecydowanie najniższy współczynnik skolaryzacji netto na tym poziomie szkół wystąpił na terenie gminy wiejskiej Tomaszów Lubelski (55,4%). Równie niski, w stosunku do pozostałych gmin współczynnik, odnotowano na obszarach gmin wiejskich Jarczów (59,3%) i Kraśnik (61,4%), ale również Biłgoraj (68,%), Zamość (69,3%), czy Tarnawatka (69,4%). Wyniki jednoznacznie obrazują zjawisko kiedy to większy ośrodek miejski obsługuje inne gminy, w tym przypadku ościenne miejscowości wiejskie.

Liczba uczniów w szkołach podstawowych na przestrzeni lat 2011-2021 zmniejszyła się, co uwarunkowane było m.in. demografią. W 2018 nastąpił co prawda znaczny wzrost liczby uczniów, ale był on głównie efektem reformy polskiego systemu szkolnictwa i pojawienia się w szkołach podstawowych dodatkowych dwóch roczników z klas gimnazjalnych. Liczba dzieci od 2018 ulegała zmniejszeniu, co potwierdza ogólny trend w badanym okresie zarówno na analizowanym obszarze, jak i w obu województwach (tabela 7).

Tabela 7 Zmiana liczby dzieci (14 lat i mniej) w latach 2011-2021

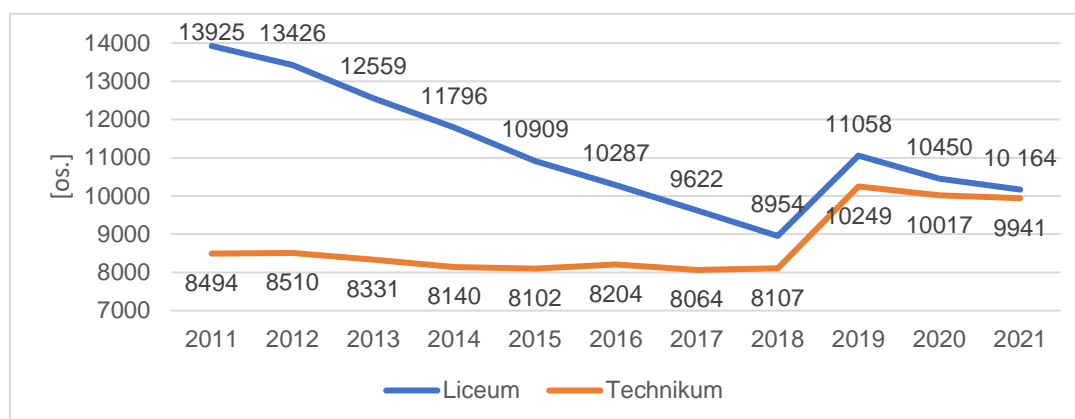
Obszar	Liczba dzieci w roku 2011	Liczba dzieci w roku 2021	Zmiana (2011=100)
Obszar opracowania	84 402	70 328	83,3
Województwo lubelskie	330 417	302 436	91,5
Województwo podkarpackie	339 886	318 392	93,7

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Poziom nauczania w szkołach podstawowych obrazują wyniki egzaminu dla ósmoklasisty, które układają się nieco poniżej poziomów uzyskiwanych średnio w województwie lubelskim oraz podkarpackim. W 2021 r. uczniowie szkół podstawowych z obszaru opracowania uzyskali 53% maksymalnej punktacji z języka polskiego, 38% z matematyki, 51% z języka angielskiego. W odniesieniu do roku 2020 uczniowie uzyskali niższy wynik (o 6%) z języka polskiego oraz matematyki i wyższy wynik (o 4%) z języka angielskiego. Dla porównania w 2021 r. uczniowie z województwa lubelskiego uzyskali średnią 61% z języka polskiego, 47% z matematyki oraz 63% z języka angielskiego. Uczniowie z województwa podkarpackiego uzyskali odpowiednio: 62%, 49%, 65%. Najwyższe wyniki z poszczególnych przedmiotów na terenie obszaru uzyskali uczniowie: z miasta Biłgoraj (język angielski 74%), gminy Sułów (język polski 69%) oraz gminy Tarnogród (matematyka 56%). Najniższe wyniki zanotowano w gminach: Komarów Osada (język polski 47%), Telatyn (matematyka 30%) oraz Frampol (język angielski 45%).

Kształcenie na **poziomie ponadpodstawowym** na analizowanym obszarze zapewniają 92 szkoły, w tym 28 zlokalizowanych na terenie miasta Zamość. Pod koniec 2021 roku kształciło się w nich łącznie 22 632 uczniów (tabela 8). Od 2011 do 2018 roku liczba uczniów w liceach systematycznie malała. Liczba uczniów szkół technicznych w latach 2011-2018 utrzymywała się na podobnym poziomie, a od 2019 zanotowano wzrost o ponad 1800 uczniów. W strukturze uczniów w 2021 r. w poszczególnych typach szkół ponadpodstawowych największą grupę stanowili uczniowie liceów ogólnokształcących (44,9%) oraz techników (43,9%). Najwięcej uczniów kształciło się w kierunku inżynieryjno-technicznym, usług dla ludności oraz technologii informacyjnych, natomiast najmniej w kierunku leśnym, usług dla transportu oraz weterynaryjnym.

Wykres 6 Zmiana liczby uczniów szkół średnich na obszarze Roztocza w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Tabela 8 Szkolnictwo ponadpodstawowe na analizowanym obszarze w 2021 r.

Wyszczególnienie		Razem		Licea ogólnokształcące (w tym dla dorosłych)		Technika		Szkoly branżowe		Szkoly specjalne	
		liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów
1.	Miasto Zamość	28	8 562	12	4 246	10	3 589	4	666	2	61
2.	Miasto Biłgoraj	12	4 233	4	1 627	4	2 017	3	553	1	36
3.	Miasto Kraśnik	12	3 100	5	1 685	4	1 167	2	224	1	24
4.	Miasto Tomaszów Lubelski	10	2 409	3	1 024	2	953	3	401	2	31
5.	Janów Lubelski	5	1 636	2	695	2	850	1	91	-	-
6.	Miasto Lubaczów	6	1 551	3	622	1	680	1	214	1	35
7.	Tarnogród	1	173	-	0	1	173	-	-	-	-
8.	Szczebrzeszyn	3	134	1	26	1	60	1	48	-	-
9.	Oleszyce	4	215	-	-	2	152	2	63	-	-
10.	Urzędów	2	39	1	27	1	12	-	-	-	-
11.	Potok Wielki	2	204	-	-	1	170	1	34	-	-
12.	Modliborzyce	1	32	1	32	-	-	-	-	-	-
13.	Trzydnik Duży	1	17	-	-	-	-	-	-	1	17
14.	Łaszczów	1	91	1	91	-	-	-	-	-	-
15.	Krasnobród	1	37	1	37	-	-	-	-	-	-
16.	Turobin	2	81	1	52	-	-	1	29	-	-
17.	Zwierzyniec	1	118	-	-	1	118	-	-	-	-
Obszar opracowania		92	22 632	35	10 164	30	9 941	19	2 323	8	204
Województwo lubelskie		393	90 138	175	42 607	116	38 133	69	8 614	33	784
Województwo podkarpackie		374	92 500	160	39 278	117	42 901	71	9 524	26	797

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Tabela 9 Liczba uczniów według podgrup kierunków kształcenia w technikach* w 2021 r.

L.p.	Nazwa jednostki terytorialnej	artystyczna	społeczna	biznesu i administracji	fizyczna	technologii teleinformatycznych	inżynieryjno-techniczna	produkcji i przetwórstwa	architektury i budownictwa	rolnicze	leśne	weterynaryjna	medyczna	usługi dla ludności	ochrony i bezpieczeństwa	usług transportowych
1.	Miasto Zamość	144	163	217	0	1 099	933	63	193	63	0	100	0	602	0	12
2.	Miasto Biłgoraj	48	109	208	0	186	647	0	162	0	249	0	0	408	0	0
3.	Miasto Kraśnik	0	17	74	0	404	314	0	91	0	0	0	0	257	0	10
4.	Miasto Tomaszów Lubelski	0	97	94	0	160	314	0	69	0	0	0	0	219	0	0
5.	Janów Lubelski	0	73	129	0	193	114	32	60	0	57	0	0	192	0	0
6.	Oleszyce	0	0	0	0	0	20	0	0	13	18	0	0	101	0	0
7.	Tarnogród	0	0	0	0	0	119	0	0	0	0	0	0	54	0	0
8.	Potok Wielki	0	0	0	0	0	86	0	0	24	0	7	0	53	0	0
9.	Szczebrzeszyn	0	0	0	0	0	22	0	0	0	0	0	0	38	0	0
10.	Miasto Lubaczów	0	140	128	0	162	79	0	154	0	0	0	0	17	0	0
11.	Urzędów	0	0	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12.	Zwierzyniec	0	0	0	0	69	21	0	28	0	0	0	0	0	0	0
Obszar opracowania		192	599	862	0	2 273	2 669	95	757	100	324	107	0	1 941	0	22
Województwo lubelskie		889	2 463	2 869	0	8 774	10 130	442	2 549	543	323	359	73	7 442	0	1 197
Województwo podkarpackie		1 364	2 434	5 214	74	8 687	11 964	469	3 382	126	232	598	0	6 552	167	1 432

*technika (łącznie ze szkołami ogólnokształcącymi, artystycznymi dającymi uprawnienia zawodowe) bez specjalnych

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Tabela 10 Liczba uczniów według podgrup kierunków kształcenia w szkołach branżowych I stopnia (bez specjalnych) w 2021 r.

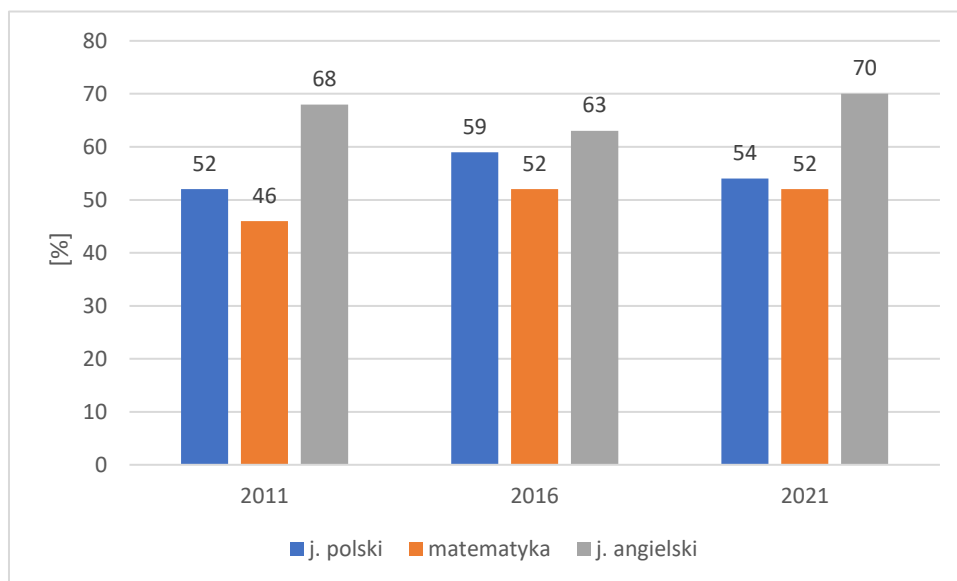
L.p.	Nazwa terytorialnej jednostki	artystyczna	biznesu i administracji	inżynieryjno-techniczna	produkcji i przetwórstwa	architektury i budownictwa	rolnicze	leśne	usługi dla ludności
1.	Miasto Zamość	0	0	271	61	114	0	0	220
2.	Miasto Tomaszów Lubelski	0	6	212	7	58	0	0	118
3.	Miasto Biłgoraj	1	9	274	16	150	0	0	103
4.	Miasto Kraśnik	0	0	162	0	0	0	0	62
5.	Miasto Lubaczów	0	16	104	15	31	0	0	48
6.	Oleszyce	0	0	0	0	0	26	8	29
7.	Szczebrzeszyn	0	1	12	3	13	0	0	19
8.	Janów Lubelski	0	5	41	16	13	0	0	16
9.	Turobin	0	0	9	5	10	0	0	5
10.	Potok Wielki	0	0	34	0	0	0	0	0
Obszar opracowania		1	37	1 119	123	389	26	8	620
Województwo lubelskie		54	322	3 825	661	1 382	108	0	2 262
Województwo podkarpackie		21	399	4 433	815	1 416	60	8	2 372

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Wyniki egzaminów maturalnych¹⁵ na terenie obszaru wypadają nieznacznie gorzej w porównaniu do województw lubelskiego i podkarpackiego. Należy jednak zauważyć, iż pogarszające się wyniki z matematyki oraz języka polskiego na przestrzeni lat występują nie tylko na badanym obszarze, ale również w obydwu województwach.

¹⁵ Dane uśrednione dla wyników klas maturalnych (liceum oraz technikum)

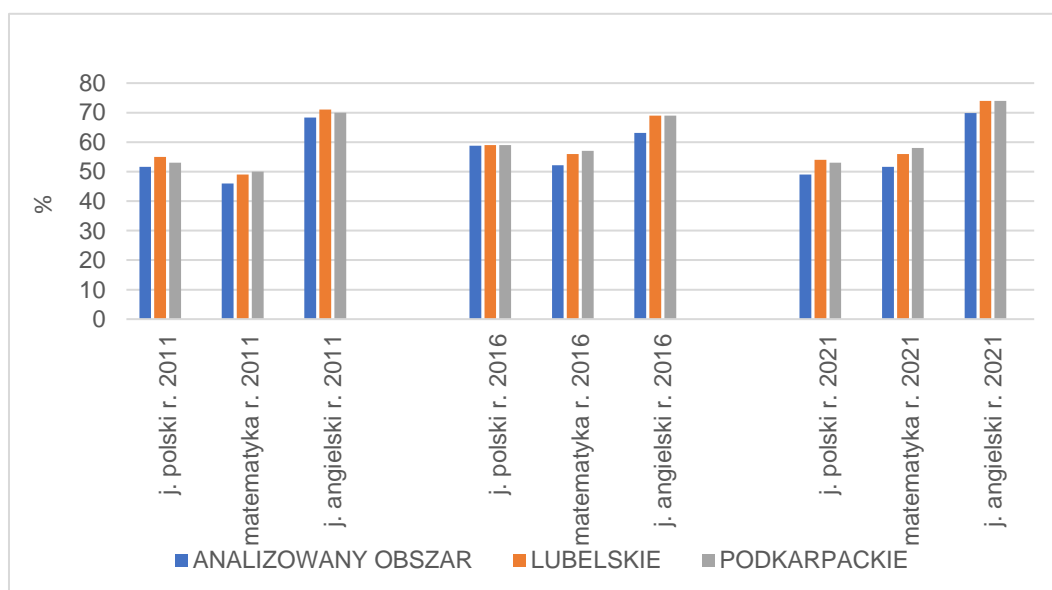
Wykres 7 Średnie wyniki z obowiązkowych przedmiotów maturalnych uczniów uczących się na analizowanym obszarze (%) *

*ze względu na brak danych na poziomie gmin w ujęciu historycznym z lat 2016 oraz 2011 powyższą analizę przeprowadzono na podstawie informacji dla powiatów

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych <http://www.oke.krakow.pl/inf/> oraz <https://mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow/> data dostępu: 13.10.2022

Wykres 8 Średnie wyniki z przedmiotów maturalnych na analizowanym obszarze (%) na tle wyników dla województw

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych <http://www.oke.krakow.pl/inf/> oraz <https://mapa.wyniki.edu.pl/MapaEgzaminow/> data dostępu: 13.10.2022

Na terenie obszaru funkcjonują trzy placówki **szkolnictwa wyższego** tj.: Akademia Zamojska, Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji oraz Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna im. Jana Zamoyskiego. Akademia kształci łącznie na 13 kierunkach w tym:

- na studiach licencjackich/inżynierskich (kierunki: bezpieczeństwo narodowe, filologia angielska, finanse i rachunkowość, informatyka, logistyka, mechanika i budowa maszyn, pedagogika, pielęgniarstwo, turystyka i rekreacja, położnictwo, ratownictwo medyczne, rynek sztuki i zarządzanie w kulturze);
- na studiach magisterskich II stopnia (bezpieczeństwo narodowe, finanse i rachunkowość, pedagogika, pielęgniarstwo, położnictwo, rynek sztuki i zarządzanie w kulturze);
- na jednolitych studiach magisterskich (prawo).

Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji oferuje 8 kierunków tj.: administracja, bezpieczeństwo wewnętrzne, finanse i rachunkowość, budownictwo, fizjoterapia, informatyka, pedagogika, pielęgniarstwo (na wszystkich wymienionych kierunkach na studiach licencjackich oraz studia magisterskie na kierunku fizjoterapia). Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna im. Jana Zamoyskiego kształci studentów na 2 kierunkach: administracja oraz bezpieczeństwo narodowe (licencjat), administracja (magister). Ponadto wszystkie szkoły wyższe posiadają w swojej ofercie studia podyplomowe.

2.3. Opieka zdrowotna oraz opieka nad dziećmi

Pod koniec 2021 r. na terenie analizowanego obszaru **ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych udzielało** mieszkańcom 409 **podmiotów**, w tym 309 przychodni (32 przychodnie prowadzone przez samorządy terytorialne) oraz 59 praktyk lekarskich, zlokalizowanych wyłącznie na terenach miejskich Roztocza. W ramach podstawowej opieki zdrowotnej w 2021 r. udzielono 2 458 697 porad.

Najwięcej, bo aż 77 placówek funkcjonowało na terenie miasta Zamość. Dla porównania najniższą liczbę (jedna placówka) zanotowano w 18 gminach. Na 10 tys. mieszkańców obszaru przypadło 5 placówek medycznych i jest to wskaźnik zbliżony do średnich dla województw lubelskiego i podkarpackiego (6). Najlepszy dostęp do przychodni¹⁶ posiadali mieszkańcy miast: Lubaczów (14) oraz Zamość (12), natomiast najbardziej ograniczony dostęp do placówek medycznych miała ludność gmin: Sitno, Tomaszów Lubelski, Księżpol oraz Biłgoraj (po 1 placówce na 10 tys. mieszkańców). W przypadku tych gmin należy zakładać, że dostęp do podstawowych usług medycznych zapewniają miasta powiatowe.

Tabela 11 Opieka zdrowotna na analizowanym obszarze w 2021 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Przychodnie	Praktyki lekarskie	Przychodnie na 10 tys. ludności	Apteki	Ludność na 1 aptekę
1.	Miasto Zamość	77	11	12	27	2 297
2.	Miasto Kraśnik	32	4	10	22	1 517
3.	Miasto Tomaszów Lubelski	19	11	10	16	1 150
4.	Miasto Biłgoraj	16	14	6	20	1 292

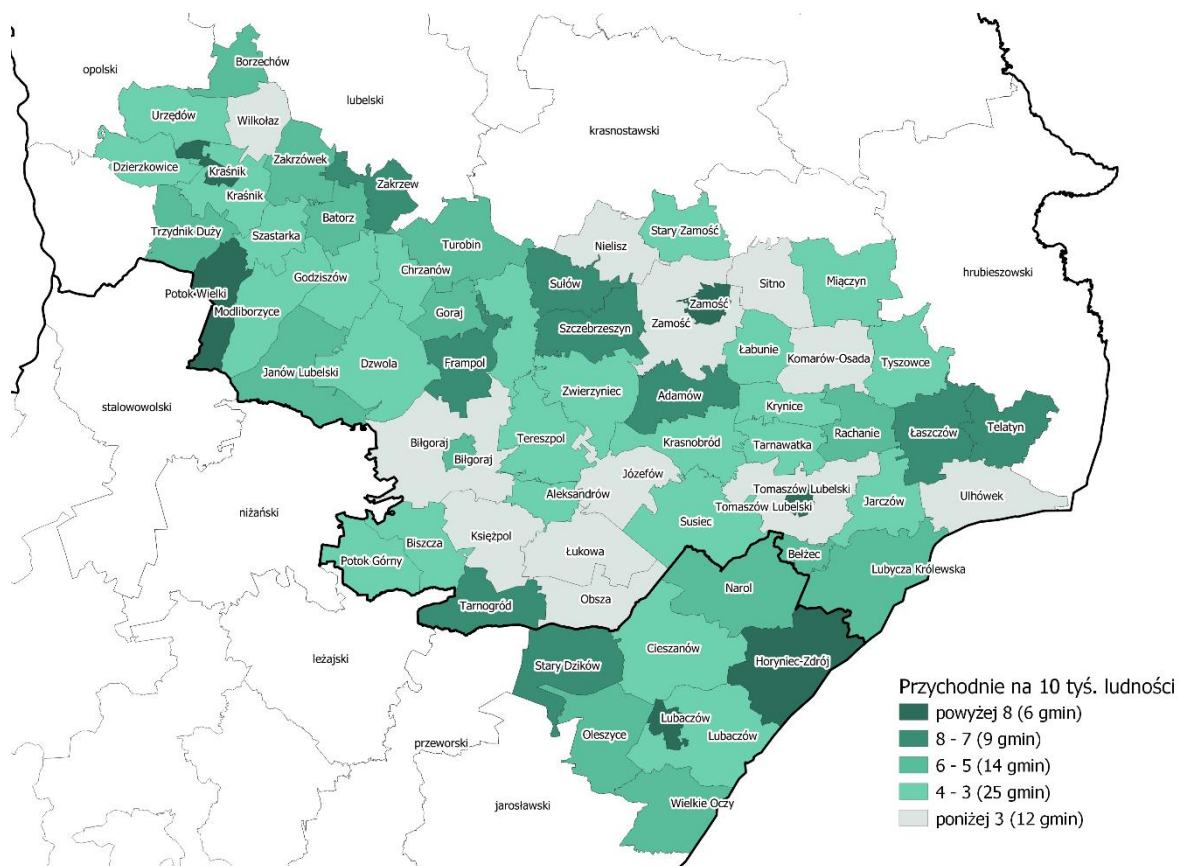
¹⁶ mierzony liczbą przychodni padających na 10 tys. mieszkańców

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Przychodnie	Praktyki lekarskie	Przychodnie na 10 tys. ludności	Apteki	Ludność na 1 aptekę
5.	Miasto Lubaczów	16	3	14	9	1 297
6.	Janów Lubelski	10	5	6	12	1 286
7.	Szczebrzeszyn	8	4	7	5	2 187
8.	Tarnogród	5	-	8	3	2 188
9.	Zamość	5	5	2	2	11 649
10.	Narol	5	-	6	2	3 909
11.	Frampol	4	1	7	2	2 988
12.	Potok Wielki	4	-	9	1	4 540
13.	Łaszczów	4	-	7	2	2 931
14.	Horyniec-Zdrój	4	-	9	2	2 261
15.	Turobin	3	-	5	3	1 937
16.	Trzydnik Duży	3	1	5	2	3 152
17.	Urzędów	3	0	4	2	4 205
18.	Zakrzówek	3	3	5	3	2 119
19.	Lubycza Królewska	3	-	5	2	3 012
20.	Rachanie	3	1	6	1	4 891
21.	Susiec	3	2	4	2	3 640
22.	Telatyn	3	-	8	1	3 806
23.	Adamów	3	1	7	1	4 556
24.	Krasnobród	3	1	4	4	1 739
25.	Sułów	3	1	7	b.d.	-
26.	Lubaczów	3	-	3	b.d.	-
27.	Oleszyce	3	-	5	2	3 119
28.	Stary Dzików	3	-	7	1	4 051
29.	Goraj	2	-	5	2	1 987
30.	Potok Górny	2	1	4	1	5 233
31.	Batorz	2	-	6	1	3 205
32.	Dzwola	2	1	3	1	-
33.	Godziszów	2	1	4	b.d.	5 662
34.	Modliborzyce	2	1	3	1	6 862
35.	Dzierzkowice	2	-	4	1	5 208
36.	Kraśnik	2	1	3	1	7 199
37.	Szastarka	2	-	4	2	2 821
38.	Borzechów	2	-	5	1	3 744
39.	Zakrzew	2	1	7	1	2 795
40.	Bełżec	2	-	6	1	3 277
41.	Tyszowce	2	1	4	3	1 777
42.	Łabunie	2	1	3	1	6 137
43.	Miączyn	2	-	4	1	5 544
44.	Radecznica	2	1	4	3	1 815
45.	Stary Zamość	2	1	4	1	5 100
46.	Zwierzyniec	2	1	3	1	6 478

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Przychodnie	Praktyki lekarskie	Przychodnie na 10 tys. ludności	Apteki	Ludność na 1 aptekę
47.	Cieszanów	2	1	3	2	3 494
48.	Wielkie Oczy	2	-	5	b.d.	-
49.	Aleksandrów	1	1	3	1	3 246
50.	Biłgoraj	1	1	1	b.d.	-
51.	Biszczka	1	1	3	1	3 684
52.	Józefów	1	2	2	3	2 211
53.	Księżpol	1	2	1	1	6 817
54.	Łukowa	1	1	2	3	1 381
55.	Obsza	1	1	2	1	4 166
56.	Tereszpol	1	1	3	1	3 841
57.	Chrzanów	1	1	4	b.d.	-
58.	Wilkołaz	1	1	2	1	5 496
59.	Jarczów	1	-	3	1	3 314
60.	Krynice	1	1	3	1	3 159
61.	Tarnawatka	1	1	3	1	3 862
62.	Tomaszów Lubelski	1	1	1	b.d.	-
63.	Ulhówek	1	-	2	1	4 357
64.	Komarów-Osada	1	1	2	2	2 413
65.	Nielisz	1	2	2	1	5 293
66.	Sitno	1	2	1	b.d.	-
Obszar opracowania		309	100	5	193	3 678
Województwo lubelskie		1 243	284	6	734	2 829
Województwo podkarpackie		1 286	398	6	632	3 340

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 17 Przychodnie na 10 tys. ludności wg gmin na analizowanym obszarze w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na analizowanym obszarze w 2021 r. działały 193 **apteki** oraz uzupełniające ich funkcje 19 punktów aptecznych. Na jedną placówkę apteczną przypadało 3 678 mieszkańców (więcej od średniej dla województwa lubelskiego o 849 osób oraz więcej od średniej dla województwa podkarpackiego o 338 osób). Najlepszą dostępnością do ww. obiektów odznaczało się miasto Tomaszów Lubelski (1 150 os/aptekę), natomiast mieszkańcy 8 gmin muszą korzystać z aptek działających w innych gminach.

Faktyczne zasoby wykwalifikowanej kadry medycznej obrazują dane dotyczące **pracujących lekarzy oraz pielęgniarek i położnych**¹⁷. W 2020 r. liczba lekarzy pracujących na analizowanym obszarze¹⁸ wyniosła 1 033 osoby i po niewielkim spadku w latach 2013-2019 przekroczyła nieco wartość z roku 2011 (1 025). Z kolei liczba pielęgniarek i położnych pozostawała względnie stała i w 2020 r. wyniosła 3 271.

Jeśli chodzi o wskaźnik liczby lekarzy na 10 tys. ludności, to w poszczególnych powiatach analizowanego obszaru nie zmieniał się on znacząco od 2011 r. i był generalnie niższy niż wartości województw. Wartość wskaźnika w 2020 wahała się od 13 w powiecie biłgorajskim do 17,9 w powiecie janowskim (przy wartościach: dla województwa lubelskiego 25,8 oraz województwa podkarpackiego 22,2). Specyficzna sytuacja występuje w okolicach Zamościa: samo miasto – jako ośrodek subregionalny, z funkcjonującym szpitalem

¹⁷ Dane dotyczą liczby lekarzy oraz liczby pracujących pielęgniarek i położnych pracujących wg podstawowego miejsca pracy

¹⁸ Dane dostępne w układzie powiatowym

wojewódzkim, jest ośrodkiem dużej koncentracji lekarzy, natomiast powiat zamojski notuje bardzo niski wskaźnik na tle reszty obszaru. Podobnie wygląda sytuacja jeśli chodzi o liczbę pracujących pielęgniarek i położnych, choć w tym przypadku – obok Zamojszczyzny – wyróżnia się powiat lubaczowski z wartością wskaźnika niewiele niższą niż średnie regionalne.

Tabela 12 Personel medyczny na 10 tys. ludności w 2020 r.

Obszar	Lekarze pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności	Pielęgniarki i położne wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności
Powiat Miasto Zamość	64,8	169,5
Powiat janowski	17,9	73,8
Powiat kraśnicki	16,5	42,9
Powiat lubaczowski	15,9	65,8
Powiat tomaszowski	13,8	53,5
Powiat biłgorajski	13,0	39,5
Powiat zamojski	5,6	26,0
Województwo lubelskie	25,8	66,7
Województwo podkarpackie	22,2	68,2

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na własne na podstawie danych BDL GUS

Koncentracja personelu medycznego wynika w znaczącej mierze z lokalizacji **placówek szpitalnych**. Na terenie obszaru działają:

- ARION Szpitale sp. z o.o. Zespół Opieki Zdrowotnej w Biłgoraju (10 oddziałów);
- Samodzielny Publiczny Zespół Zakładów Opieki Zdrowotnej w Janowie Lubelskim (20 oddziałów);
- Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Kraśniku (12 oddziałów);
- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Lubaczowie (8 oddziałów);
- Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Szczepieszynie (3 oddziały);
- Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej w Tomaszowie Lubelskim (14 oddziałów);
- Szpital Wojewódzki im. Jana Pawła II w Zamościu (16 oddziałów);
- Zamojski Szpital Niepubliczny Sp. z o.o. (10 oddziałów).

Sieć szpitali uzupełniona jest o **zakłady uzdrowiskowe** funkcjonujące na terenie uzdrowisk w Krasnobrodzie oraz Horyńcu-Zdroju.

Na terenie Krasnobrodu działa Sanatorium Rehabilitacyjne im. Janusza Korczaka. Działalność Sanatorium opiera się na leczeniu i rehabilitacji dzieci i dorosłych ze schorzeniami układu oddechowego, układu ruchu, układu nerwowo-mięśniowego oraz otyłości. W Horyńcu-Zdroju funkcjonują:

- Uzdrowisko Horyniec sp. z o.o. specjalizujące się w leczeniu chorób reumatycznych, schorzeń narządu ruchu, chorób neurologicznych i osteoporozy;
- Sanatorium Uzdrowiskowe „Bajka” ukierunkowane na leczenie schorzeń narządu ruchu, neurologicznych;

- Centrum Rehabilitacji Rolników KRUS leczące choroby oraz zaburzenia funkcji narządu ruchu.

Na terenie obszaru **opieka żłobkowa** nad dziećmi do lat 3 zapewniona była w 2021 r. przez 23 żłobki, które dysponowały 983 miejscami. Opieką objęto w nich 849 dzieci. Największa liczba placówek (8) funkcjonowała w mieście Zamość, co pozwoliło na świadczenie tej usługi dla 370 dzieci. Wskaźniki prezentujące dostęp do infrastruktury, jak i korzystanie z tej formy opieki, są nieco wyższe na analizowanym obszarze niż średnio w województwie lubelskim i podkarpackim i na dzień dzisiejszy istniejąca infrastruktura pokrywa zgłaszane zapotrzebowanie. Należy jednak zwrócić uwagę, że ta forma opieki dostępna jest jedynie na terenie 10 gmin, głównie w miastach powiatowych i gminach sąsiednich.

Tabela 13 Opieka żłobkowa w 2021 r.

Liczba	Obszar opracowania	Województwo lubelskie	Województwo podkarpackie
Miejsc w żłobkach i klubach dziecięcych na 1000 dzieci w wieku do 3 lat	187	157	160
Dzieci w żłobkach i klubach dziecięcych w przeliczeniu na 1000 dzieci w wieku do 3 lat	158	130	154

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

2.4. Sytuacja materialna gospodarstw domowych oraz opieka społeczna

Sytuacja finansowa gospodarstw domowych poprawiła się w ostatnich 10 latach, aczkolwiek nadal na badanym obszarze jest nieco słabsza w porównaniu do średnich wartości dla obu województw.

Przeciętne miesięczne wynagrodzenie na obszarze opracowania w roku 2021 wynosiło 4 780,34 zł i było niższe o 538 zł od średniego wynagrodzenia dla województwa lubelskiego oraz o 392 zł od średniego wynagrodzenia dla województwa podkarpackiego. Spośród siedmiu powiatów objętych opracowaniem, tylko miasto Zamość odnotowuje poziom wynagrodzeń wyższy niż średnia dla województwa podkarpackiego, a od 2019 przewyższa również wartość dla Lubelskiego.

Na analizowanym obszarze przeciętne miesięczne wynagrodzenie zwiększyło się od 2011 roku o 1 957 zł czyli o 69%. Tempo wzrostu wśród analizowanych powiatów było dość zróżnicowane i wyniosło od 160% w powiecie zamojskim (gdzie poziom

wynagrodzeń był rokrocznie najniższy) do 179% w powiecie janowskim (co pozwoliło na zbliżenie się do średniego poziomu wynagrodzeń dla województwa podkarpackiego).

Tabela 14 Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w powiatach analizowanego obszaru w latach 2011-2021

Jednostka samorządu terytorialnego	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat Miasto Zamość	3 163	3 267	3 410	3 511	3 684	3 794	3 954	4 244	4 579	5 013	5 405
Powiat janowski	2 826	2 972	3 100	3 321	3 436	3 485	3 657	4 007	4 225	4 437	5 061
Powiat biłgorajski	2 829	3 009	3 088	3 200	3 343	3 530	3 699	3 907	4 176	4 522	4 781
Powiat kraśnicki	2 721	2 871	2 953	3 125	3 197	3 327	3 459	3 691	3 961	4 244	4 683
Powiat lubaczowski	2 753	2 889	2 951	3 058	3 168	3 248	3 383	3 640	3 842	4 214	4 600
Powiat tomaszowski	2 739	2 860	2 931	3 034	3 144	3 256	3 405	3 681	3 906	4 337	4 556
Powiat zamojski	2 726	2 778	2 870	3 005	3 021	3 243	3 242	3 474	3 671	4 135	4 373
Województwo lubelskie	3 257	3 382	3 488	3 605	3 699	3 815	4 020	4 260	4 564	4 914	5 318
Województwo podkarpackie	3 023	3 152	3 282	3 412	3 527	3 653	3 837	4 089	4 388	4 707	5 172

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Poprawa dochodów przyczyniła się do ograniczenia konieczności korzystania rodzin z różnych **form pomocy społecznej**. Liczba przyznanych świadczeń¹⁹ (niezależnie od ich przyczyny) spadła z 63 152 w 2014 r.²⁰ do 23 258 w 2021 r. Najczęstszym powodem przyznania świadczenia w 2021 r. były: ubóstwo (23% przyznanych świadczeń), długotrwała lub ciężka choroba (20,7%), bezrobocie (20,4%) oraz niepełnosprawność (17,6%). Udziały te są bardzo podobne do tych notowanych średnio w województwie lubelskim oraz podkarpackim.

Tabela 15 Liczba najczęściej przyznanych świadczeń pomocy społecznej według powodów w wybranych latach

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Ubóstwo		Długotrwała lub ciężka choroba		Bezrobocie		Niepełnosprawność	
	2014	2021	2014	2021	2014	2021	2014	2021
Powiat biłgorajski	1 767	674	1 286	751	1 252	440	1 116	730
Powiat janowski	1 318	591	801	474	957	440	521	355
Powiat kraśnicki	2 282	1 193	1 450	1 066	1 687	888	1 147	817

¹⁹ w jednej rodzinie może wystąpić kilka przyczyn przyznania pomocy, np. bezrobocie, alkoholizm itd., a więc dana rodzina może być wykazana kilka razy

²⁰ Dane w aktualnym układzie dostępne są od 2014 r.

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Ubóstwo		Długotrwała lub ciężka choroba		Bezrobocie		Niepełnosprawność	
	2014	2021	2014	2021	2014	2021	2014	2021
Powiat tomaszowski	1 851	858	1 240	810	1 730	749	907	630
Powiat zamojski	2 070	827	979	547	2 007	882	940	582
Powiat miasto Zamość	1 404	879	802	749	1 336	778	782	618
Powiat lubaczowski	608	379	541	412	1 163	568	531	373
Obszar opracowania	11 300	5 401	7 099	4 809	10 132	4 745	5 944	4 105
Województwo lubelskie	43 865	22 163	25 046	18 109	35 934	16 487	23 956	15 866
Województwo podkarpackie	43 696	19 364	26 195	19 671	41 573	18 080	22 734	15 982

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Powyższe pozytywne zjawiska dotyczące sytuacji materialnej rodzin będą korygowane aktualną sytuacją gospodarczą województw i kraju oraz sytuacją polityczną (wojna na Ukrainie). Oba elementy będą istotnie wpływać na możliwości nabywcze tak mieszkańców Roztocza, jak i osób odwiedzających ten teren.

Podstawową formę **stacjonarnej pomocy społecznej** w obszarze stanowiło 30 placówek, w tym 17 domów pomocy społecznej (DPS)²¹.

2.5. Kultura

Na terenie obszaru w 2021 r. funkcjonowało 75 **placówek kultury** (centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice), które zorganizowały 1 688 imprez kulturalnych (liczba wydarzeń kulturalnych względem 2011 roku zmalała o 27%). Najwięcej tego typu instytucji funkcjonowało na terenie gminie Oleszyce (10), natomiast najwięcej imprez odbyło się w mieście Zamość. Liczba uczestników imprez w przeciągu ostatnich 11 lat zmniejszyła się o 34%. W instytucjach kultury działają **grupy artystyczne**: teatralne, muzyczno-instrumentalne, wokalne i chóry folklorystyczne, taneczne i inne (tabela 16). Ich liczba w 2021 roku wyniosła 404 i od 2011 zwiększyła się nieznacznie (o 4). Również nieznacznie (o 121 osób) zwiększyła się liczba członków grup artystycznych. Pod względem największej liczby aktywnie działających grup artystycznych, jak również największej liczby ich członków na tle pozostałych gmin, wyróżniały się miasta Lubaczów oraz Biłgoraj.

Działalność centrów i domów kultury i świetlic prowadzona jest w kołach, klubach i sekcjach. Na analizowanym obszarze w 2021 r. działały 233 tego typu formy organizacji. Najwięcej osób uczestniczyło w klubach seniora (Uniwersytety Trzeciego Wieku), plastycznych/technicznych, tanecznych oraz muzycznych.

²¹ Dane za 2021 r.

Tabela 16 Działalność centrów, domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic wg gmin na analizowanym obszarze w 2021 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice ogółem	Imprezy kulturalne	Uczestnicy imprez	Liczba uczestników imprez na 1000 ludności	Grupy artystyczne	Członkowie grup artystycznych	Kola / kluby / sekcje	Członkowie kół/klubów/sekcji	Liczba osób na placówkę (centrum kultury, dom kultury, ośrodek kultury, klub, świetlica)
1.	Miasto Zamość	4	145	40 295	646	11	357	15	424	15 505
2.	Józefów	1	42	35 097	5 271	2	13	4	88	6 632
3.	Tarnogród	1	38	27 500	4 174	5	64	10	155	6 563
4.	Janów Lubelski	1	34	27 120	1 744	14	249	7	255	15 427
5.	Szczebrzeszyn	1	91	23 820	2 163	2	34	20	193	10 935
6.	Miasto Kraśnik	2	74	14 785	440	20	350	27	580	16 691
7.	Miasto Biłgoraj	2	62	12 050	464	28	546	8	199	12 919
8.	Horyniec-Zdrój	1	39	10 200	2 236	11	116	13	137	4 522
9.	Stary Zamość	1	31	9 513	1 861	7	122	2	57	5 100
10.	Miasto Tomaszów Lubelski	1	30	8 836	475	23	424	0	0	18 396
11.	Susiec	1	41	8 527	1 165	11	130	2	60	7 280
12.	Miasto Lubaczów	2	52	7 094	604	31	545	10	128	5 835
13.	Cieszanów	6	34	6 775	965	0	0	0	0	1 165
14.	Wielkie Oczy	1	32	6 050	1 607	7	120	0	0	3 765
15.	Goraj	1	36	5 960	1 485	16	251	2	14	3 974
16.	Tomaszów Lubelski	2	29	5 680	504	1	30	1	30	5 635
17.	Księżpol	1	27	4 731	688	16	237	7	93	6 817
18.	Krasnobród	1	60	3 940	564	3	51	7	88	6 955
19.	Dzierzkowice	1	13	3 433	657	5	73	1	60	5 208
20.	Zamość	1	34	3 422	148	13	151	2	30	23 298
21.	Krynice	1	39	3 332	1 049	3	32	2	38	3 159
22.	Narol	1	31	3 272	417	4	38	2	41	7 817
23.	Rachanie	1	26	3 110	628	9	136	4	76	4 891
24.	Wilkołaz	1	19	2 784	505	1	32	2	53	5 496
25.	Lubaczów	5	60	2 683	293	4	70	7	131	1 824
26.	Oleszyce	10	87	2 389	382	10	96	16	124	624
27.	Biszczka	1	12	2 055	555	3	65	0	0	3 684
28.	Frampol	1	28	2 020	336	7	190	4	80	5 976
29.	Sitno	1	58	1 914	285	5	88	0	0	6 701
30.	Zakrzówek	1	18	1 800	282	5	59	3	51	6 356
31.	Zwierzyniec	1	35	1 710	261	11	93	5	100	6 478
32.	Jarczów	1	36	1 680	507	11	130	3	60	3 314
33.	Modliborzyce	1	11	1 500	218	13	128	2	61	6 862

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice ogółem	Imprezy kulturalne	Uczestnicy imprez	Liczba uczestników imprez na 1000 ludności	Grupy artystyczne	Członkowie grup artystycznych	Kola / kluby / sekcje	Członkowie kół/klubów/sekcji	Liczba osób na placówkę (centrum kultury, dom kultury, ośrodek kultury, klub, świetlicę)
34.	Batorz	1	22	1 445	448	10	142	1	26	3 205
35.	Łukowa	1	23	1 420	340	6	77	4	110	4 142
36.	Stary Dzików	1	5	1 400	343	0	0	2	31	4 051
37.	Potok Wielki	1	27	1 390	307	3	24	0	0	4 540
38.	Trzydnik Duży	1	22	1 300	205	3	40	7	150	6 303
39.	Komarów-Osada	1	29	1 280	265	4	42	2	32	4 825
40.	Urzędów	1	20	1 190	142	7	62	6	103	8 409
41.	Dzwola	1	28	1 130	185	6	31	9	112	6 093
42.	Nielisz	1	10	1 019	191	5	45	8	89	5 293
43.	Tyszowce	1	20	830	154	3	49	1	12	5 331
44.	Łaszczów	1	31	770	131	2	19	4	76	5 862
45.	Radecznicza	1	7	710	130	4	52	0	0	5 444
46.	Godziszów	1	10	707	124	16	268	0	0	5 662
47.	Szastarka	1	9	520	91	10	74	0	0	5 642
48.	Bełżec	1	14	490	149	3	34	0	0	3 277
49.	Obsza	1	3	150	36	10	265	1	25	4 166
50.	Potok Górny	1	4	140	27	0	0	0	0	5 233
Obszar opracowania		75	1 688	310 968	597	404	6 244	233	4 172	333 282
Województwo lubelskie		233	9 342	1 428 287	685	1 204	17 899	1 099	18 480	8 912
Województwo podkarpackie		336	8 964	980 927	464	1 450	23 940	1 163	20 150	6 282

* brak danych dla gmin: Aleksandrów, Biłgoraj, Tereszpol, Turobin, Chrzanów, Kraśnik, Borzechów, Zakrzew, Lubycza Królewska, Tarnawatka, Telatyn, Ulhówek, Adamów, Łabunie, Miączyn, Sulów

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na terenie obszaru na koniec 2021 r. funkcjonowały łącznie 152 **biblioteki** (tabela 17). Księgozbiór zgromadzony w bibliotekach w 2021 r. liczył 1 635 988 woluminów. Pozytywnym trendem jest zwiększająca się komputeryzacja i dostęp do katalogów on-line. W 2021 r. na obszarze objętym analizą, bibliotek oferujących katalogi on-line było łącznie 104 (67% ogółu bibliotek), w tym 58 (37%), które umożliwiały zdalne składanie zamówień na materiały biblioteczne. Na jedną placówkę w obszarze przypadało średnio 3 188 mieszkańców, liczba ta była większa niż dla średniej województwa lubelskiego (2 975) oraz województwa podkarpackiego (3 037).

Poziom czytelnictwa spadł na analizowanym obszarze o 12 574 osób (15,1%) względem roku 2018. Tylko w 11 gminach (10 wiejskich oraz mieście Tomaszów Lubelski) odnotowano wzrost liczby czytelników. Dla porównania w województwie lubelskim liczba czytelników spadła o 19,5% względem roku 2018, a w województwie podkarpackim o 15,9%. Wskaźniki określające liczbę czytelników bibliotek w przeliczeniu na 1000 ludności, jak również średnią wypożyczalność wśród czytelników bibliotek były porównywalne z wartościami tych wskaźników na poziomie wojewódzkim.

Tabela 17 Biblioteki i czytelnictwo na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Biblioteki i filie	Księgozbiór	Ludność na 1 placówkę biblioteczną	Księgozbiór bibliotek na 1000 ludności	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	Wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach
1.	Miasto Zamość	7	237 620	7 753	3 831	178	18,7
2.	Miasto Lubaczów	2	72 542	5 835	6 216	253	23,5
3.	Zamość	8	61 079	2 118	2 622	85	20,0
4.	Miasto Tomaszów Lubelski	2	57 288	1 415	3 114	346	13,1
5.	Miasto Biłgoraj	4	51 691	6 460	2 001	115	24,2
6.	Miasto Kraśnik	3	48 214	11 127	1 444	128	22,6
7.	Lubaczów	6	39 256	1 520	4 303	69	21,4
8.	Cieszanów	4	39 134	1 747	5 600	141	16,4
9.	Janów Lubelski	1	35 482	3 085	2 300	201	12,8
10.	Modliborzycze	4	31 681	1 716	4 617	262	18,9
11.	Wielkie Oczy	3	29 532	1 255	7 844	155	12,4
12.	Tarnogród	2	29 446	3 282	4 487	117	32,9
13.	Biłgoraj	6	29 201	2 223	2 190	97	23,2
14.	Księżpol	4	26 560	1 704	3 896	99	27,1
15.	Łabunie	2	26 399	3 069	4 302	172	18,1
16.	Trzydnik Duży	4	25 280	788	4 011	180	21,4
17.	Lubycza Królewska	2	24 519	3 012	4 071	183	10,6
18.	Urzędów	4	24 512	2 102	2 915	122	16,9
19.	Narol	3	23 744	2 606	3 038	69	19,0
20.	Tomaszów Lubelski	4	23 538	1 025	2 089	102	15,3
21.	Stary Zamość	2	23 411	1 700	4 590	107	19,2
22.	Sulów	3	22 926	1 431	5 340	120	20,2
23.	Godziszów	3	21 364	1 416	3 773	95	20,7
24.	Radecznica	2	21 103	2 722	3 876	160	16,1
25.	Szastarka	3	21 054	1 881	3 732	159	24,4
26.	Józefów	1	20 981	6 632	3 164	170	19,5
27.	Zakrzówek	4	20 683	1 589	3 254	142	13,2
28.	Oleszyce	1	19 796	3 119	3 174	87	15,9
29.	Stary Dzików	2	18 618	2 026	4 596	116	7,4

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Biblioteki i filie	Księgozbiór	Ludność na 1 placówkę biblioteczną	Księgozbiór bibliotek na 1000 ludności	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	Wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach
30.	Horyniec-Zdrój	3	18 588	1 507	4 111	96	11,6
31.	Borzechów	2	18 469	1 872	4 933	194	22,9
32.	Zwierzyniec	1	17 809	6 478	2 749	113	26,5
33.	Łukowa	2	17 779	2 071	4 292	194	29,8
34.	Szczerzeszyn	2	16 989	5 468	1 554	88	29,0
35.	Telatyn	1	16 248	3 806	4 269	116	21,6
36.	Adamów	1	16 220	4 556	3 560	77	17,1
37.	Tereszpol	1	15 585	3 841	4 058	149	15,8
38.	Turobin	1	15 362	5 812	2 643	86	11,0
39.	Potok Wielki	2	15 234	2 270	3 356	145	13,5
40.	Tyszowce	1	15 114	5 331	2 835	128	24,5
41.	Obsza	1	15 075	4 166	3 619	60	20,7
42.	Krasnobród	2	14 993	3 478	2 156	75	17,6
43.	Sitno	3	14 898	2 234	2 223	89	10,7
44.	Krynice	2	14 599	1 580	4 621	140	18,7
45.	Potok Górny	2	14 524	2 617	2 776	67	12,0
46.	Zakrzew	2	14 475	1 398	5 179	159	15,6
47.	Wilkołaz	2	14 345	2 748	2 610	104	15,4
48.	Nielisz	1	14 302	2 647	2 702	119	21,2
49.	Miączyn	1	14 297	5 544	2 579	109	17,3
50.	Frampol	2	14 038	2 988	2 349	85	13,1
51.	Dzwola	3	13 897	2 031	2 281	82	9,8
52.	Susiec	2	13 825	3 640	1 899	92	11,1
53.	Rachanie	2	13 666	1 223	2 794	108	15,8
54.	Dzierzkowice	2	13 248	2 604	2 544	110	43,3
55.	Batorz	1	13 089	1 603	4 084	98	12,5
56.	Aleksandrów	1	12 992	3 246	4 003	218	13,4
57.	Goraj	1	12 531	3 974	3 153	90	33,0
58.	Łaszczów	1	10 650	5 862	1 817	59	15,4
59.	Tarnawatka	1	10 436	1 287	2 702	108	16,6
60.	Ulhówek	1	10 409	4 357	2 389	110	25,5
61.	Komarów-Osada	1	10 006	4 825	2 074	85	9,0
62.	Bełzec	1	9 942	1 639	3 034	109	18,4
63.	Biszczka	1	9 743	3 684	2 645	84	17,7
64.	Kraśnik	1	9 652	7 199	1 341	50	23,7
65.	Jarczów	1	9 319	1 657	2 812	122	13,6
66.	Chrzanów	1	6 986	2 826	2 472	84	27,3

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Biblioteki i filie	Księgozbiór	Ludność na 1 placówkę biblioteczną	Księgozbiór bibliotek na 1000 ludności	Czytelnicy bibliotek publicznych na 1000 ludności	Wypożyczenia księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach
Obszar opracowania		152	1 635 988	3 188	3 358	125	19,0
Województwo lubelskie		563	6 432 174	2 975	3 098	137	18,6
Województwo podkarpackie		665	8 386 466	3 037	3 973	127	20,7

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na analizowanym terenie funkcjonują **placówki o charakterze muzealnym**, świadczące o bogactwie historycznym i kulturowym Roztocza. Ich działalność polega na gromadzeniu, przechowywaniu, konserwacji i udostępnianiu zbiorów:

- Muzeum Kresów w Lubaczowie wraz z dwoma oddziałami na terenie gminy Horyniec-Zdrój (Muzeum w Radrużu - Zespół Cerkiewny, Muzeum w Nowym Bruśnie – Zespół Cerkiewny);
- Muzeum 24. Pułku Ułanów w Kraśniku, Oddział Muzeum Narodowego w Lublinie;
- Muzeum Fotografii oraz Skansen Kolei Leśnej w Janowie Lubelskim;
- Muzeum Ziemi Biłgorajskiej w Biłgoraju wraz z dwoma oddziałami (Zagroda Sitarska i Zespół Młyński);
- Muzeum Zamojskie w Zamościu;
- Muzeum Regionalne im. dra Janusza Petera w Tomaszowie Lubelskim;
- Muzeum i Miejsce Pamięci w Bełżcu.

Szczególną jednostką, łączącą ekspozycję historyczną i przyrodniczą jest Muzeum Skamieniałych Drzew w Siedliskach.

Jednostkami kultury o randze zdecydowanie ponadlokalnej są Biuro Wystaw Artystycznych - Galeria Zamojska oraz Orkiestra Symfoniczna im. Karola Namysłowskiego w Zamościu.

Uzupełnieniem codziennej działalności jednostek kultury są **cykliczne wydarzenia i imprezy** nawiązujące do wydarzeń historycznych, tradycji lokalnych, festiwale prezentujące rękodzieło, lokalne produkty żywnościowe jako produkty regionalne. Do wydarzeń, które wpisały się już na stałe w markę Roztocza można zaliczyć:

- Festiwal Dziedzictwa Kresów w Baszni Dolnej;
- Okręgową Gałę Myśliwską i Powiatowy Festiwal Tradycji i kuchni Myśliwskiej;
- Spotkania z kulturą „na granicy”;
- Festiwal Kultury Pogranicza Folkowisko w Gorajcu;
- Festiwal kaszy i żurawiny „Gryczaki” w Janowie Lubelskim;
- Festiwal Wina w Zamościu;
- Zamojskie Lato Teatralne;
- Międzynarodowy Festiwal Folkloru „Roztocze” w Tomaszowie Lubelskim;

- Eurofolk w Zamościu;
- Festiwal Kresy 2000 w Nadrzeczcu k. Biłgoraja;
- Festiwal „Maliniaki” w powiecie krańskim;
- rekonstrukcje historyczne Bitwy pod Komarowem w 1920 r.;
- rekonstrukcje historyczne Bitew pod Tomaszowem Lubelskim w 1939 r.

Aktywną działalność prowadzą również **zespoły folklorystyczne, kapele ludowe, koła gospodyń wiejskich oraz twórcy ludowi**, którzy w ten sposób popularyzują regionalny folklor, sztukę i tradycje. Coraz częściej dziedzictwo historyczne i kulturowe jest wykorzystywane do tworzenia ciekawych produktów turystycznych, łączących ekspozycje zabytków, prezentację niematerialnego dziedzictwa historycznego oraz działalność komercyjną (np. Zagroda Guciów w Guciowie, Kresowa Osada w Baszni Dolnej).

Na terenie Roztocza odbywają się także **unikatowe festiwale** popularyzujące współczesną muzykę, kulturę czy aktywną turystykę. Do najbardziej rozpoznawalnych, które przyciągają uczestników z całej Polski, należą:

- Cieszanów Rock Festiwal;
- Letnia Akademia Filmowa w Zwierzyńcu;
- Festiwal Stolica Języka Polskiego w Szczepieszynie i Zamościu;
- Festiwal Turystyki Rowerowej „Roztocze bez granic”.

2.6. Sport i rekreacja

Dane statystyczne, dotyczące klubów sportowych – łącznie z klubami wyznaniowymi i Uczniowskimi Klubami Sportowymi, opracowywane są przez GUS co 2 lata, zaś dane dotyczące obiektów sportowych co 4 lata.

Na analizowanym obszarze w 2020 r. funkcjonowało 225 **klubów sportowych** i liczba ta nieznacznie wzrosła względem roku 2018 (3,2%). Zarówno w województwie lubelskim, jak i podkarpackim liczba klubów zmniejszyła się odpowiednio o 17,4% oraz 6,6%. Najprężniej działają kluby sportowe w Zamościu (31 klubów). Wskaźnik określający liczbę klubów sportowych przypadających na 10 tys. ludności w 2020 r. był wyższy dla obszaru opracowania (4) niż dla województwa lubelskiego (3,8) oraz niższy niż dla województwa podkarpackiego (5,8). Gminą o najwyższym wskaźniku klubów sportowych przypadających na 10 tys. ludności 2020 r. była gmina Jarczów (9) oraz gmina Lubaczów (8,7). Istniejące kluby sportowe miały w roku 2020 r. 18 389 członków. Liczba ta wzrosła o 1 016 osób (5,9%) względem roku 2018 i jest to pozytywna tendencja w porównaniu do obydwu województw, gdzie liczba uczestników zmalała: w województwie lubelskim o 20,2% a w województwie podkarpackim o 10,9%.

Tabela 18 Kluby sportowe łącznie z klubami wyznaniowymi i uczniowskimi klubami sportowymi na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Kluby	Członkowie	Ćwiczący ogółem	Ćwiczący do lat 18 ogółem	Sekcje sportowe	Trenerzy	Instruktorzy sportowi	Inne osoby prowadzące zajęcia sportowe
1.	Miasto Zamość	31	3 366	2 990	2 247	66	78	96	29
2.	Cieszanów	4	3 117	157	109	5	9	1	0
3.	Miasto Kraśnik	20	1 547	1 393	882	23	43	17	5
4.	Zamość	5	1 441	1 425	136	17	6	42	2
5.	Miasto Tomaszów Lubelski	15	1 363	1 313	1 138	37	32	44	27
6.	Szczebrzeszyn	7	848	781	556	8	6	23	1
7.	Miasto Biłgoraj	15	566	642	528	17	24	16	5
8.	Miasto Lubaczów	8	393	491	370	14	10	12	1
9.	Tomaszów Lubelski	4	362	315	307	11	4	5	4
10.	Janów Lubelski	5	358	338	270	5	8	5	0
11.	Lubaczów	8	257	362	166	11	8	4	4
12.	Oleszyce	5	210	194	109	9	6	5	1
13.	Księżpol	4	200	172	96	7	5	0	4
14.	Narol	4	194	199	85	4	6	1	1
15.	Kraśnik	5	188	209	155	6	7	3	4
16.	Trzydnik Duży	4	184	154	78	7	4	7	1
17.	Susiec	3	176	160	125	4	5	2	2
18.	Frapol	3	175	252	180	4	2	5	1
19.	Aleksandrów	2	168	124	62	2	2	0	2
20.	Szastarka	3	157	148	138	4	2	1	2
21.	Wielkie Oczy	3	141	161	118	5	5	1	1
22.	Tyszowce	2	140	112	76	4	4	1	0
23.	Jarczów	3	137	119	93	5	1	4	1
24.	Lubycza Królewska	1	135	130	93	1	1	3	0
25.	Tarnogród	4	133	204	129	7	4	3	3
26.	Obsza	2	130	115	67	2	3	0	0
27.	Zwierzyniec	1	128	97	59	3	0	4	1
28.	Łaszczów	3	119	106	77	4	2	0	2
29.	Stary Dzików	2	113	112	55	3	2	0	1
30.	Krasnobród	3	101	107	63	3	2	4	2
31.	Tereszpol	1	100	88	61	1	2	1	0
32.	Borzechów	2	100	100	69	2	2	0	1
33.	Bełzec	1	95	88	58	1	2	0	1
34.	Ulhówek	3	94	94	65	4	3	1	2
35.	Modliborzyce	2	85	81	60	2	3	1	0
36.	Dzierzkowice	1	82	82	52	2	0	3	0
37.	Stary Zamość	1	82	77	57	1	4	0	0

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Kluby	Członkowie	Ćwiczący ogółem	Ćwiczący do lat 18 ogółem	Sekcje sportowe	Trenerzy	Instruktorzy sportowi	Inne osoby prowadzące zajęcia sportowe
38.	Potok Górny	3	80	80	50	9	1	0	6
39.	Biłgoraj	4	71	180	119	4	4	3	1
40.	Rachanie	2	71	98	80	3	1	1	3
41.	Łukowa	1	70	70	50	1	1	0	0
42.	Horyniec-Zdrój	2	64	57	50	2	2	5	0
43.	Urzędów	2	63	80	54	2	5	0	0
44.	Wilkołaz	1	61	61	26	1	3	0	0
45.	Goraj	1	60	65	18	1	1	2	0
46.	Telatyn	2	60	106	80	6	1	4	1
47.	Radecznica	1	60	30	30	2	0	1	0
48.	Turobin	1	52	52	42	1	2	0	0
49.	Miączyn	1	51	51	31	1	2	1	1
50.	Tarnawatka	1	48	48	20	1	2	0	0
51.	Godziszów	1	45	45	45	2	1	0	0
52.	Zakrzówek	1	45	30	30	2	1	0	0
53.	Adamów	1	45	40	23	1	1	0	2
54.	Batorz	1	40	40	2	1	1	0	1
55.	Potok Wielki	1	40	40	2	1	1	0	1
56.	Łabunie	1	40	45	30	2	1	1	1
57.	Biszczka	1	30	25	0	1	1	0	0
58.	Chrzanów	1	30	26	5	1	2	0	0
59.	Sitno	1	30	40	18	3	1	2	2
60.	Józefów	2	20	60	40	2	1	2	0
61.	Dzwola	1	20	20	20	1	0	2	0
62.	Nielisz	1	8	5	0	1	0	0	3
Obszar opracowania		225	18 389	15 086	9 854	363	343	339	133
Województwo lubelskie		673	48 156	46 086	33 298	1 153	1 190	937	498
Województwo podkarpackie		1 236	66 190	66 417	44 910	1 956	2 048	1 277	517

* brak danych dla gmin: Komarów-Osada, Krynice, Sułów, Zakrzew

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Informacje dotyczące **infrastruktury sportowej** gromadzone są przez GUS co cztery lata, a dane dostępne w zakresie analizowanego okresu pochodzą z 2014 i 2018 roku. Na obszarze objętym analizą znajdują się łącznie 342 obiekty sportowe, najwięcej boisk piłkarskich (88), następnie siłowni zewnętrznych (74), stadionów (51) oraz boisk uniwersalnych (41) (tabela 19). W ciągu 4 lat nastąpił dynamiczny wzrost liczby nowych siłowni zewnętrznych (obszar opracowania – 469%, województwo lubelskie – 512%, województwo podkarpackie –

340%). Najwięcej obiektów infrastruktury sportowej było na terenie gminy Księżpol (30 obiektów), miasta Biłgoraj i miasta Kraśnik (po 24 obiekty). Stosunkowo duża grupa gmin (16) ma na swym terenie tylko jeden obiekt sportowy, a w gminie Teresopol nie ma żadnego. Jest to tym istotniejsze, że są to gminy najczęściej oddalone od większych ośrodków miejskich, w których mieszkańcy mogliby korzystać z tego typu infrastruktury.

Tabela 19 Obiekty sportowe na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Suma obiektów sportowych	Stadiony	Boiska piłkarskie	Boiska do koszykówki	Boiska do piłki ręcznej	Boiska do piłki siatkowej	Boiska uniwersalne	Hale sportowe	Korty tenisowe	Pływalnie kryte	Siłownie zewnętrzne	Inne obiekty
1.	Księżpol	30	0	10	0	0	13	0	0	0	0	7	0
2.	Miasto Biłgoraj	24	1	7	3	0	5	1	1	3	0	2	1
3.	Miasto Kraśnik	24	3	5	1	0	0	2	0	3	2	7	1
4.	Tomaszów Lubelski	22	0	9	0	0	3	3	0	0	1	6	0
5.	Oleszyce	17	1	5	2	0	2	0	0	2	0	4	1
6.	Janów Lubelski	16	1	5	0	0	1	0	0	0	1	8	0
7.	Biszczka	13	3	3	2	2	3	0	0	0	0	0	0
8.	Lubaczów	11	8	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0
9.	Tarnogród	10	2	1	0	0	0	4	0	0	0	3	0
10.	Miasto Zamość	10	1	1	0	0	0	1	2	2	1	0	2
11.	Trzydnik Duży	9	3	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0
12.	Cieszanów	8	1	3	0	0	0	3	0	0	0	0	1
13.	Narol	8	1	3	0	0	0	4	0	0	0	0	0
14.	Biłgoraj	7	2	0	0	0	0	5	0	0	0	0	0
15.	Stary Dzików	7	0	2	0	0	0	0	0	0	0	5	0
16.	Miasto Tomaszów Lubelski	6	1	1	0	0	0	0	0	2	0	0	2
17.	Nielisz	6	0	2	1	0	1	0	1	0	0	1	0
18.	Sułów	6	0	1	0	1	0	0	1	0	0	3	0
19.	Tyszowce	5	0	1	1	1	0	0	0	0	0	2	0
20.	Zamość	5	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1
21.	Miasto Lubaczów	5	2	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0
22.	Urzędów	4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0
23.	Wilkołaz	4	1	1	0	0	0	0	0	1	0	1	0
24.	Bełżec	4	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0
25.	Rachanie	4	1	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0
26.	Susiec	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
27.	Tarnawatka	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0
28.	Komarów-Osada	4	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0
29.	Sitno	4	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0
30.	Zwierzyniec	4	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0
31.	Horyniec-Zdrój	4	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Suma obiektów sportowych	Stadiony	Boiska piłkarskie	Boiska do koszykówki	Boiska do piłki ręcznej	Boiska do piłki siatkowej	Boiska uniwersalne	Hale sportowe	Korty tenisowe	Pływalnie kryte	Siłownie zewnętrzne	Inne obiekty
32.	Batorz	3	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0
33.	Dzwola	3	0	1	0	0	0	1	1	0	0	0	0
34.	Zakrzówek	3	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0
35.	Krynice	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0
36.	Telatyn	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
37.	Łabunie	3	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
38.	Stary Zamość	3	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0
39.	Aleksandrów	2	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
40.	Frampol	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
41.	Obsza	2	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
42.	Kraśnik	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
43.	Zakrzew	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0
44.	Lubycza Królewska	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
45.	Adamów	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
46.	Szczebrzeszyn	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
47.	Goraj	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
48.	Józefów	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
49.	Łukowa	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
50.	Potok Górny	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
51.	Godziszów	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
52.	Modliborzyce	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
53.	Potok Wielki	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
54.	Dzierzkowice	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
55.	Szastarka	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
56.	Jarczów	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
57.	Łaszczów	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
58.	Ulhówek	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
59.	Krasnobród	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
60.	Miączyn	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
61.	Radecznica	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
62.	Wielkie Oczy	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
63.	Tereszpol	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Obszar opracowania		342	51	88	12	6	30	41	9	15	6	74	10
Województwo lubelskie		1 084	122	265	39	16	55	131	30	64	21	300	41
Województwo podkarpackie		1 734	307	501	47	14	49	229	43	146	39	299	60

* brak danych dla gmin: Borzechów, Chrzanów, Turobin

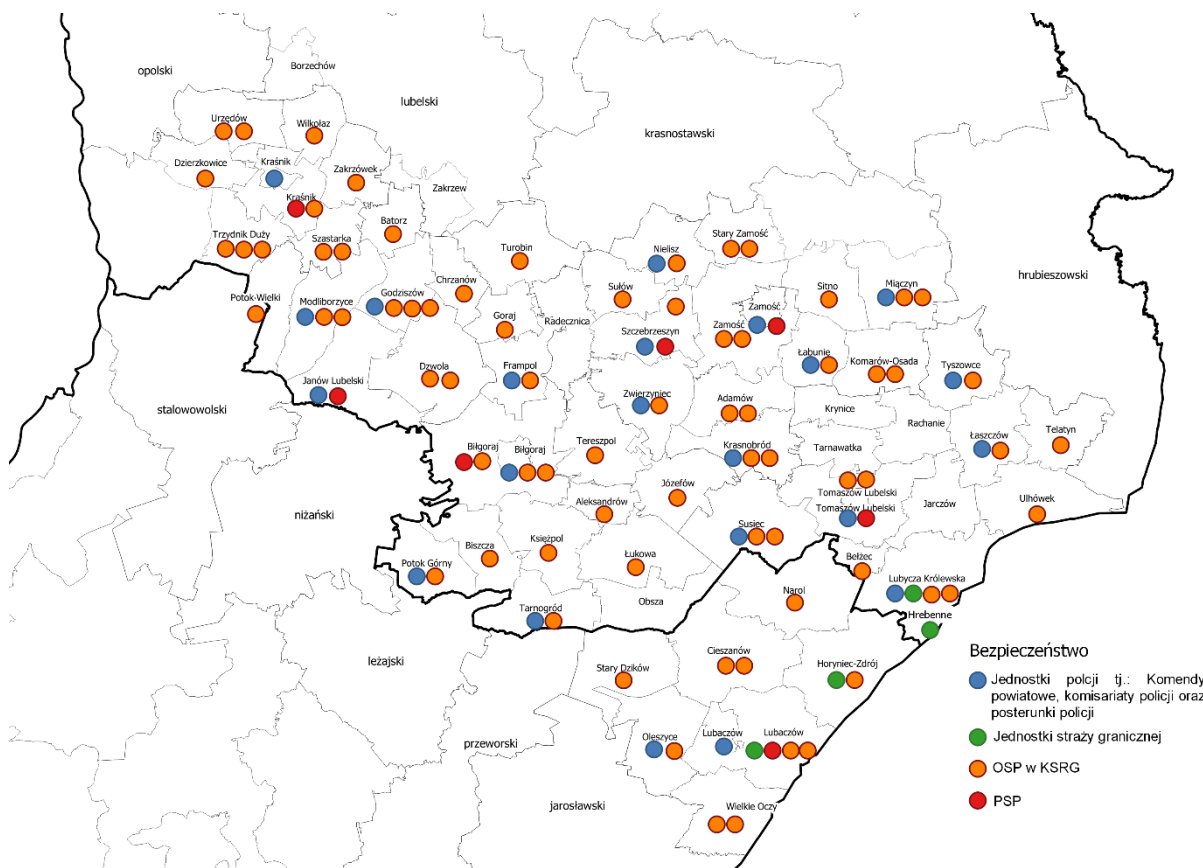
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Warto wspomnieć, że na Rostoczu funkcjonują **ośrodki uprawiania sportów zimowych**. W Sulowie, Batorzu i Chrzanowie funkcjonują stoki narciarskie, natomiast Tomaszów Lubelski i jego bezpośrednie okolice - dzięki profesjonalnym trasom do narciarstwa biegowego - przyciągają coraz więcej amatorów tej formy aktywności. Dostępna infrastruktura sportów zimowych jest jednocześnie czynnikiem rozwoju funkcji turystycznej Rostocza.

2.7. Bezpieczeństwo publiczne

Za bezpieczeństwo militarne państwa odpowiedzialne są Siły Zbrojne RP. Zapewnienie bezpieczeństwa w zakresie innych zagrożeń spoczywa na administracji rządowej, samorządowej oraz innych podmiotach i instytucjach państwowych (m.in. Policji, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej).

Ryc. 18 Lokalizacja podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS oraz strony internetowej Straży Granicznej <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/struktura-sg/oddzialy-sg>

Ruch na przejściach granicznych obsługiwany jest przez Placówki **Straży Granicznej**:

- w Hrebennem i w Lubyczy Królewskiej, podległe Nadbużańskiemu Oddziałowi Straży Granicznej;

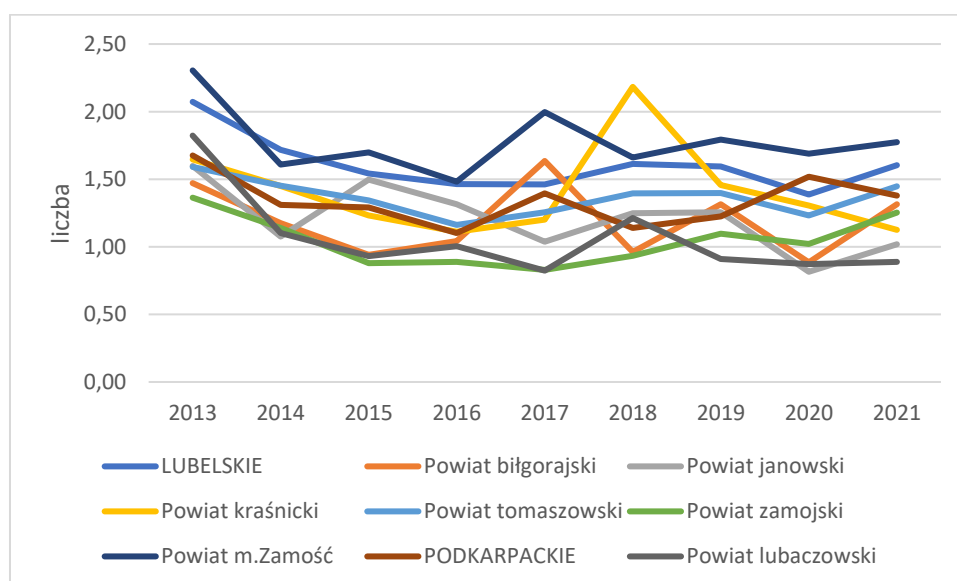
- w Horyńcu-Zdroju i w Lubaczowie, podległe Bieszczadzkiemu Oddziałowi Straży Granicznej.

Na omawianym terenie funkcjonuje 6 Komend Powiatowych **Policji** w: Biłgoraju, Janowie Lubelskim, Kraśniku, Lubaczowie, Tomaszowie Lubelskim oraz Zamościu wraz z podległymi sobie jednostkami organizacyjnymi, jakimi są:

- Komisariaty Policji (w Józefowie, Kraśniku, Oleszycach oraz Szczepieszynie);
- Posterunki Policji (we Frampolu, Tarnogrodzie, Potoku Górnym, Godziszowie, Modliborzycach, Lubyczy Królewskiej, Tyszowcach, Łaszczowie, Suścu, Ulhówku, Krasnobrodzie, Łabuniach, Miączynie, Nieliszu oraz Zwierzyńcu).

W 2021 roku na badanym obszarze odnotowano 6 868 **przestępstw**, liczba ta uległa zmniejszeniu o 26% względem roku 2011 (w województwie lubelskim spadła o 25%, natomiast w województwie podkarpackim o 18%). Największy spadek zanotowano na terenie powiatu lubaczowskiego, gdzie liczba przestępstw spadła o 54%. Najczęściej popełnianymi przestępstwami były te o charakterze kryminalnym oraz przeciwko mieniu. Wskaźnik liczby stwierdzonych przestępstw na 1 tys. mieszkańców w większości powiatów obszaru jest korzystniejszy niż wskaźniki regionalne, zatem generalnie można uznać obszar za bezpieczny. Najtrudniejsza sytuacja (i to trwale) jest obserwowana dla miasta Zamość, natomiast najlepsza w powiatach lubaczowskim oraz janowskim, gdzie zaznacza się trwały trend spadkowy.

Wykres 9 Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję na 1 tys. mieszkańców*

*dane na poziomie powiatów dostępne są od 2013 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Państwową **straż pożarną** reprezentują Komendy Powiatowe wraz z Jednostkami Ratowniczo-Gaśniczymi PSP zlokalizowane w: Biłgoraju, Janowie Lubelskim, Kraśniku, Lubaczowie, Szczepieszynie, Tomaszowie Lubelskim oraz Zamościu. Działania PSP są dodatkowo wspierane przez siły i środki jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej (OSP)

zaliczonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Na analizowanym obszarze funkcjonuje 81 tego typu jednostek.

Na badanym obszarze w 2021 roku odnotowano 6 490 zdarzeń (w tym 1 228 pożarów), w których interweniowały jednostki straży pożarnej. Jest to wzrost aż o 25,6% względem roku 2018. Podobną sytuację zanotowano również w województwie lubelskim (wzrost o 26,6%) oraz w województwie podkarpackim (wzrost o 15,3%). Najwięcej zdarzeń wystąpiło w mieście Biłgoraj (211) oraz gminie Biłgoraj (103). Powyższe dane wskazują na konieczność zapewnienia właściwej sprawności służb ratunkowych tak, by mogły reagować szybko i skutecznie, minimalizując potencjalne straty.

W 2021 roku na drogach analizowanego obszaru doszło do 209 **wypadków** (najwięcej w powiecie zamojskim – 50), w których śmierć poniosło 25 osób, a 242 zostały ranne. Od 2011 r. zauważalny jest znaczny spadek liczby wypadków, jednak dynamika tego spadku była mniejsza na analizowanym obszarze (33%) niż średnio w województwach (55% w Podkarpackiem oraz 50% w Lubelskiem). Natomiast w odniesieniu do potencjału ludnościowego wskaźnik bezpieczeństwa na drogach wypadka lepiej w większości powiatów obszaru Roztocza niż średnie wojewódzkie. Istotny jest fakt, że również skutki wypadków są mniej dotkliwe, aczkolwiek liczba ofiar śmiertelnych spadła znacząco dopiero w 2021 r. (we wcześniejszych latach wynosiła od 39 do 69 osób w roku).

Tabela 20 Wskaźniki obrazujące wypadki oraz ich skutki na analizowanym obszarze na tle danych regionalnych w wybranych latach

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Wypadki drogowe ogółem		Wypadki drogowe na 100 tys. ludności		Ofiary śmiertelne na 100 wypadków		Ranni na 100 wypadków	
	2011	2021	2011	2021	2011	2021	2011	2021
Powiat biłgorajski	86	39	82,8	56,0	17,4	7,7	109,3	102,6
Powiat janowski	42	28	87,8	71,4	9,5	3,6	121,4	142,9
Powiat kraśnicki	121	39	121,3	94,6	9,1	10,3	140,5	133,3
Powiat tomaszowski	116	26	131,4	102,6	5,2	19,2	127,6	111,5
Powiat zamojski	86	50	78,3	67,6	9,3	22,0	118,6	102,0
Powiat Miasto Zamość	46	15	69,8	54,8	4,3	0,0	106,5	113,3
Powiat lubaczowski	22	12	38,1	20,9	63,6	8,3	63,6	108,3
Województwo lubelskie	1 797	892	82,6	74,9	14,0	15,1	125,2	108,3
Województwo podkarpackie	2 110	1 222	99,2	84,9	10,6	7,8	124,8	118,2

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

2.8. Aktywność społeczna

Aktywność społeczna pokazuje na ile mieszkańcy obszaru czują się odpowiedzialni za wspólną przyszłość i chcą mieć wpływ na rozwój małej ojczyzny. O aktywności tej świadczą pośrednio informacje o zaangażowaniu mieszkańców w kulturę i sport, a także aktywność w samoorganizacji i wyborach.

Stowarzyszenia i fundacje to instytucje, które stanowią podstawowe formy samoorganizacji społeczeństwa obywatelskiego, a zarazem podstawowe typy organizacji

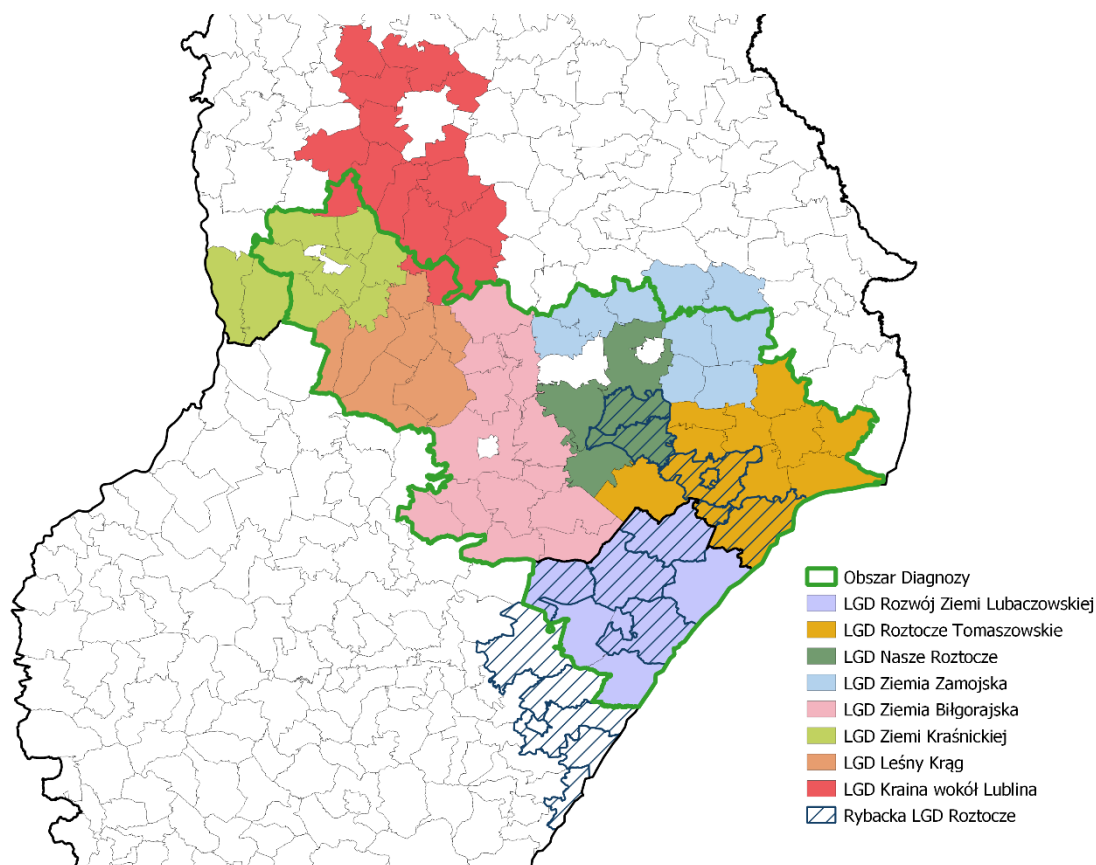
pozarządowych. Na terenie analizowanego obszaru w 2021 r. zarejestrowanych było 12 fundacji oraz 38 stowarzyszeń i organizacji społecznych. Liczba fundacji względem roku 2011 podwoiła się, natomiast stowarzyszeń zmalała o 43%. Odmowną rolę w lokalnych społecznościach pełnią również **koła gospodyń wiejskich**, których na terenie obszaru działa 397²². Kobiety należące do KGW m.in. reprezentują wieś lub gminy na różnorodnych wydarzeniach, takich jak dożynki i konkursy, prezentując lokalny folklor (np. szyjąc tradycyjne stroje, śpiewając ludowe pieśni lub zajmując się rękodziełem). W kontekście aktywności społecznej należy podkreślić rolę jednostek **Ochotniczej Straży Pożarnej** (OSP). Na analizowanym obszarze funkcjonuje wiele takich jednostek, w tym 81 działa w ramach Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Specyficzną formą oddolnej organizacji, łączącej sektory publiczny, prywatny i społeczny są **lokalne grupy działania** związane z wdrażaniem na obszarach wiejskich podejścia LEADER. Organizacje te rozdysponowują środki dla beneficjentów (np. mikroprzedsiębiorców, organizacji pozarządowych) na projekty realizowane lokalnie, a jednocześnie mogą pozyskiwać środki i realizować własne działania, jak każda inna organizacja pozarządowa. Zdecydowana większość gmin z analizowanego obszaru należy do jednej z LGD:

- LGD Roztocze Tomaszowskie (13 gmin);
- LGD Ziemia Biłgorajska (13 gmin);
- LGD Ziemi Kraśnickiej (9 gmin, w tym 7 z analizowanego obszaru);
- LGD Kraina Wokół Lublina (15 gmin, w tym 2 z analizowanego obszaru);
- Stowarzyszenie LGD Nasze Roztocze (5 gmin);
- Stowarzyszenie LGD Leśny Krąg (7 gmin);
- LGD Ziemia Zamojska (9 gmin, w tym 7 z analizowanego obszaru);
- LGD Rozwój Ziemi Lubaczowskiej (8 gmin).

Warto również zwrócić uwagę na Rybacką LGD Roztocze (14 gmin, w tym 9 z analizowanego obszaru), która działa w układzie ponadwojewódzkim. W jej skład wchodzi podmioty położone na terenie gmin z powiatów lubaczowskiego (4 gminy), tomaszowskiego (3 gminy), jarosławskiego (3 gminy), zamojskiego (2 gminy) oraz przemyskiego (2 gminy).

²² Źródło: Krajowy Rejestr Kół Gospodyń Wiejskich, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa <https://krkgw.arimr.gov.pl/#>
data dostępu: 20.10.2022

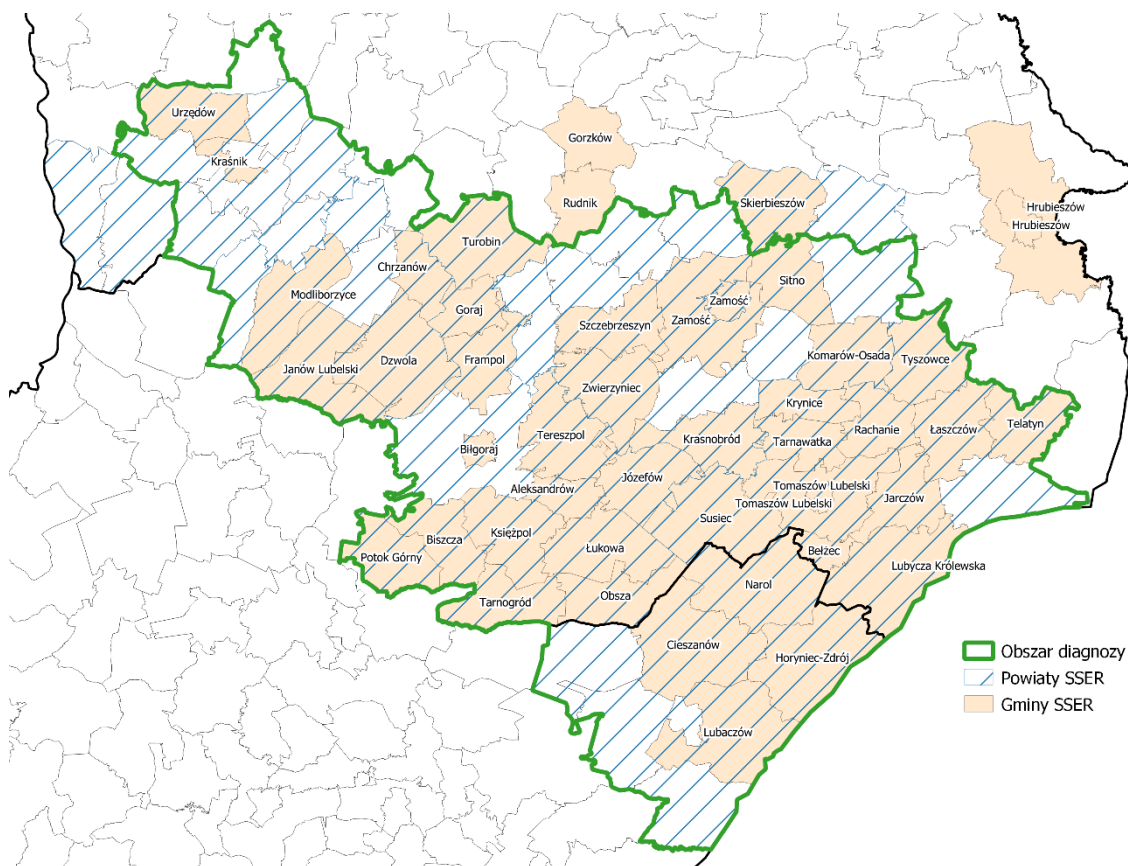
Ryc. 19 Lokalne Grupy Działania funkcjonujące na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie bazy Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich <https://ksow.pl/baza-danych/lgd-2014-2020>

Szczególną formą współpracy, która zwiększa swoje znaczenie, jest **współpraca jednostek samorządu terytorialnego**. Na obszarze Rostocza uformowało się kilka partnerstw, działających w formie zinstytucjonalizowanej, bądź na zasadzie „dobrej współpracy”. Ponadto, 20 maja 2020 r. zostało powołane Stowarzyszenie Samorządów Euroregion Rostocze, liczące obecnie 54 jednostki samorządu terytorialnego jako członków (w tym 42 gminy, 5 miast, 6 powiatów oraz województwo lubelskie). Powierzchnia gmin tworzących stowarzyszenie pokrywa 62% obszaru diagnozy. Na bazie SSER oraz jednostek samorządu terytorialnego Ukrainy położonych na terenie Transgranicznego Rezerwatu Biosfery Rostocze UNESCO utworzono Związek Transgraniczny Euroregion Rostocze.

Ryc. 20 Gminy i powiaty - członkowie Stowarzyszenia Samorządów Euroregion Roztocze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie informacji strony internetowej SSER <https://euroregionroztocze.org.pl/>

Mieszkańcy analizowanego obszaru najwyższą **aktywność wyborczą** przejawiają w wyborach samorządowych (frekwencja wyższa niż średnio w województwach lubelskim oraz podkarpackim), natomiast przy wyborach parlamentarnych oraz prezydenckich frekwencja jest zazwyczaj nieco niższa niż w regionach. Można dostrzec, że generalnie zwiększa się odsetek osób biorących udział w wyborach (w wyborach do Parlamentu Europejskiego 2019 w niektórych powiatach frekwencja wyniosła prawie dwa razy więcej głosujących niż w 2014), co świadczy o rosnącej świadomości obywateli. Jednocześnie pokazuje to przekonanie, że największy wpływ na codzienne życie mają władze lokalne. Co ciekawe, w wyborach prezydenckich frekwencja na terenie obszaru spadła (o 7,43 p. proc.), podczas gdy w regionach wzrosła (o ponad 10 p. proc.).

Na tle analizowanego obszaru wyróżnia się powiat janowski, którego mieszkańcy są najbardziej aktywni, niezależnie od roku oraz rodzaju wyborów. Relatywnie najniższą aktywnością cechują się mieszkańcy powiatów tomaszowskiego i lubaczowskiego.

Tabela 21 Frekwencja wyborcza²³

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Wybory samorządowe		Wybory do Sejmu		Wybory do Senatu		Wybory Prezydenta RP		Wybory do Parlamentu Europejskiego	
		2014	2018	2015	2019	2015	2019	2015	2020	2014	2019
1.	powiat biłgorajski	53,18%	55,03%	47,99%	56,77%	48,00%	56,77%	75,81%	65,52%	22,79%	43,65%
2.	powiat janowski	57,92%	56,70%	52,70%	60,21%	52,69%	60,21%	84,59%	70,96%	27,82%	48,60%
3.	powiat kraśnicki	52,15%	51,66%	47,90%	56,00%	47,90%	55,99%	72,00%	65,50%	23,45%	43,27%
4.	powiat tomaszowski	52,15%	53,62%	43,41%	52,11%	43,41%	52,10%	71,39%	61,10%	20,03%	39,42%
5.	powiat zamojski	52,95%	52,86%	44,37%	53,60%	44,36%	53,61%	75,05%	64,33%	20,80%	40,99%
6.	powiat Miasto Zamość	38,83%	46,86%	49,66%	56,99%	49,65%	56,99%	58,04%	64,75%	24,75%	44,04%
7.	powiat lubaczowski	54,62%	42,38%	43,23%	53,16%	43,29%	53,15%	69,36%	62,07%	20,54%	40,42%
Obszar opracowania		51,69%	51,30%	47,04%	55,55%	47,04%	55,55%	72,32%	64,89%	22,88%	42,91%
Województwo lubelskie		49,81%	51,62%	49,02%	58,00%	49,01%	58,00%	54,30%	66,06%	23,49%	43,84%
Województwo podkarpackie		50,62%	49,56%	50,43%	58,57%	50,43%	58,56%	55,65%	66,49%	24,00%	44,24%

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza <https://pkw.gov.pl/> data dostępu: 20.10.2022

2.9. Wnioski - społeczeństwo

Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części lubelskiej	Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części podkarpackiej
<ul style="list-style-type: none"> • zwiększająca się liczba mieszkańców trzech gmin wiejskich (Zamość, Biłgoraj, Tomaszów Lubelski) świadczy o utrwalaniu się zjawiska suburbanizacji; • najniższym przyrostem naturalnym charakteryzują się gminy rolnicze (położone w powiecie zamojskim, na styku z powiatami lubelskim i krasnostawskim oraz wzdłuż granicy z powiatem hrubieszowskim); • wysokie współczynniki obciążenia demograficznego występują w gminach na styku powiatów zamojskiego, lubelskiego i krasnostawskiego oraz we wschodniej części obszaru; • poprawa dochodów mieszkańców powoduje spadek zapotrzebowania na świadczenia społeczne. Najczęstszym powodem przyznania świadczenia 	<ul style="list-style-type: none"> • we wszystkich gminach powiatu obserwuje się spadek liczby mieszkańców, największy spadek zanotowano w gminie Horyniec-Zdrój, zaś najniższy w gminie Lubaczów; • spadek liczby ludności w powiecie lubaczowskim jest znacznie wyższy od średniej dla województwa; • z wyjątkiem miast, wszystkie gminy powiatu, przynależą do gmin o najmniejszym wskaźniku gęstości zaludnienia (poniżej 50 os/km²) obszaru Rostocza; • w całym powiecie notuje się ujemny przyrost naturalny (najniższy przyrost występuje w gminie Stary Dzików); • jedynie na obszarze gminy Lubaczów występuje dodatnie saldo migracji (pozostałe gminy charakteryzują

²³ Do przedstawienia frekwencji wyników wyborów samorządowych oraz Prezydenta RP wykorzystano wyniki z II tury.

<p>w 2021 r. były: ubóstwo, długotrwała lub ciężka choroba, bezrobocie oraz niepełnosprawność;</p> <ul style="list-style-type: none"> • dostęp do specjalistycznej opieki zdrowotnej w poszczególnych gminach jest ograniczony; wyjątkiem jest Zamość, który jako ośrodek subregionalny świadczy wyspecjalizowane usługi zdrowotne; • w obliczu rosnącego zapotrzebowania ze strony m.in. seniorów i osób z niepełnosprawnościami niewystarczająca jest liczba placówek i ośrodków wsparcia w gminach; • pomimo odnotowanego spadku na polach działalności społeczno-kulturalnej (w efekcie COVID ograniczeniu uległa oferta kulturalna, turystyczna i rekreacyjna oraz sportowa), aktywność społeczna pozostaje na wysokim poziomie 	<p>się ujemną wartością wskaźnika) oraz najmniejszy współczynnik obciążenia demograficznego, co świadczy o zjawisku suburbanizacji;</p> <ul style="list-style-type: none"> • obszar bezpieczny – w powiecie lubaczowskim zanotowano największy spadek przestępstw względem 2011 roku (o ponad połowę).
---	---

Cechy i zjawiska wspólne dla całego obszaru

- zdecydowana większość gmin traci swój potencjał ludnościowy (dotyczy to również miast), a nieliczne przypadki wzrostu liczby ludności są głównie efektem migracji do gmin otaczających większe miasta; co istotne proces depopulacji w ostatnich latach znacznie przyspiesza i wg prognoz obszar Rostocza będzie tracił mieszkańców w większym stopniu niż Lubelskie oraz Podkarpackie, z zachowaniem zjawiska suburbanizacji;
- największe procentowo ubytki ludności są notowane w gminach typowo rolniczych (we wschodniej części obszaru oraz gminach na styku powiatów zamojskiego, lubelskiego i krasnostawskiego);
- spadek liczby ludności jest głównie skutkiem migracji (saldo migracji na 1 tys. mieszkańców -3,9‰ jest mniej korzystne niż wartości dla regionów), w mniejszym stopniu ujemnego przyrostu naturalnego (w tym przypadku obszar notuje wskaźniki korzystniejsze niż regionalne); należy jednak dostrzec niekorzystne tendencje spadku przyrostu naturalnego, co przy niskiej dzietności w niedługim czasie może prowadzić do pogłębiania się starzenia się społeczeństwa; zjawisko odpływu migracyjnego ma charakter wieloletni zarówno dla obu regionów, jak i analizowanego obszaru, jednak na terenie Rostocza ma większe natężenie;
- niepokojącym zjawiskiem obserwowanym na analizowanym obszarze jest wyraźny wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym; jest to proces zachodzący tak na analizowanym obszarze, jak i w skali całych województw, wywołuje jednak pytanie o zmianę form i zakresu świadczonych usług publicznych, a także dostępność kadr dla gospodarki;

- zjawiska demograficzne przekładają się na spadającą liczbę uczniów tak w szkołach podstawowych, jak i ponadpodstawowych; stwarza to lepsze warunki do kształcenia (mniej liczne oddziały), ale może być wyzwaniem dla utrzymania obecnej sieci szkół;
- wyniki egzaminu ósmoklasistów oraz egzaminów maturalnych wskazują na nieznacznie niższy niż średnio w Lubelskiem i Podkarpackiem poziom nauczania;
- w przypadku szkół ponadpodstawowych na znaczeniu zyskują szkoły dające uprawnienia zawodowe, w tym technika, spada natomiast zainteresowanie kształceniem ogólnym; jest to zjawisko korzystne ze względu na rynek pracy (uzyskiwanie kwalifikacji dające możliwość podjęcia pracy), należy jednak zwrócić uwagę na profile kształcenia (dostosowanie do profilu lokalnej gospodarki) oraz nowych potrzeb wynikających z procesów cyfryzacji i automatyzacji;
- zjawiska depopulacyjne mogą być nieco złagodzone poprzez napływ uchodźców z Ukrainy, jednak będzie to zależało od ich planów dot. pozostania na analizowanym obszarze; w tym kontekście należy dostrzegać również inne efekty tej imigracji – dla rynku pracy oraz systemu usług publicznych (edukacja, zdrowie, pomoc społeczna);
- opieka przedszkolna jest coraz powszechniejsza, aczkolwiek nieco mniej popularna niż na poziomie regionalnym;
- dostęp do podstawowej opieki zdrowotnej mierzony liczbą placówek ochrony zdrowia przypadających na 10 tys. mieszkańców jest porównywalny do wskaźników regionalnych; jednak dostęp do lekarzy oraz pielęgniarek jest znacznie słabszy niż w regionach; szczególną formą opieki zdrowotnej dostępnej dla mieszkańców Roztocza są zakłady lecznicze działające w miejscowościach uzdrowiskowych;
- najlepszy dostęp do opieki przedszkolnej i zdrowotnej oferują miasta – co potwierdza, że rdzenie MOF-ów przejmują obsługę powiązanych z nimi funkcjonalnie obszarów;
- oba województwa są województwami o najniższych dochodach pierwotnych rodzin per capita w kraju; w ostatnich latach kondycja finansowa gospodarstw domowych poprawiła się, o czym świadczy wzrost przeciętnego wynagrodzenia oraz ograniczenie korzystania przez rodziny ze wsparcia opieki społecznej. Mimo tych pozytywnych tendencji, wciąż poziom wynagrodzeń jest niższy od średnich regionalnych o ok. 10%; powyższe pozytywne zjawiska dotyczące sytuacji materialnej rodzin będą korygowane aktualną sytuacją gospodarczą obu województw i kraju oraz polityczną (wojna na Ukrainie); oba elementy będą istotnie wpływać na możliwości nabywcze tak mieszkańców Roztocza, jak i osób odwiedzających ten teren;
- na terenie Roztocza funkcjonuje rozwinięta sieć instytucji kultury; utrzymuje się zainteresowanie działalnością w grupach artystycznych, czy kołach tematycznych (przy zmniejszającej się liczbie ludności ogółem; oznacza to większą aktywność mieszkańców);
- rośnie komputeryzacja bibliotek i dostęp do katalogów on-line, ale poziom czytelnictwa spada (jest to trend obserwowany również regionalnie); częściowo można to wiązać z korzystaniem z nowych form przekazywania słowa pisanego (np. audiobooki, dostęp przez internet);
- istotne znaczenie w aktywizacji mieszkańców odgrywają lokalne grupy działania;
- obiekty infrastruktury sportowej, nawet te mniej specjalistyczne (boiska, siłownie napowietrzne, itp.) są rozłożone nierównomiernie (16 gmin ma na swym terenie tylko jeden obiekt sportowy, a w gminie Tereszpol nie ma żadnego); jest to tym istotniejsze, że są to gminy najczęściej oddalone od większych ośrodków miejskich, w których

mieszkańcy mogliby korzystać z tego typu infrastruktury; mimo to liczba ćwiczących w klubach portowych wzrosła, podczas gdy dane regionalne wykazują spadki;

- mieszkańcy Roztocza angażują się w działalność organizacji pozarządowych i organizacji społecznych (jak Koła Gospodyń Wiejskich), wykazują nieco mniejszą niż średnio w regionach aktywność wyborczą;
- w kontekście bezpieczeństwa publicznego obszar należy uznać za bezpieczny; widoczne jest natomiast zwiększone zapotrzebowanie na wsparcie służb ratowniczo-gaśniczych, co częściowo jest związane z występowaniem intensywnych zjawisk pogodowych powodujących straty.

3. Gospodarka

3.1. Działalność podmiotów gospodarki narodowej

Na terenie obszaru opracowania pod koniec 2021 r. **do rejestru REGON** wpisanych było 46 121 podmiotów gospodarczych, wobec 38 368 w roku 2011. Pod względem własnościowym w 2021 r. dominująca część prowadzonych przedsiębiorstw należała do sektora prywatnego (97,2%), pozostałą część stanowiły przedsiębiorstwa w sektorze publicznym (1 263 podmioty).

W okresie ostatnich 11 lat liczba podmiotów gospodarczych w gminach obszaru opracowania wzrosła o 24,4% (w województwie lubelskim o 23,1%, a w podkarpackim o 30,1%). Najwięcej podmiotów gospodarczych w 2021 r. funkcjonowało na terenie miast: Zamość (7 793), Biłgoraj (3 425) oraz Kraśnik (3219), zaś największy wzrost liczby przedsiębiorstw nastąpił w gminach Wielkie Oczy (o 64,5%) oraz Nielisz (o 62,4%).

W **strukturze branżowej podmiotów gospodarczych**²⁴ gmin obszaru opracowania dominowała Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych,

²⁴ Podział gospodarki według PKD 2007

Sekcja a – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo

Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie

Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe

Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych

Sekcja E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją

Sekcja F – Budownictwo

Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle

Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa

Sekcja i – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi

Sekcja J – Informacja i komunikacja

Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa

Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości

Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna

Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca

Sekcja o – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne

włączając motocykle, która w 2021 r. stanowiła 24,4% ogólnej liczby podmiotów na badanym obszarze (w województwie lubelskim 22,2%, a w podkarpackim 21,6%) oraz sekcja F – Budownictwo. Sekcje o najwyższym udziale (pow. 5%) prezentuje tabela 22.

Tabela 22 Zmiany struktury podmiotów gospodarczych w najważniejszych sekcjach PKD w latach 2011-2021

Sekcja PKD	Obszar opracowania			Część lubelska			Część podkarpacka		
	2011 [%]	2021 [%]	Zmiana 2011=100	2011 [%]	2021 [%]	Zmiana 2011=100	2011 [%]	2021 [%]	Zmiana 2011=100
G	32,25	24,40	75,6	32,61	24,95	76,5	28,02	18,59	66,3
F	12,18	17,61	144,6	11,93	16,94	142,0	15,17	24,67	162,6
C	8,95	8,08	90,3	8,99	8,12	90,3	8,50	7,68	90,4
SiT	6,59	8,00	121,4	6,44	7,87	122,2	8,37	9,32	111,4
H	6,00	6,16	102,6	6,10	6,27	102,8	4,72	5,09	107,8
M	5,81	6,82	117,4	5,24	5,99	114,3	5,86	6,30	107,5
Q	5,22	5,90	113,0	5,24	5,99	114,3	*	*	*

*udział sekcji Q w części podkarpackiej wynosi poniżej 5%

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Struktura podmiotów wg sekcji PKD nie różni się znacząco od struktury dla województwa lubelskiego czy podkarpackiego. Większe różnice są widoczne w przypadku sekcji:

- A – gdzie udział na analizowanym obszarze wynosi 2,61%, a w województwach poniżej 1,9%;
- F oraz G – gdzie udział na analizowanym obszarze jest wyższy niż w województwach o ok. 2 p. proc.;
- J – gdzie udział na analizowanym obszarze stanowi ok 60% wartości regionalnych.

Sekcja P – Edukacja

Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna

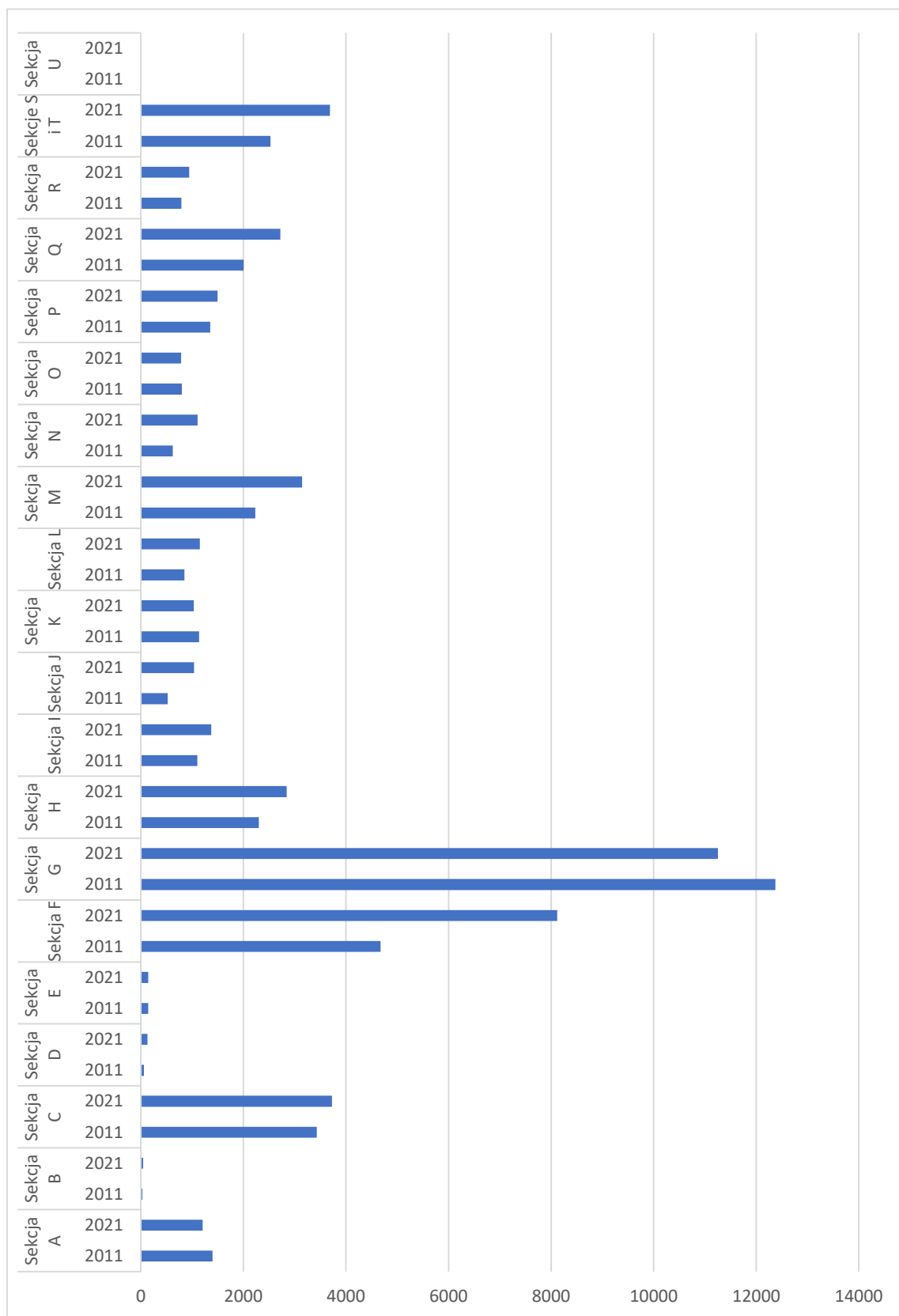
Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją

Sekcja S – Pozostała działalność usługowa

Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby

Sekcja U – Organizacje i zespoły eksterytorialne

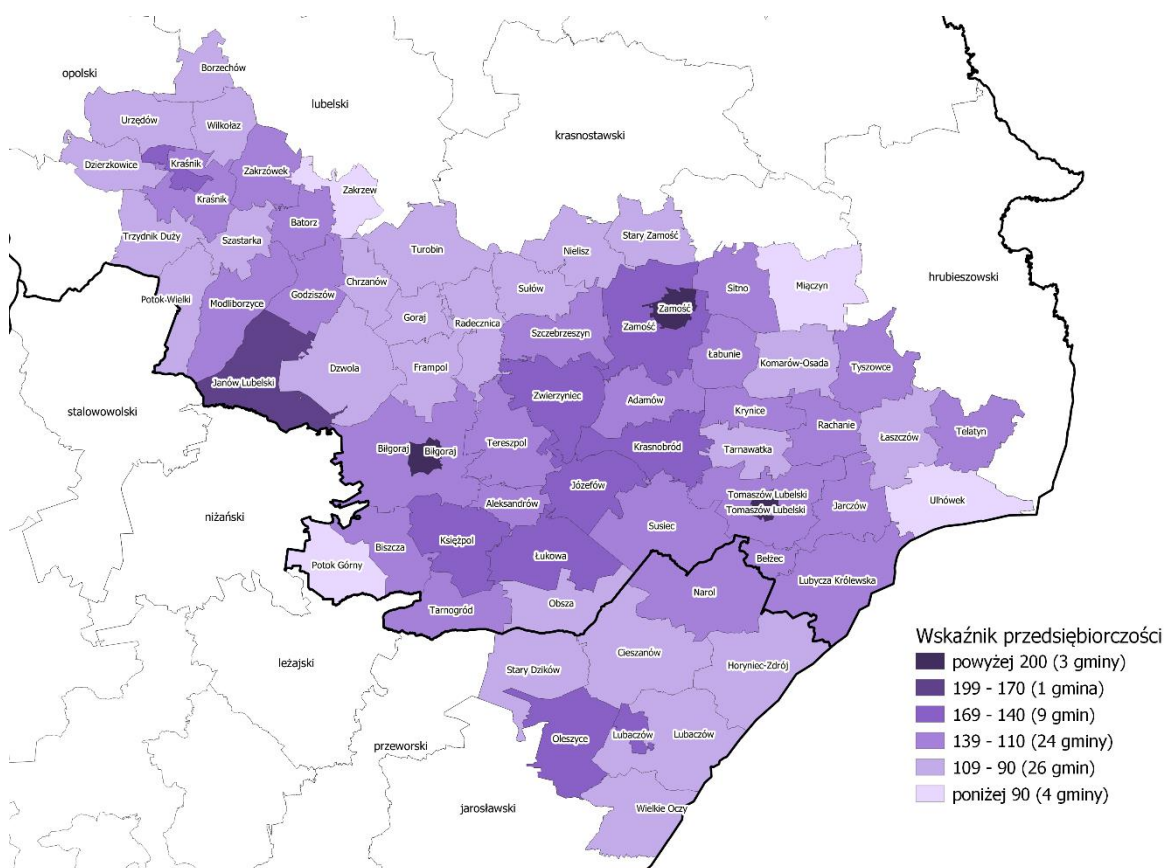
Wykres 10 Podmioty wg sekcji i działów PKD 2007 na analizowanym obszarze w latach 2011 i 2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Wskaźnik przedsiębiorczości obrazuje aktywność mieszkańców w prowadzeniu działalności gospodarczej. W 2021 r. w gminach obszaru opracowania na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym przypadły 123 podmioty gospodarcze, znacznie mniej niż średnio w województwie lubelskim (161,8) czy podkarpackim (153,2). Natomiast dynamika zmian była wyższa. Powyższy wskaźnik wzrósł na analizowanym obszarze od 2011 roku o 39,6%, czyli o 2,6 p. proc. więcej niż wartość osiągnięta przez województwo lubelskie oraz o 1,9 p. proc. niż województwo podkarpackie. Najwyższą wartością wskaźnika przedsiębiorczości charakteryzowały się miasta: Tomaszów Lubelski (290,1) i Zamość (232,2), zaś najniższą gminy Miączyn (81,2) oraz Zakrzew (84,4). Największe wzrosty wskaźnika przedsiębiorczości w porównaniu do 2011 r. nastąpiły na terenie gmin Nielisz (76%), Wielkie Oczy (68,8%), Dzierzkowice (62,2%) oraz Miączyn (60,5%).

Ryc. 21 Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Pod względem wielkości, przedsiębiorstwa dzielą się na mikroprzedsiębiorstwa (zatrudniające do 9 osób), przedsiębiorstwa małe (od 10 do 49 zatrudnionych), średnie (od 50 do 249 zatrudnionych) i duże (od 250 zatrudnionych). Na terenie gmin obszaru opracowania w 2021 r. dominowały mikroprzedsiębiorstwa, które stanowiły 96,8%. Pozostałe przedsiębiorstwa - małe, średnie i duże - stanowiły kolejno 2,6%, 0,55% i 0,05%. Struktura wielkościowa firm jest zatem bardzo podobna do parametrów dla województw lubelskiego i podkarpackiego (przy czym w strukturze regionalnej nieznacznie wyższy jest udział firm średnich i dużych). Należy zaznaczyć, że udział firm najmniejszych na analizowanym obszarze

zwiększył się w latach 2011-2021 o niemal 23%. Natomiast firm dużych funkcjonowało tylko 5 (2 w Zamościu i po 1 w Biłgoraju, Kraśniku i Zwierzyńcu).

Czynnikiem pobudzającym rozwój przedsiębiorczości na analizowanym obszarze są **tereny inwestycyjne**. Część z nich położona jest w podstrefach specjalnych stref ekonomicznych. Największe tego typu obszary zlokalizowane są na terenie bądź w bliskiej odległości od głównych ośrodków miejskich Roztocza.

W północno-wschodniej części Lubaczowa funkcjonuje Park Przemysłowy Lubaczów. Tereny inwestycyjne Parku leżą w granicach Podstrefy Lubaczów Specjalnej Strefy Ekonomicznej Euro-Park Mielec. Niewątpliwym atutem tego obszaru jest jego lokalizacja, w bliskości dróg wojewódzkich nr 867 Jarosław - Horyniec-Zdrój i nr 899 Tomaszów Lubelski – Budomierz (przejście graniczne z Ukrainą) oraz linii kolejowej Munina – Hrebenne 101. Całkowita powierzchnia terenów przeznaczonych pod inwestycje wynosi 23,75 ha. Tereny te są w pełni uzbrojone i wyposażone w niezbędną infrastrukturę techniczną. Park oferuje możliwości do prowadzenia działalności gospodarczej, w szczególności małym i średnim przedsiębiorstwom (MŚP), zarówno z Polski, jak i zagranicy.

W pozostałych miastach powiatowych funkcjonują urządzone strefy gospodarcze²⁵. Właścicielem gruntów są jednostki samorządu terytorialnego bądź inne jednostki, w tym podmioty zarządzające specjalnymi strefami ekonomicznymi. Do największych kompleksów należą:

- Janowska Strefa Inwestycyjna „Borownica” - ponad 200 ha terenu przeznaczonego w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego dla potrzeb rozwoju przedsiębiorczości; część obszaru jest już zainwestowana; część gruntów objęta jest Tarnobrzeską Specjalną Strefą Ekonomiczną; w dyspozycji samorządu lokalnego jest ok. 21 ha terenu; teren strefy jest w pełni uzbrojony i położony w pobliżu węzła drogi ekspresowej S19;
- Zamojska Strefa Aktywności Gospodarczej (Podstrefa Zamość Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK Mielec) oraz Wschodnia Dzielnica Przemysłowa to tereny o ogólnej powierzchni ponad 40 ha, dysponujące wolnymi terenami o powierzchni 19,66 ha; tereny są uzbrojone w niezbędną infrastrukturę techniczną oraz posiadają miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego umożliwiający realizację inwestycji w zakresie produkcji i usług, grunty są zlokalizowane przy drodze krajowej nr 74;
- Strefa Inwestycji Kraśnik o powierzchni 12 ha; działki są uzbrojone w niezbędne media; obszar jest dobrze skomunikowany z drogą ekspresową S19;
- tereny inwestycyjne w mieście Tomaszów Lubelski (5,5 ha), położone w sąsiedztwie węzła zjazdowego z obwodnicy Tomaszowa Lubelskiego, w ciągu drogi krajowej nr 17.

Terenem inwestycyjnym o szczególnym charakterze jest obszar Biszczu Zalew, o powierzchni 126ha, położony na terenie przeznaczonym do rozwoju usług turystycznych, w zasięgu planowanych do wyznaczenia stref uzdrowiskowych.

²⁵ Informacje na temat powierzchni oferowanych gruntów w miastach i gminach na terenie województwa lubelskiego pozyskano z ankiet przekazywanych przez gminy do Departamentu Gospodarki UMWL

W wielu gminach funkcjonują obszary przeznaczone do rozwoju funkcji gospodarczej, jednak ich powierzchnia rzadko przekracza 5 ha.

Największe przedsiębiorstwa, z siedzibą na terenie Roztocza lub mające duże zakłady funkcjonujące na tym terenie, należą do branż:

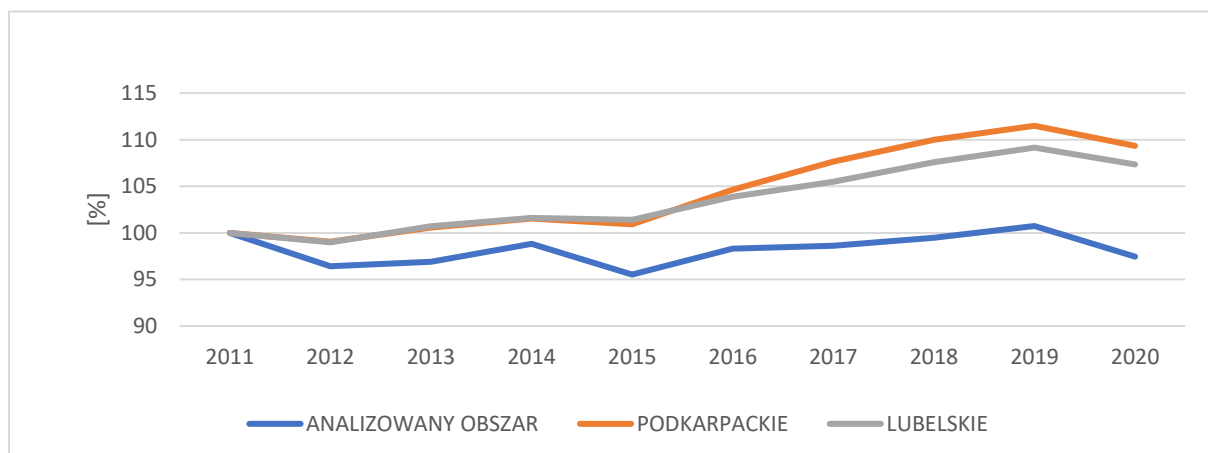
- spożywczej (np. Ambra S.A., Perła-Browary Lubelskie S.A., Wabo Kraśnik sp. z o.o., SVZ Poland sp. z o.o., Kalgrup Sp. Z o.o. – Grupa Producentów Owoców i Warzyw);
- chemicznej (Kopalnia Siarki Basznia II w Podlesiu);
- drzewnej (np. Pol Skone, EUROPARQUET sp z o.o., Stare Drewno sp zo.o., Kowalski Okna sp. z o.o, KSM-System sp. z o.o);
- meblowej (np. Black Red White, Meble Bondyrz sp. z o.o., Jabon sp.z o.o., Natura Wood sp. z o.o., Meble Polskie sp.z o.o., DAAL sp. z o.o., DREW-MEBEL Henryk Nizierski, Danzz meble sp. z o.o., Zakład Produkcji mebli „Sekwoja”);
- maszynowej i metalowej (np. RST Roztocze, Fabryka Łożysk Toczyńskich Kraśnik S.A., Caterpillar, Fortaco, Firma Sławex Zbigniew Sławiński, Fabryka Maszyn w Lubaczowie sp. z o.o).

3.2. Rynek pracy

Liczba pracujących w analizowanym obszarze w 2020²⁶r. wyniosła 75 366 osób i w porównaniu do roku 2011 uległa zmniejszeniu o 1 965 osób tj. o 2,5 p. promilowego. Na poziomie województw liczbę pracujących w analogicznym okresie charakteryzowała tendencja wzrostowa, liczba pracujących w województwie lubelskim wzrosła o 7,4 p. promilowego, natomiast w województwie podkarpackim wzrosła o 9,4 p. promilowych. Tempo zmian liczby pracujących na analizowanym obszarze było zróżnicowane. Największy ubytek pracujących nastąpił w 2015 roku, jedyny widoczny wzrost liczby pracujących miał miejsce w 2019 roku (o 571 osób więcej względem roku 2011). Najwyższy wzrost liczby pracujących nastąpił w gminach Zamość (o 980 osób, 50,5%) oraz Biłgoraj (o 361 osób, 37,4%). Największym spadkiem liczby pracujących odznaczały się miasto Zamość (o 1 083 osoby, 6%) oraz miasto Kraśnik (o 902 osoby, 9,4%). Poniższy wykres 12 przedstawia dynamikę zmian pracujących w latach 2011-2020 (2011=100%). Analizując badany obszar można stwierdzić, iż dynamika zmian pracujących utrzymywała się w poszczególnych latach na podobnym poziomie, z wahnięciami mającymi miejsce w roku 2015 oraz 2019. Załamania te były charakterystyczne również dla obydwu województw, jednakże niepokojącym zjawiskiem jest ujemna dynamika zmian na analizowanym obszarze, podczas gdy na poziomie województw była ona dodatnia.

²⁶ Brak dostępnych danych na 2021 r.

Wykres 11 Dynamika zmian liczby pracujących w latach 2011-2020 na analizowanym obszarze

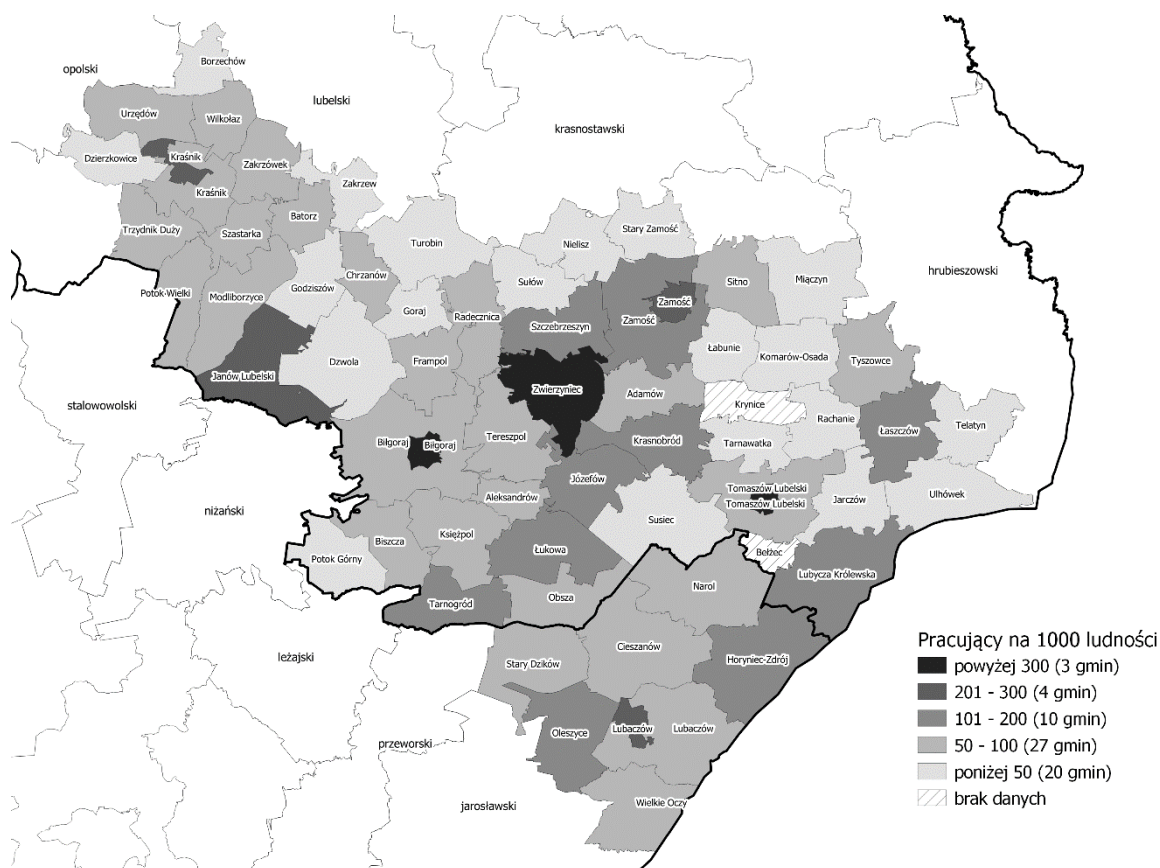

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Wskaźnik **pracujących na 1000 ludności** na analizowanym obszarze na koniec 2021 roku wyniósł 143 osoby i był niższy niż średnio w województwie lubelskim (197 osób) i znacznie niższy niż w województwie podkarpackim (224 osoby). Od 2011 r. wskaźnik ten na badanym obszarze wzrósł o 3, podczas gdy na poziomie regionów zwiększył się o 26 w Podkarpackiem i o 27 w Lubelskiem. Należy podkreślić, iż wartości wskaźnika nie determinowała jedynie liczba pracujących, ale również obniżająca się liczba ludności. Świadczy to o niekorzystnych tendencjach na analizowanym obszarze.

W układzie gmin, najwyższą liczbę pracujących w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, odnotowano w miastach: Tomaszów Lubelski (341), Biłgoraj (334) oraz Lubaczów (301). Najniższy wskaźnik pracujących osiągnęły gminy: Borzechów (28 osób), Rachanie (30 osób), Goraj (33 osoby). Wyraźną koncentrację osób pracujących odnotowujemy w miastach oraz miejscowościach atrakcyjnych turystycznie, skorelowane jest to również z dobrze prosperującą lokalną przedsiębiorczością.

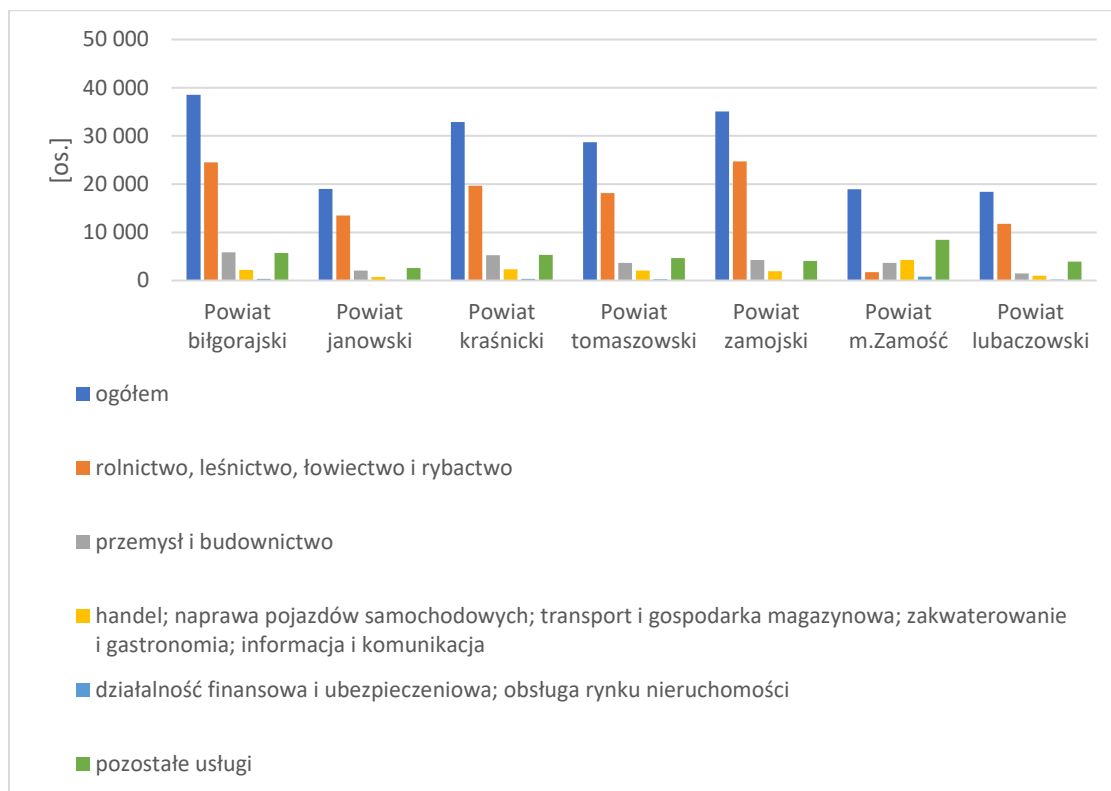
Ryc. 22 Pracujący na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na obszarze opracowania w 2020 r. najwyższy **udział w zatrudnieniu** miała sekcja Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo - ponad 59,6%, natomiast najniższy bo 1,1% sekcja Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości. Najwyższy udział pracujących w sektorze Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo zanotowano w powiecie lubaczowskim (64,1% ogólnej liczby pracujących w tym powiecie), a najmniejszy w powiecie miasto Zamość (9,2% ogólnej liczby pracujących).

Wykres 12 Pracujący na analizowanym obszarze (w powiatach) wg połączonych sekcji w 2020 r.

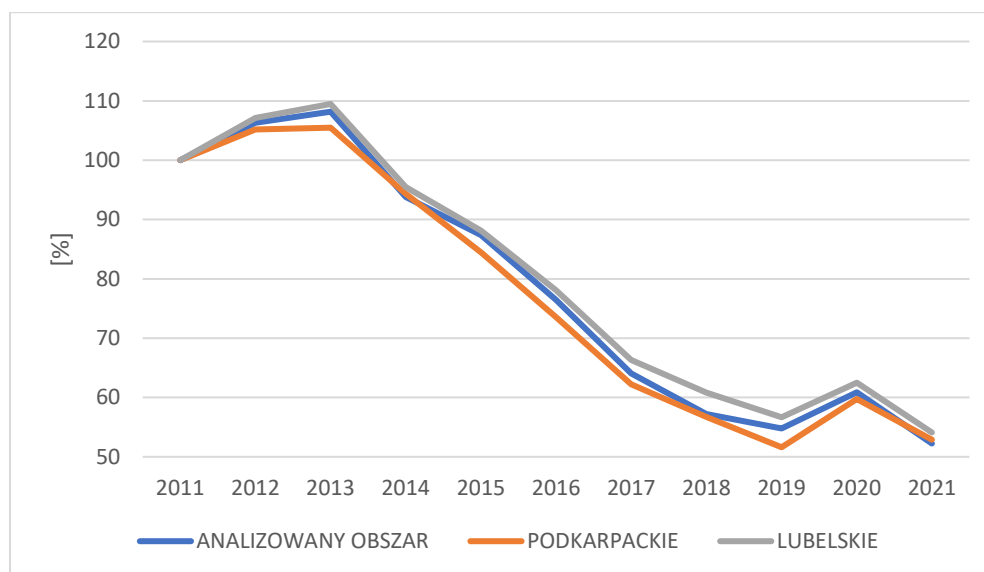

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

W ostatnich jedenastu latach nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji na rynku pracy w badanym obszarze, przejawiająca się dynamicznym spadkiem **liczby bezrobotnych** we wszystkich jego gminach. W 2021 r. na terenie obszaru zarejestrowanych było 160 457 bezrobotnych i liczba ta względem 2011 r. zmniejszyła się o 140 613 osób, przy czym liczba bezrobotnych uległa zmniejszeniu dopiero po 2013 roku.

Niekorzystnym zjawiskiem, zaobserwowanym w latach 2019-2020, jest ponowny wzrost liczby bezrobotnych na poziomie zarówno całego obszaru jak i obydwu województw. W 2021 nastąpiła poprawa względem roku 2020 (odpowiednio dla obszaru 8,7 p.proc., dla województwa lubelskiego 8,4 p.proc., i dla województwa podkarpackiego 6,8 p.proc.).

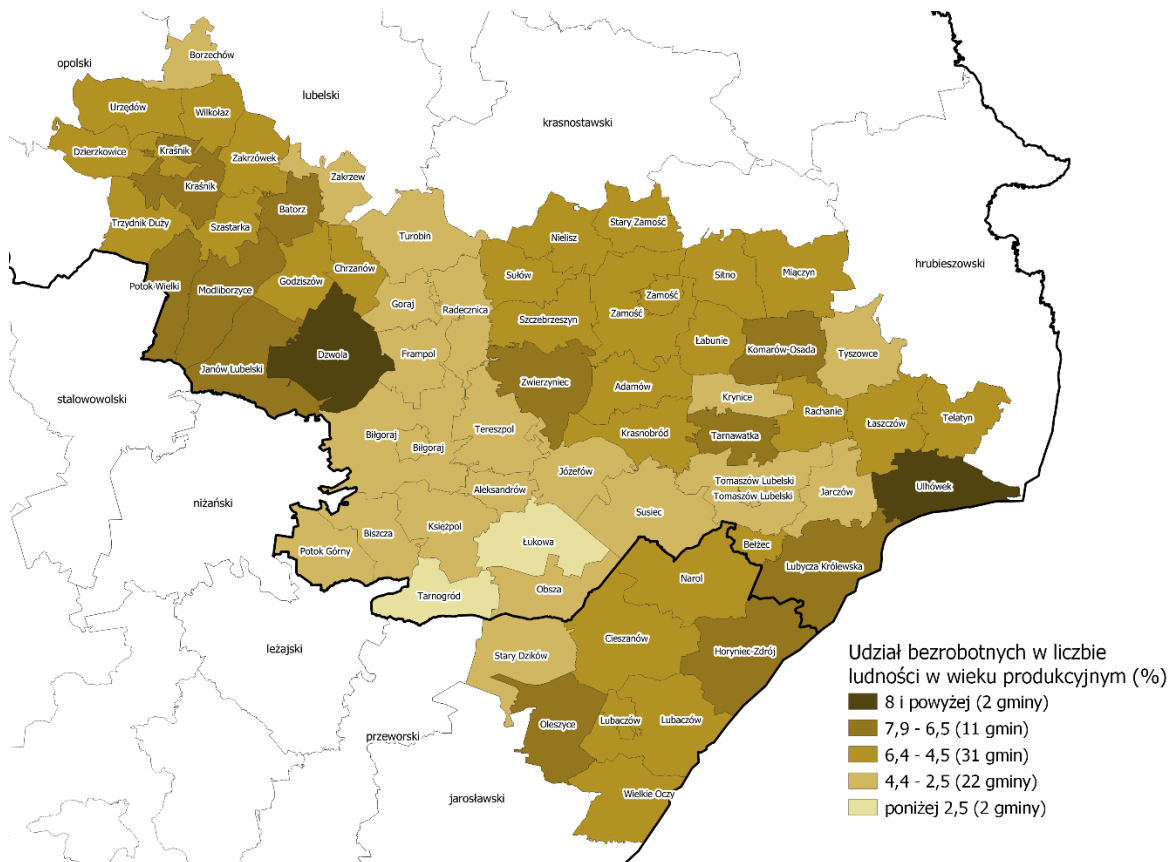
Wykres 13 Dynamika zmian liczby zarejestrowanych bezrobotnych w latach 2011-2021 (2011 r. = 100%) na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Udział bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2021 r. na terenie obszaru kształtował się na poziomie 5,3% i był porównywalny z wartością w województwie podkarpackim (5,1%) i nieco niższy niż wartość dla województwa lubelskiego (5,7%). Spośród gmin największym udziałem osób bezrobotnych w liczbie osób w wieku produkcyjnym odznaczały się gminy Ulhówek (8,1%) oraz Dzwola (8%). Najmniejszy odsetek na całym obszarze zanotowały gminy Łukowa (2,2%) i Tarnogród (2,4%).

Ryc. 23 Udział osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg gmin analizowanego obszaru w 2021 r.

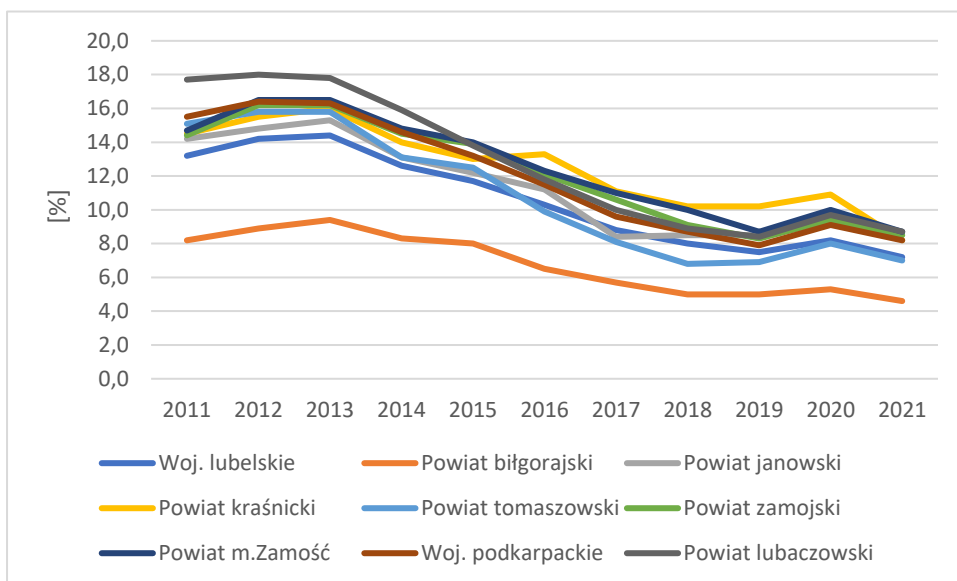
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie T. Witek (red.), *Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin*, IUNG Puławy 1993 r.

Stopa bezrobocia rejestrowanego²⁷ spadała systematycznie w każdym z powiatów²⁸ i generalnie była zbliżona do wartości notowanych dla województwa lubelskiego oraz podkarpackiego. Na uwagę zasługuje powiat biłgorajski, gdzie stopa bezrobocia była trwale najniższa i stanowiła ok. 65% wartości regionalnych. Zauważalny jest również intensywny spadek wskaźnika w powiecie lubaczowskim, który co prawda nadal jest wśród powiatów o najwyższej stopie bezrobocia (8,7%), ale nie odstaje już tak znacząco jak w roku 2011.

²⁷ stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby ludności aktywnej zawodowo

²⁸ dane szczegółowe, umożliwiające głębszą analizę sytuacji osób bezrobotnych na rynku pracy, dostępne są w układzie powiatowym

Wykres 14 Stopa bezrobocia rejestrowanego na analizowanym obszarze, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Podobny trend jak w przypadku stopy bezrobocia rejestrowanego - aczkolwiek z niższą dynamiką zmian - obserwowany jest dla **liczby bezrobotnych, którzy pozostają bez pracy dłużej niż rok**. Ich liczba ogółem spadała od 2011 r. (za wyjątkiem 2020 roku) i w 2021 r. wyniosła 8 914 osób. Natomiast udział tej grupy w ogólnej liczbie osób bezrobotnych w większości powiatów utrzymywał się na podobnym poziomie, a nawet wzrastał. W 2021 r. udział ten wynosił od 35,5% w powiecie biłgorajskim (i była to wartość znacząco odbiegająca od przeciętnych poziomów dla pozostałych powiatów) do 56,5% w powiecie janowskim. Tak wysokie udziały świadczą o utrzymywaniu się grupy osób wymagających większych wysiłków w celu ich zaktywizowania na rynku pracy.

Tabela 23 Udział liczby bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż rok w ogólnej liczbie bezrobotnych w wybranych latach

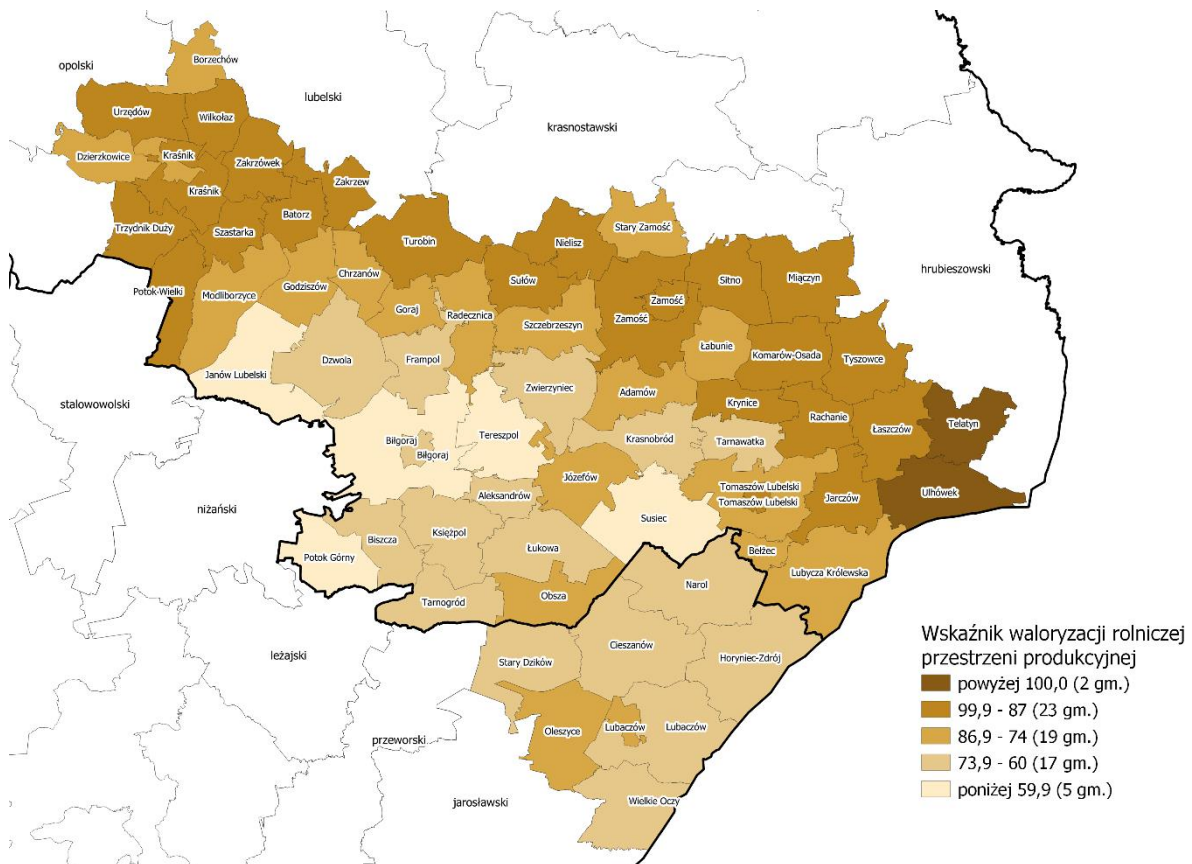
Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	2011	2016	2021
	[%]	[%]	[%]
Powiat janowski	49,7	48,4	56,5
Powiat kraśnicki	50,7	47,3	55,0
Powiat Miasto Zamość	40,8	48,7	51,3
Powiat zamojski	36,1	44,8	48,1
Powiat tomaszowski	32,0	29,1	44,9
Powiat lubaczowski	28,8	32,2	44,8
Powiat biłgorajski	11,9	28,7	35,5
Województwo lubelskie	39,7	45,4	50,2
Województwo podkarpackie	41,6	45,2	52,6

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

3.3. Rolnictwo

Dla gmin obszaru opracowania działalność rolnicza wciąż stanowi istotną część działalności gospodarczej, choć jej rola ulega ograniczeniu. Większość gmin ma znaczący udział gleb dobrej jakości, co powoduje, że przeważają uprawy pszenicy, jęczmienia, buraków cukrowych oraz roślin strączkowych. **Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej**²⁹ dla analizowanego obszaru – wyrażony uśrednionym wskaźnikiem dla gmin - wynosi 79,3 pkt i jest znacznie korzystniejszy niż średnia wartość w Polsce (66,6 pkt), a także dla województw: lubelskiego (74,1 pkt) oraz podkarpackiego (70 pkt). W strukturze gospodarki rolnej gmin obszaru objętego opracowaniem dominuje tradycyjne rolnictwo, oparte głównie na gospodarstwach rodzinnych, cechujące się rozdrobnioną strukturą gruntów prowadzonych w niskoefektywny ekonomicznie sposób. Na obszarze opracowania najwyższe wskaźniki waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej notowane są w gminach położonych w północnym pasie, natomiast najniższe wartości notują gminy położone w centrum obszaru, które charakteryzują się dużą lesistością.

Ryc. 24 Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie gmin opracowania

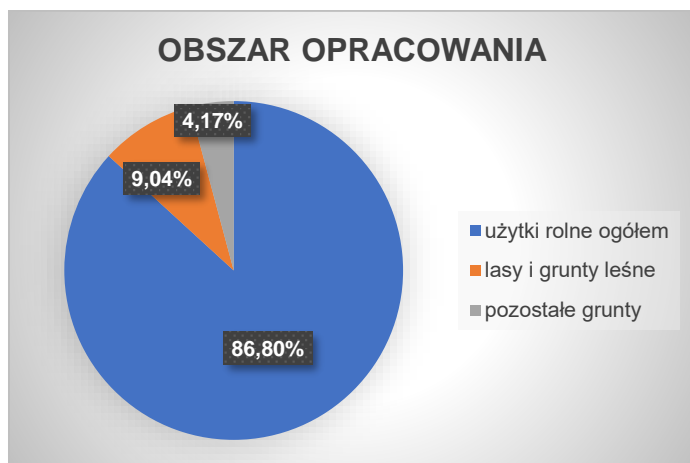

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie: T. Witek (red.) „Waloryzacja przestrzeni produkcyjnej Polski według gmin”, IUNG Puławy, 1993 r.

²⁹ syntetyczny wskaźnik punktowy jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, uwzględniający takie czynniki środowiska jak: jakość i przydatność rolniczą gleb, agroklimat, rzeźbę terenu i warunki wodne

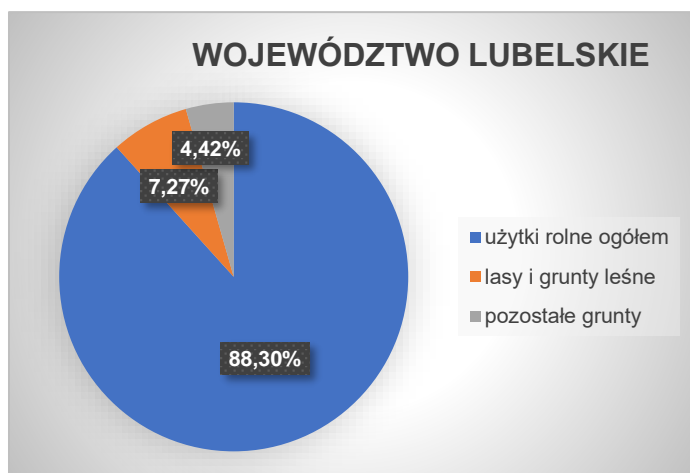
Struktura zagospodarowania użytków rolnych w poszczególnych gminach jest silnie powiązana z klasami bonitacyjnym ziem na tych obszarach. Jak wynika z dostępnych danych³⁰ z roku 2020 na obszarze gmin opracowania największy udział w strukturze użytkowania gruntów rolnych mają użytki rolne, które zajmują 86,8% powierzchni ogólnej gruntów, co potwierdza rolniczy charakter tych terenów. Lasy i grunty leśne zajmują 9,04%, a pozostałe grunty stanowią odpowiednio 4,17% powierzchni gruntów rolnych. Struktura użytkowania jest zbliżona do wskaźników, którymi charakteryzują się województwa lubelskie oraz podkarpackie.

Wykres 15 Struktura użytków rolnych w gminach obszaru opracowania w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

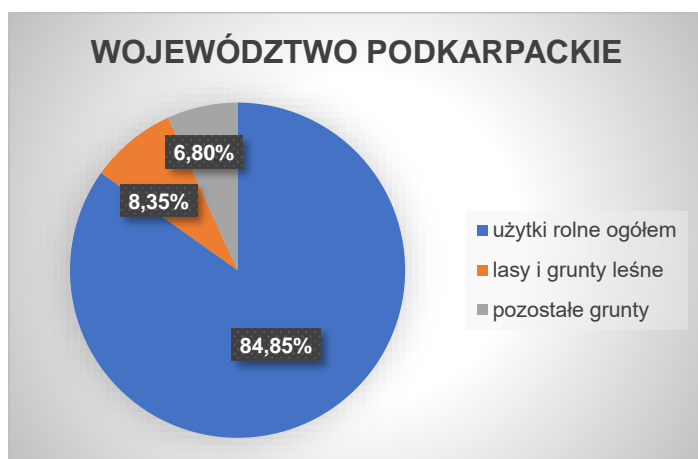
Wykres 16 Struktura użytków rolnych w województwie lubelskim w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

³⁰ Dane dot. gospodarstw rolnych pochodzą z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 oraz Powszechnego Spisu Rolnego 2020 (dane generowane wg siedziby gospodarstwa), Bank Danych Lokalnych GUS. Wybór tego źródła danych wynika z faktu, iż umożliwiają one prezentację danych na poziomach bardziej szczegółowych niż NTS2 (regiony)

Wykres 17 Struktura użytków rolnych w województwie podkarpackim w 2020 r.

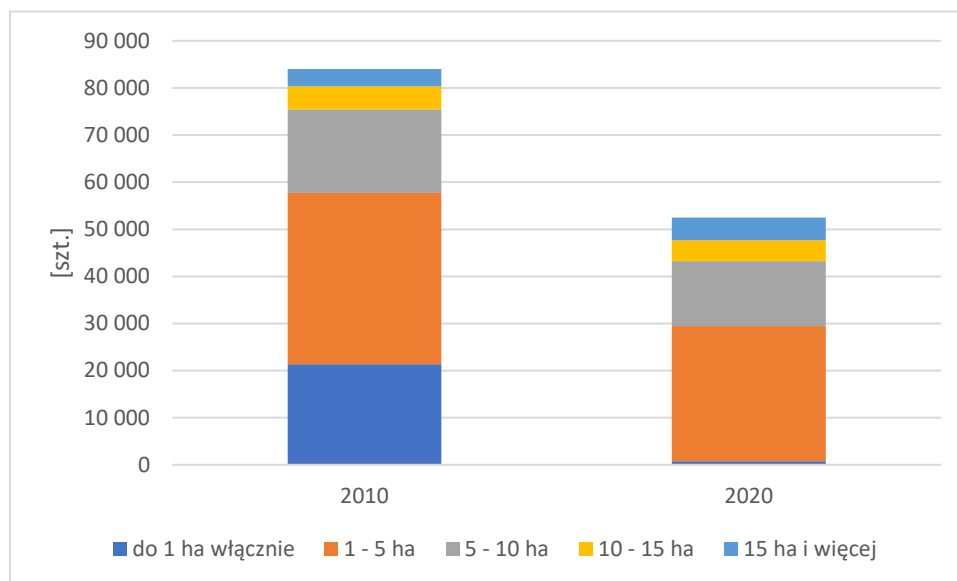
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Rolnictwo na terenie obszaru opracowania, tak jak na obszarze całego województwa lubelskiego i podkarpackiego, wciąż jest istotnym działem gospodarki, choć jego rola oraz sposób zorganizowania podlegały w latach 2010-2020 znaczącym zmianom.

W 2020 r. na analizowanym obszarze funkcjonowały 52 843 **gospodarstwa rolne**, a ich liczba spadła od 2010 r. o 31,5 tys. Skala spadku liczby gospodarstw jest taka sama jak średnio w województwie lubelskim (ok. 33%), natomiast o wiele słabsza niż w województwie podkarpackim, gdzie liczba gospodarstw zmniejszyła się o 57%. Dużego spadku liczby gospodarstw należy upatrywać w likwidacji gospodarstw przez osoby starsze nie mające sukcesorów, rezygnacji z tzw. dwuzawodowości (łączenie prowadzenia gospodarstwa rolnego z pracą u innego pracodawcy) oraz profesjonalizacji gospodarstw (powiększanie arealów, mechanizacja, zwiększenie produkcji na sprzedaż). Charakterystyczną cechą obszaru jest zdecydowana przewaga gospodarstw indywidualnych – stanowiły one 97,8% wszystkich gospodarstw.

W strukturze wielkościowej gospodarstw wyraźnie ubyło tych najmniejszych, do 1 ha użytków rolnych, których udział spadł z 25,4% ogółu gospodarstw do zaledwie 1,5%. Podwoił się natomiast (z 4,4% do 9,2%) udział gospodarstw liczących 15 ha i więcej.

Wykres 18 Zmiana liczby i struktury wielkościowej gospodarstw rolnych na analizowanym obszarze

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Tabela 24 Struktura wielkościowa gospodarstw rolnych w latach 2010 i 2020

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba gospodarstw rolnych*											
	ogółem		do 1 ha włącznie		1 - 5 ha		5 - 10 ha		10 - 15 ha		15 ha i więcej	
	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020
Powiat biłgorajski	17 467	10 967	3 988	168	7 842	5 970	4 197	3 223	949	899	491	707
Powiat janowski	8 058	5 537	1 671	69	3 411	2 854	2 138	1 638	587	588	251	388
Powiat kraśnicki	14 525	9 095	3 713	186	6 776	5 274	2 788	2 276	757	695	491	664
Powiat lubaczowski	8 425	5 601	2 214	50	3 851	3 426	1 709	1 352	342	344	309	429
Powiat tomaszowski	14 950	8 444	4 316	101	6 094	4 421	2 740	2 034	897	782	903	1 106
Powiat zamojski	19 054	12 493	4 372	194	8 006	6 457	4 113	3 220	1 336	1 106	1 227	1 516
Powiat Miasto Zamość	1 544	346	1 083	9	368	243	64	64	13	11	16	19
Obszar opracowania	84 023	52 483	21 357	777	36 348	28 645	17 749	13 807	4 881	4 425	3 688	4 829
Województwo lubelskie	260 288	163 754	68 252	2 350	104 200	83 780	53 159	42 054	18 188	16 108	16 489	19 462
Województwo podkarpackie	263 434	114 192	117 386	2 632	119 963	87 756	19 558	15 699	3 265	3 382	3 262	4 723

*wg siedziby gospodarstwa

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Z danych Powszechnego Spisu Rolnego 2020 wynika, że w gospodarstwach rolnych na analizowanym terenie **pracowało**³¹ 169 961 osób, co stanowiło 33,9% ludności w wieku produkcyjnym. Relacja ta różniła się dość znacząco na poziomie powiatowym, pokazuje jednak istotne znaczenie rolnictwa dla lokalnego rynku pracy, większe niż średnio w województwie lubelskim oraz podkarpackim.

Tabela 25 Udział pracujących w gospodarstwach rolnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym na analizowanym obszarze w 2020 r.

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Pracujący w gospodarstwach rolnych [os.]	Udział pracujących w gospodarstwach rolnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym [%]
Powiat janowski	12 597	45,87
Powiat biłgorajski	25 368	41,70
Powiat zamojski	25 542	39,61
Powiat kraśnicki	20 760	36,75
Powiat tomaszowski	17 639	35,44
Powiat lubaczowski	11 245	33,04
Powiat Miasto Zamość	585	1,59
Obszar opracowania	737 551	33,98
Województwo lubelskie	344 941	27,60
Województwo podkarpackie	240 873	18,59

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Produkcja rolnicza w gospodarstwach rolnych na terenie gmin obszaru opracowania, **ukierunkowana jest głównie na produkcję roślinną**. W strukturze zasiewów przeważają zboża, m.in. zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi oraz gryka, proso, inne zbożowe łącznie z kukurydzą na ziarno. W przypadku produkcji zwierzęcej, głównym kierunkiem jest chów trzody chlewnej i bydła, jednak ten rodzaj produkcji w gospodarstwach rolnych odgrywa coraz mniejsze znaczenie. Co istotne, ponad ¾ gospodarstw w 2020 r. deklarowało przeznaczenie końcowej produkcji rolniczej na sprzedaż.

Tabela 26 Gospodarstwa indywidualne produkujące na rynek w 2020 r.

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Gospodarstwa indywidualne, gdzie końcowa produkcja rolnicza przeznaczona była na sprzedaż	Udział gospodarstw indywidualnych produkujących na sprzedaż w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych
		[%]
Powiat kraśnicki	7 764	85,47
Powiat zamojski	10 526	84,38
Powiat janowski	4 557	82,38
Powiat tomaszowski	6 828	81,11

³¹ Dane dotyczą członków rodzin i pracujących najemnych stałych

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Gospodarstwa indywidualne, gdzie końcowa produkcja rolnicza przeznaczona była na sprzedaż	Udział gospodarstw indywidualnych produkujących na sprzedaż w ogólnej liczbie gospodarstw indywidualnych
		[%]
Powiat Miasto Zamość	258	75,44
Powiat biłgorajski	7 943	72,57
Powiat lubaczowski	3 580	64,23
Obszar opracowania	41 456	79,16
Województwo lubelskie	133 139	81,48
Województwo podkarpackie	45 391	39,95

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Innym wskaźnikiem świadczącym o profesjonalizacji gospodarstw rolnych jest **poziom ich mechanizacji**. W latach 2010-2020 liczba ciągników rolniczych wzrosła z 53,7 tys. do 57,1 tys. Jednoczesne zmniejszenie liczby gospodarstw wpłynęło na zwiększenie udziału gospodarstw, które do pracy wykorzystują ciągniki.

Tabela 27 Stopień mechanizacji gospodarstw rolnych

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Udział gospodarstw posiadających ciągniki w liczbie gospodarstw ogółem	
	[%]	
	2010	2020
Powiat janowski	64,23	80,12
Powiat biłgorajski	58,83	79,79
Powiat kraśnicki	55,11	75,83
Powiat zamojski	58,45	73,85
Powiat tomaszowski	49,30	72,32
Powiat lubaczowski	52,30	70,02
Powiat Miasto Zamość	14,96	38,15
Obszar opracowania	55,46	75,21
Województwo lubelskie	50,86	70,76
Województwo podkarpackie	35,62	63,58

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na analizowanym obszarze rozwija się również **produkcja i przetwórstwo ekologiczne**. Zgodnie z danymi Głównego Inspektora Artykułów Rolno-Spożywczych z listopada 2022 r.³² na analizowanym terenie działało 572 producentów ekologicznych. W relacji do regionów było to:

³² Wykaz producentów ekologicznych publikowany przez Głównego Inspektora Artykułów Rolno-Spożywczych

- w części lubelskiej 517 producentów (25,6% producentów działających w województwie lubelskim);
- w części podkarpackiej 55 producentów (5,8% producentów działających w województwie podkarpackim).

Biorąc pod uwagę dość wysokie udziały obu regionów w liczbie producentów ekologicznych w kraju (w przypadku województwa lubelskiego to 9,5%, w przypadku województwa podkarpackiego to 4,6%) należy to uznać za znaczący potencjał. Należy również zwrócić uwagę na koncentrację geograficzną producentów w środkowej części Roztocza (gminy z powiatu biłgorajskiego oraz gmina Stary Dzików z powiatu lubaczowskiego).

Tabela 28 Liczba producentów ekologicznych w 2022 r.

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba producentów ekologicznych
1.	Tarnogród	104
2.	Księżpol	88
3.	Frampol	26
4.	Łukowa	24
5.	Stary Dzików	23
6.	Susiec	18
7.	Miasto Biłgoraj	16
8.	Biszczka	15
9.	Obsza	15
10.	Biłgoraj	13
11.	Józefów	13
12.	Miasto Zamość	13
13.	Miasto Tomaszów Lubelski	12
14.	Potok Górny	11
15.	Turobin	9
16.	Stary Zamość	9
17.	Urzędów	8
18.	Lubaczów	8
19.	Krynice	7
20.	Tereszpol	7
21.	Tomaszów Lubelski	7
22.	Oleszyce	7
23.	Aleksandrów	6
24.	Goraj	6
25.	Jarczów	6
26.	Cieszanów	6
27.	Batorz	5
28.	Modliborzyce	5
29.	Łaszczów	5
30.	Szaszarka	4
31.	Kraśnik	4

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Liczba producentów ekologicznych
32.	Godziszów	4
33.	Adamów	4
34.	Telatyn	4
35.	Lubycza Królewska	4
36.	Miasto Lubaczów	4
37.	Narol	4
38.	Miasto Kraśnik	3
39.	Dzierzkowice	3
40.	Chrzanów	3
41.	Miasto Janów Lubelski	3
42.	Potok Wielki	3
43.	Zakrzew	3
44.	Zamość	3
45.	Wilkołaz	2
46.	Trzydnik Duży	2
47.	Nielisz	2
48.	Zwierzyniec	2
49.	Radecznica	2
50.	Łabunie	2
51.	Ulhówek	2
52.	Tyszowce	2
53.	Wielkie Oczy	2
54.	Zakrzówek	1
55.	Dzwola	1
56.	Borzechów	1
57.	Sułów	1
58.	Sitno	1
59.	Komarów-Osada	1
60.	Szczebrzeszyn	1
61.	Miączyn	1
62.	Horyniec-Zdrój	1
Obszar opracowania		572
Województwo lubelskie		2018
Województwo podkarpackie		938

Źródło: Wykaz producentów ekologicznych publikowany przez Głównego Inspektora Artykułów Rolno-Spożywczych: <https://www.gov.pl/web/ijhars/udostepnianie-informacji-o-producentach-w-rolnictwie-ekologicznym>

Uzupełniającą informacją na temat pozycji rolnictwa są **wpływy z podatku rolnego**. W 2021 r. do budżetów gminnych wpłynęło z tego tytułu 50,1 mln zł, co stanowiło 5% ich dochodów ogółem. Udział ten jest znacząco wyższy od wartości dla województwa lubelskiego (3,51%) oraz podkarpackiego (1,75%). Udział tego podatku w dochodach ogółem jest bardzo zróżnicowany. Najniższe udziały (pon. 3%) mają – co oczywiste – gminy miejskie,

ale w tej grupie są również gminy miejsko-wiejskie (Janów Lubelski, Zwierzyniec, Józefów) oraz gmina wiejska Biłgoraj. Z kolei bardzo wysokimi udziałami (pow. 15%) charakteryzują się gminy gdzie występują dobre gleby (północny pas analizowanego obszaru oraz wschodnia część powiatów tomaszowskiego i zamojskiego). Rekordzistą jest gmina Ulhówek, która 35% swoich dochodów zawdzięcza podatkom rolnemu. Ciekawostką jest to, że gminy powiatu lubaczowskiego mają udziały bardziej zbliżone do większości gmin lubelskich (od 5 do 9%) niż do średniej dla Podkarpacia. Jedną z przyczyn takiego rozkładu może być konstrukcja samego podatku, którego wysokość jest uzależniona od klasy bonitacyjnej gleb. Wartość podatku rolnego w każdej z gmin analizowanego obszaru wzrastała od roku 2011, ale wzrosty te były bardzo zróżnicowane terytorialnie (od 730 tys. i więcej w Lubyczy Królewskiej i Ulhówku do 40,5 tys. w Aleksandrowie³³).

3.4. Turystyka

Zagospodarowanie turystyczne i wyposażenie w infrastrukturę turystyczną jest istotnym elementem wpływającym na atrakcyjność analizowanego obszaru oraz warunkiem rozwoju usług czasu wolnego.

Według danych BDL GUS, na obszarze gmin opracowania w 2021 r. znajdowało się 138 **turystycznych obiektów noclegowych** (w województwie lubelskim było ich 448, a w podkarpackim 601). Statystykę najczęściej występujących typów obiektów noclegowych przedstawia tabela 29. Liczba obiektów w innych kategoriach nie przekracza 6.

Tabela 29 Turystyczne obiekty noclegowe w gminach obszaru opracowania - stan na 31 lipca 2021 r.*

I.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Ogółem	Obiekty hotelowe ogółem	Zespoły domków turystycznych	Zakłady uzdrowiskowe	Pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne
1.	Krasnobród	26	2	4	1	12
2.	Miasto Zamość	23	14	1	0	3
3.	Zwierzyniec	21	3	1	0	11
4.	Janów Lubelski	7	3	0	0	1
5.	Susiec	6	1	1	0	2
6.	Horyniec-Zdrój	6	1	0	3	2
7.	Józefów	5	1	0	0	0
8.	Miasto Biłgoraj	4	3	0	0	0
9.	Modliborzyce	4	1	0	0	3
10.	Miasto Tomaszów Lubelski	4	3	0	0	0
11.	Zamość	4	4	0	0	0
12.	Cieszanów	4	1	1	0	0
13.	Tomaszów Lubelski	3	3	0	0	0
14.	Szczebrzeszyn	3	0	0	0	2
15.	Kraśnik	2	1	0	0	1
16.	Nielisz	2	1	1	0	0

³³ Pod uwagę wzięto gminy wiejskie. w większości gmin miejskich zarówno wpływ do budżetu jak i ich znaczenie w strukturze dochodów jest niewielkie

I.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Ogółem	Obiekty hotelowe ogółem	Zespoły domków turystycznych	Zakłady uzdrowiskowe	Pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne
17.	Narol	2	0	0	0	0
18.	Oleszyce	2	0	0	0	1
19.	Biłgoraj	1	1	0	0	0
20.	Frampol	1	0	0	0	1
21.	Księżpol	1	0	0	0	1
22.	Tarnogród	1	1	0	0	0
23.	Tereszpol	1	0	0	0	1
24.	Wilkołaz	1	1	0	0	0
25.	Lubycza Królewska	1	1	0	0	0
26.	Adamów	1	0	0	0	1
27.	Lubaczów	1	0	0	0	1
28.	Miasto Lubaczów	1	1	0	0	0
Obszar opracowania		138	47	9	4	43
Województwo podkarpackie		601	221	69	23	154
Województwo lubelskie		448	195	22	5	103

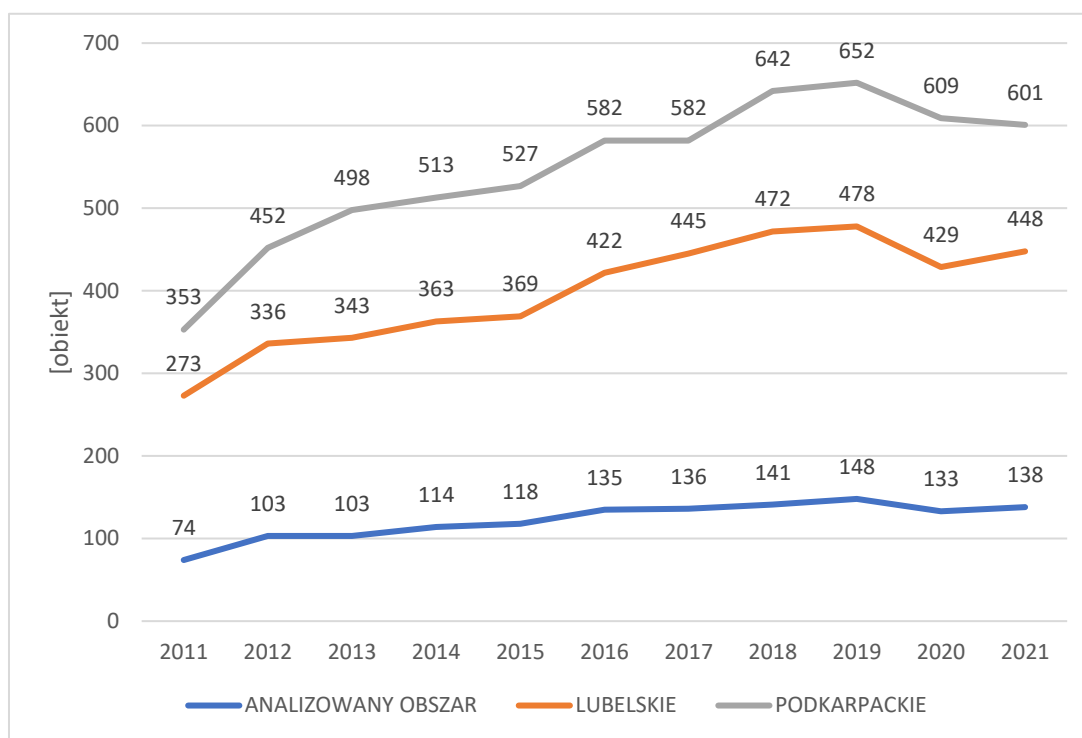
* w przypadku prezentowania danych odnoszących się do wykorzystania turystycznych obiektów noclegowych, gdy na danym obszarze znajdują się mniej niż 3 jednostki, dane zostały utajnione (tajemnica statystyczna).

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Rozkład bazy noclegowej na terenie obszaru opracowania jest nierównomierny. Najwięcej obiektów noclegowych zlokalizowanych jest na terenie gminy Krasnobród (26 obiektów), miasta Zamość (23 obiekty) oraz gminy Zwierzyniec (21 obiektów). Gminy te wyróżniają się na tle analizowanego obszaru, ponieważ żadna z pozostałych gmin nie posiada więcej niż 7 obiektów noclegowych, w tym na terenie 10 gmin działało tylko po jednym obiekcie noclegowym.

W latach 2011-2016 na terenie gmin obszaru opracowania nastąpił wyraźny wzrost liczby obiektów noclegowych (o 82% względem roku bazowego), a po tym roku dynamika wzrostu osłabła. Krytycznym rokiem był 2020, w którym na sytuacji branży turystycznej odbiła się pandemia COVID-19. Podobne tendencje w zakresie bazy noclegowej były zauważalne w przypadku województwa lubelskiego i podkarpackiego.

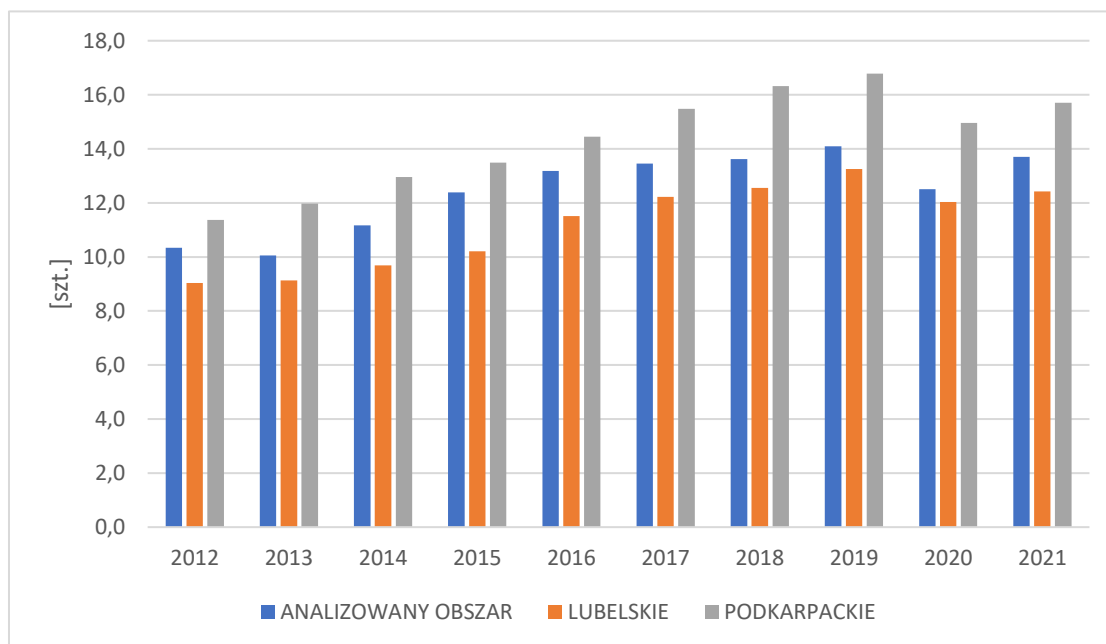
Wykres 19 Zmiany liczby obiektów bazy noclegowej w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

O poziomie rozwoju funkcji turystycznej świadczy **liczba miejsc noclegowych przypadająca na 1 tys. mieszkańców**. Wskaźnik ten w okresie 2011-2021 na obszarze opracowania co roku był wyższy w porównaniu do wskaźnika dla województwa lubelskiego, a niższy niż dla województwa podkarpackiego.

Wykres 20 Liczba miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców w latach 2012-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Ważnym wskaźnikiem obrazującym rozwój turystyki na danym obszarze jest **liczba udzielonych noclegów**. Dane statystyczne wskazują, że w analizowanych powiatach³⁴ w latach 2011-2019 wskaźnik liczby udzielonych noclegów na 1 tys. mieszkańców sukcesywnie wzrastał, i ponownie się zwiększa po znaczących spadkach w roku pandemii. Analiza danych z tabeli 30 wskazuje, że ruch turystyczny jest bardzo istotny dla powiatu lubaczowskiego. Rozpatrywany wskaźnik w roku 2021 był tu najwyższy, przekraczając średnie dla województw lubelskiego oraz podkarpackiego, a także wyprzedzając zdecydowanie drugi pod tym względem Zamość. Ponadto, był to powiat który od 2011 r. charakteryzował się najwyższą dynamiką wzrostu wskaźnika – 310%, ale też ucierpiał najsilniej podczas pandemii. Atrakcyjnym obszarem turystycznym był również Zamość i powiat zamojski, gdzie wartości wskaźnika były wysokie, ale z o wiele mniejszą dynamiką wzrostu. Na powyższe parametry z pewnością oddziałuje fakt położenia miejscowości uzdrowiskowych: Horyńca-Zdroju w powiecie lubaczowskim oraz Krasnobrodu w powiecie zamojskim. Na uwagę zasługuje również powiat tomaszowski, który co prawda wartość wskaźnika udzielonych noclegów na 1 tys. mieszkańców miał dość niską (599,9 w 2021 r.), ale od 2011 r. notuje drugą po powiecie lubaczowskim dynamikę wzrostu (243%).

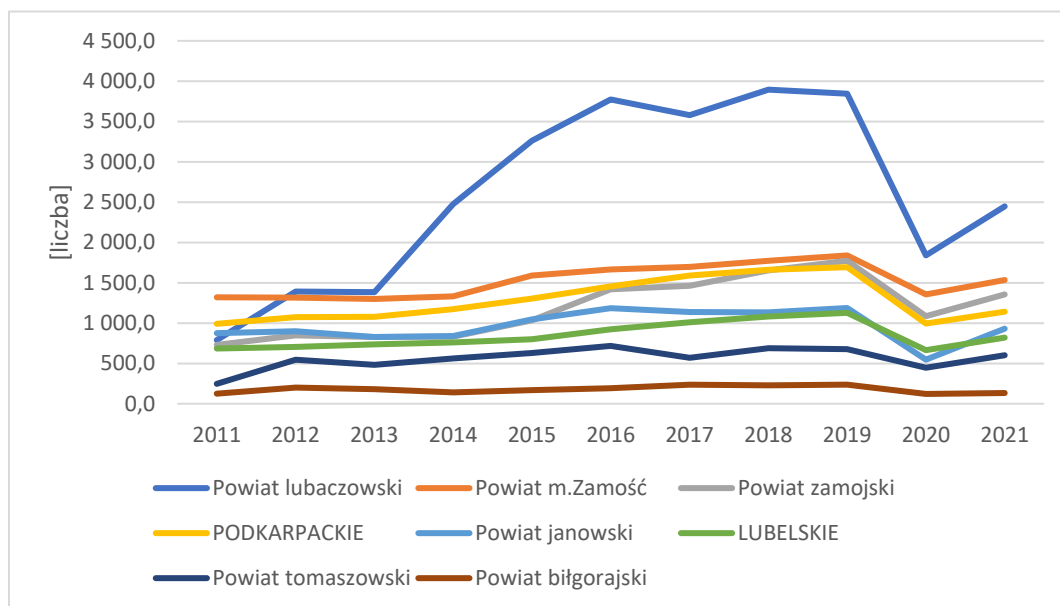
Tabela 30 Udzielone noclegi na 1000 ludności w powiatach w latach 2011-2021

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat lubaczowski	789,3	1 391,1	1 383,1	2 475,2	3 261,1	3 774,6	3 577,1	3 894,7	3 845,7	1 838,2	2 449,0
Powiat Miasto Zamość	1 321,3	1 317,3	1 299,3	1 331,9	1 589,0	1 665,7	1 697,3	1 772,8	1 839,2	1 357,0	1 532,6
Powiat zamojski	729,9	847,1	828,5	833,4	1 035,4	1 417,9	1 463,1	1 652,0	1 772,9	1 085,0	1 355,0
Powiat janowski	875,8	899,6	825,9	839,6	1 046,9	1 185,0	1 139,0	1 133,5	1 187,3	546,8	929,3
Powiat tomaszowski	246,7	545,1	480,6	562,3	628,6	717,0	570,4	687,4	675,2	445,3	599,9
Powiat biłgorajski	123,8	198,9	178,7	139,5	169,2	191,1	236,1	227,5	236,6	121,3	134,7
Województwo lubelskie	684,1	706,3	737,8	760,5	798,6	923,2	1 009,5	1 082,5	1 127,3	664,3	819,8
Województwo podkarpackie	990,9	1 073,1	1 079,1	1 171,5	1 303,3	1 456,4	1 590,9	1 663,1	1 693,2	994,2	1 141,0

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

³⁴ Dane dostępne na poziomie powiatowym

Wykres 21 Wskaźnik liczby udzielonych noclegów na 1000 ludności w powiatach w latach 2011-2021

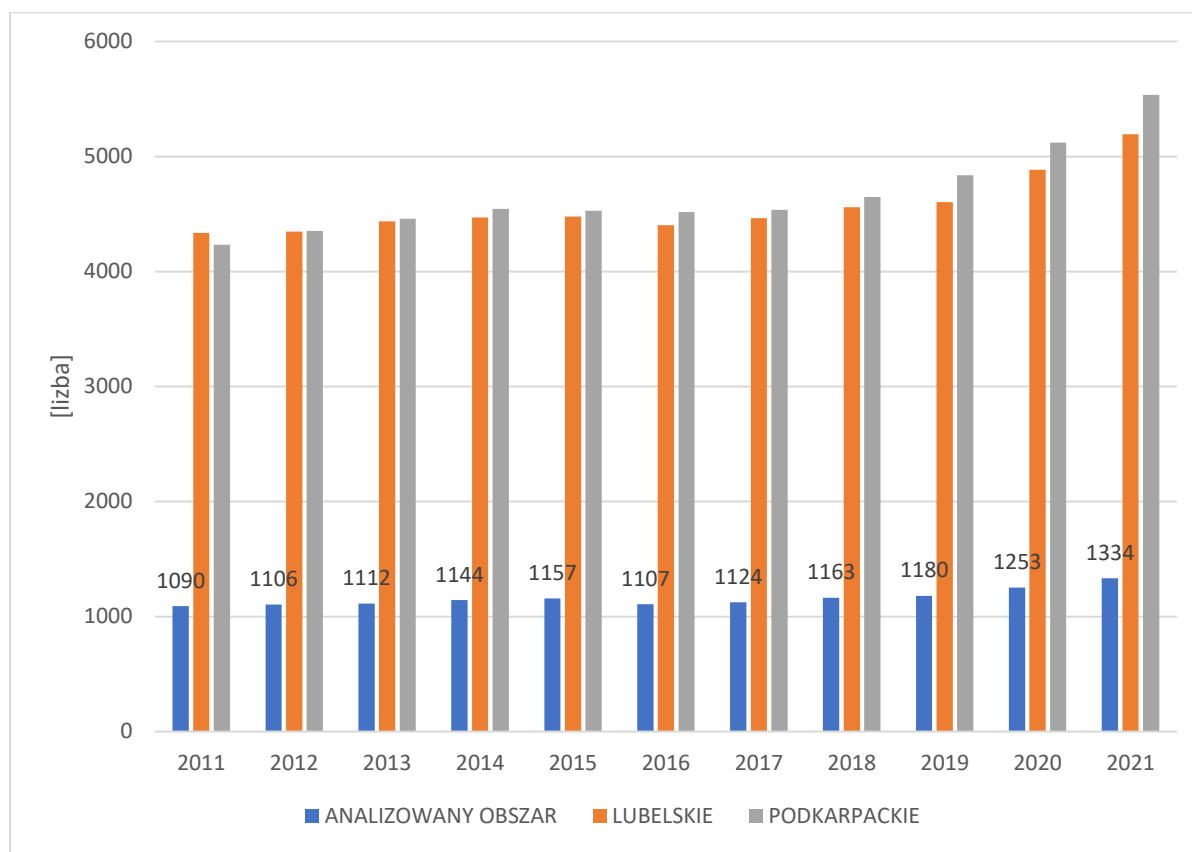

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Z roku na rok wzrasta liczba **działalności związanych z zakwaterowaniem oraz usługami gastronomicznymi**³⁵. W roku 2021 na obszarze opracowania działały 1 374 podmioty z tej sekcji, a jej udział w ogólnej liczbie przedsiębiorstw na analizowanym obszarze wzrósł do 2,98% (nieco powyżej udziałów w województwie lubelskim oraz podkarpackim). Porównując do roku 2011 liczba firm w sekcji I na analizowanym obszarze zwiększyła się o 22,4% (w województwie lubelskim było to wzrost o 19,8%, natomiast w podkarpackim o 30,8%).

³⁵ Sekcja I wg klasyfikacji PKD

Wykres 22 Liczba podmiotów w sekcji I - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na obszarze Roztocza sukcesywnie rozwijana jest infrastruktura umożliwiająca atrakcyjne i aktywne spędzanie czasu wolnego. Sprzyja temu dość dobrze rozbudowana i oznakowana **sieć tras turystycznych**, prowadzących przez najciekawsze pod względem przyrodniczym, historycznym i kulturowym miejsca regionu. Główną trasą rowerową biegnącą przez teren obszaru opracowania jest Wschodni Szlak Rowerowy „Green Velo”. Zgodnie z wynikami audytu szlaków i tras rowerowych położonych w tzw. „korytarzu” szlaku Green Velo³⁶ do dalszego rozwoju wskazane są na analizowanym terenie:

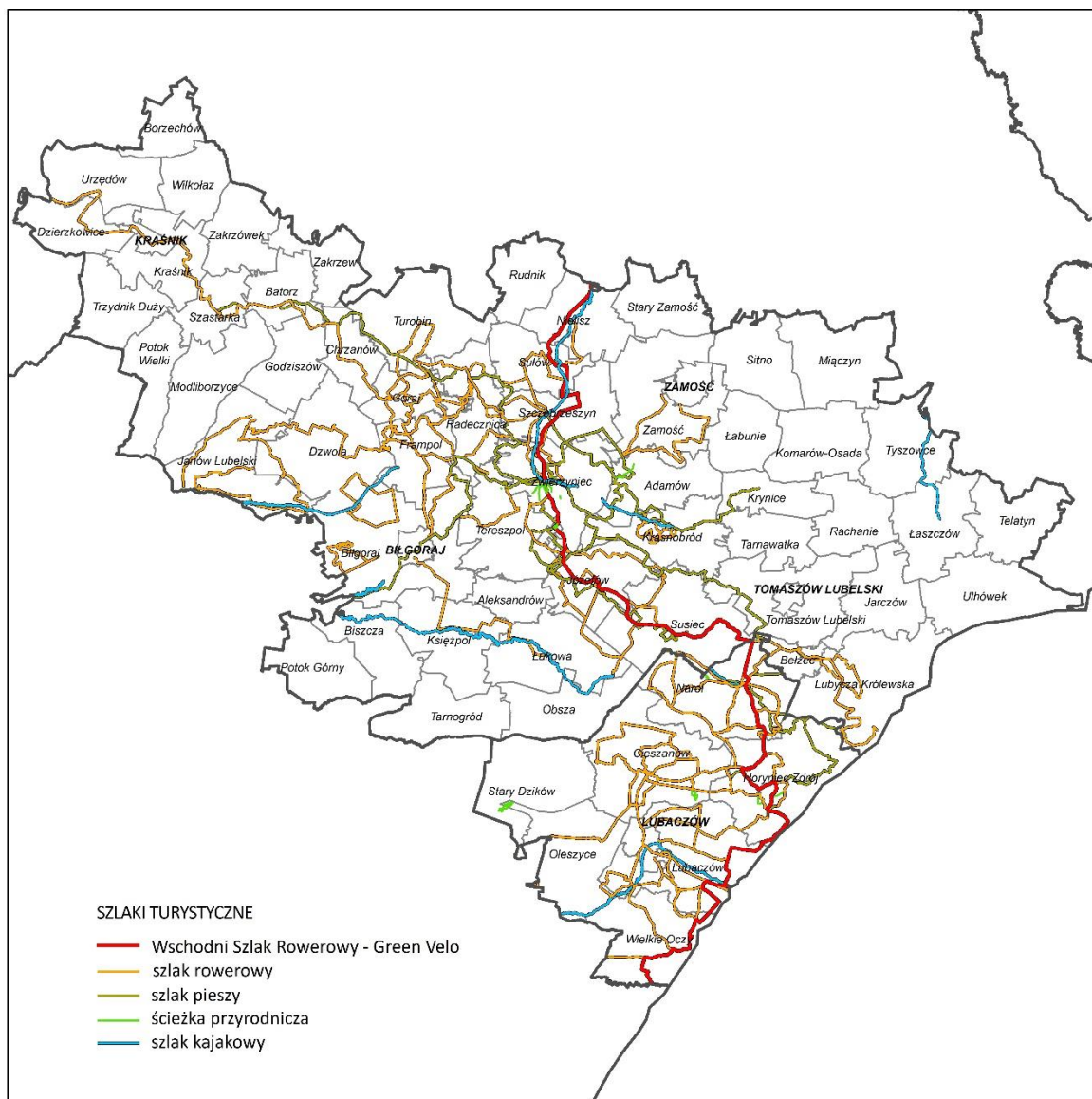
- Niebieski szlak rowerowy „Nad Zalewem” (26,6 km);
- Niebieski szlak rowerowy „Roztoczański Szlak Rowerowy” (45,3 km);
- Czerwony szlak rowerowy „Bobrowy Trakt” (27,8 km);
- Zielony szlak rowerowy „Glinianych Garnków” (22 km);
- Niebieski szlak rowerowy „Wyprawa do Leśnego Skarbca” (50,3 km);
- Żółty szlak rowerowy „Wzgórze Polak” (48,6 km);
- Czerwony szlak rowerowy „Białej Łady” (33 km);
- Szlak Geoturystyczny Roztocza Środkowego (79 km);
- Zielony szlak rowerowy im. Dymitra Gorajskiego (40,4 km);
- Niebieski szlak rowerowy Jastrzębia – Zdebrz (75 km);
- Zielony szlak rowerowy „Ziemi Józefowskiej” (69,3 km);

³⁶ Wyniki audytu zawarto w publikacji „System rekomendacji szlaków i tras rowerowych na Wschodnim Szlaku Rowerowym Green Velo”, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego, Kielce 2015 r.

- Czerwony szlak rowerowy „Szlak Żurawinowy” (23,6 km);
- Czerwona trasa rowerowa Gminy Zamość „Na skraju Roztocza” (40 km);
- Zielony szlak rowerowy „Nad Wieprzem” (18,4 km);
- Brązowy szlak rowerowy w gminie Cieszanów (15,1 km);
- Czerwony szlak rowerowy w gminie Cieszanów (20,6 km);
- Niebieski szlak rowerowy w gminie Cieszanów (36 km);
- Czerwony szlak rowerowy „Nad Brusienką” w Horyńcu-Zdroju (29,9 km);
- Czerwona trasa rowerowa po gminach Lubaczów i Horyniec-Zdrój (19,4 km);
- Niebieska trasa rowerowa po gminach Lubaczów i Horyniec-Zdrój (46,2 km);
- Zielona trasa rowerowa po gminach Lubaczów i Horyniec-Zdrój (28,3 km);
- Żółta trasa rowerowa po gminach Lubaczów i Horyniec-Zdrój (25 km);
- Trasa rowerowa po gminie Narol 1 (27,4 km);
- Trasa rowerowa po gminie Narol 2 (19,2 km)
- Trasa rowerowa po gminie Narol 3 (15,9 km);
- Trasa rowerowa po gminie Narol 4 (19 km);
- Trasa rowerowa po gminie Narol 5 (29,8 km);
- Trasa rowerowa po gminie Narol 6 (16,4 km);
- Żółty szlak rowerowy w gminie Cieszanów (16,2 km);

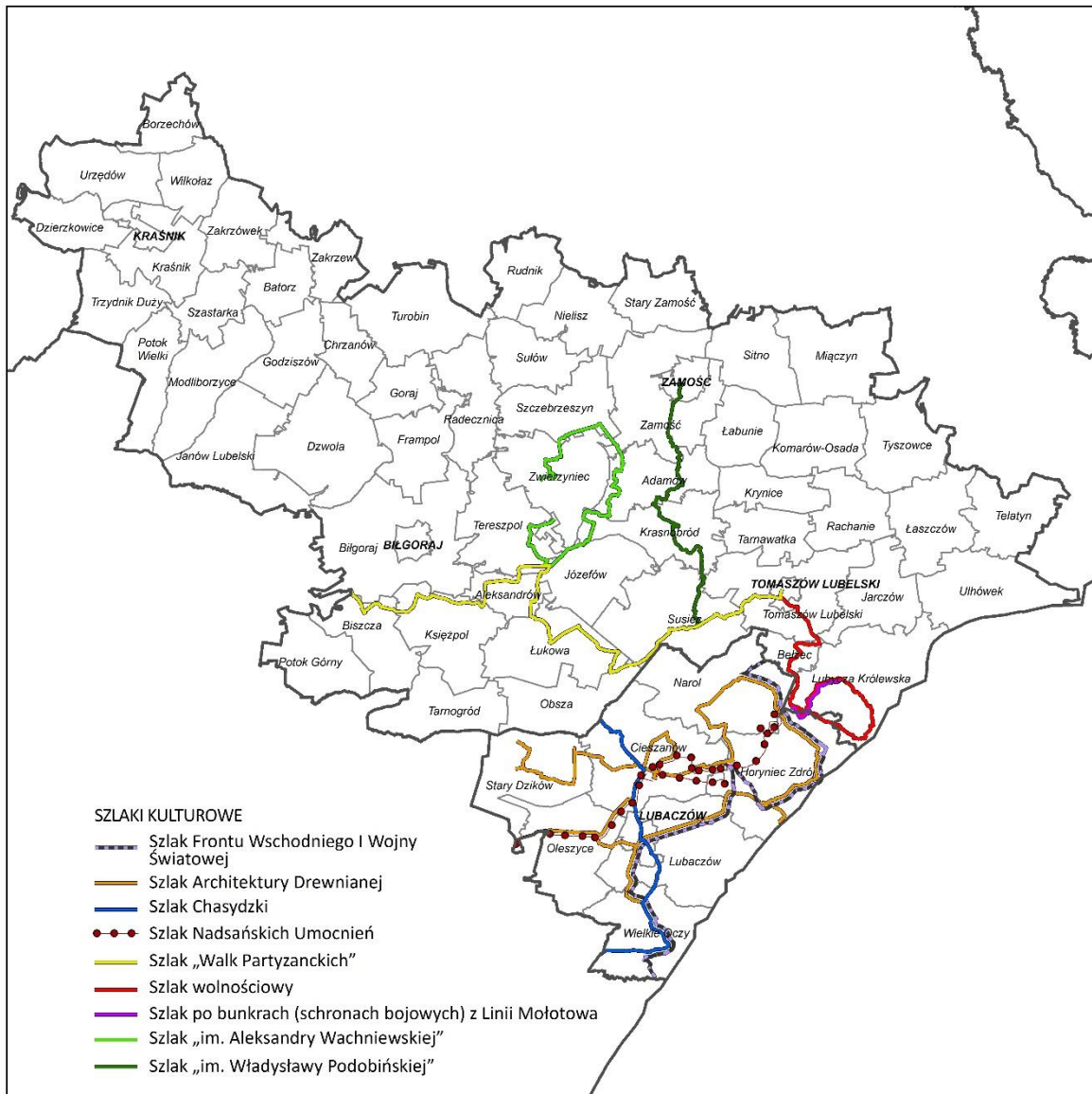
Dodatkowo przez obszar opracowania poprowadzono Centralny Szlak Rowerowy Roztocza, przez co zainteresowanie tą formą aktywności zwiększa się z roku na rok. Dynamicznie rozwija się turystyka kajakowa, a obszar dysponuje potencjałem do rozwoju ekoturystyki, agroturystyki oraz turystyki kamperowej.

Ryc. 25 Najważniejsze szlaki turystyczne Roztocza

Źródło: opracowanie własne DRR, UMWP w Rzeszowie, na podstawie „Studium rozwoju turystyki i rekreacji w województwie podkarpackim”, PBPP Rzeszów 2018 oraz www.gis.lubelskie.pl

Ryc. 26 Najważniejsze szlaki kulturowe Rostocza

Źródło: opracowanie własne DRR, UMWP w Rzeszowie, na podstawie „Studium rozwoju turystyki i rekreacji w województwie podkarpackim”, PBPP Rzeszów 2018 oraz „Województwo Lubelskie - informator turystyczny”, UMWL w Lublinie, 2019

Informacja turystyczna jest formą promocji turystyki. Praca jej poszczególnych jednostek organizacyjnych służy nie tylko indywidualnym i potencjalnym turystom, ale również organizatorom wycieczek grupowych.

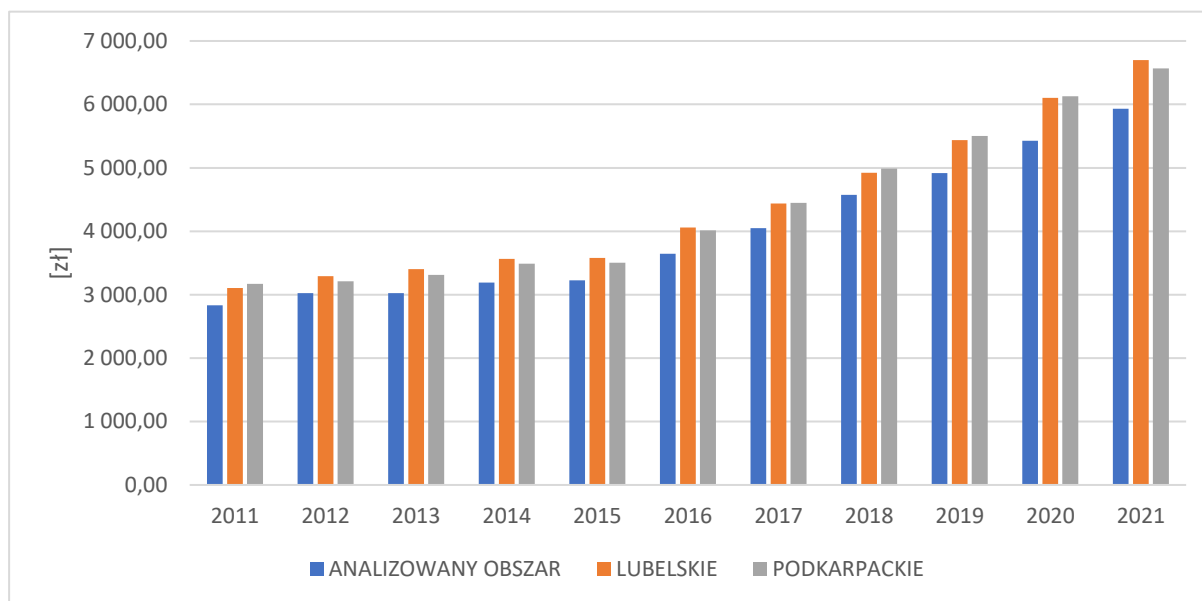
Na terenie gmin obszaru opracowania informacja turystyczna opiera się na punktach i centrach informacji turystycznej, które nie są połączone w sieci. Ośrodki te są zarządzane przez gminy, ich jednostki organizacyjne, stowarzyszenia i organizacje turystyczne lub podmioty prywatne. Na obszarze funkcjonuje 18 punktów informacyjnych, na tę liczbę składa się 13 punktów w województwie lubelskim (po jednym w gminie Lubycza Królewska, Susiec, Bełżec, Józefów, Krasnobród, Szczepleszyn oraz w mieście Biłgoraj i Tomaszów Lubelski, a także 2 w gminie Zwierzyniec i 3 w mieście Zamość) oraz 5 punktów informacyjnych w gminach województwa podkarpackiego: dwa punkty w Horyńcu-Zdroju oraz po jednym punkcie w mieście Lubaczów oraz w gminach Narol, Cieszanów. W sposób bardziej systemowy informację o atrakcjach Roztocza zapewniają instytucje o zasięgu regionalnym – Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna oraz Podkarpacka Regionalna Organizacja Turystyczna. Ponadto różne organizacje (publiczne i niepubliczne, również osoby prywatne – miłośnicy Roztocza) prowadzą strony internetowe, na których można znaleźć informacje na temat różnych atrakcji.

3.5. Sytuacja finansowa samorządów

Do opisanie sytuacji finansowej samorządów lokalnych obszaru objętego diagnozą posłużono się wskaźnikami prezentującymi kondycję strony dochodowej oraz możliwości inwestycyjne gmin i powiatów.

W roku 2021 łączny **dochód gmin** w obszarze objętym opracowaniem wyniósł 3,2 mld zł. W stosunku do roku 2011 gminy obszaru opracowania zwiększyły swoje dochody o 97% (z kwoty 1,6 mld zł), natomiast dochody wszystkich gmin województw lubelskiego oraz podkarpackiego rosły nieco szybciej – o 103%. Poza niższą dynamiką wzrostu przychodów obszar charakteryzuje niższe niż średnio w województwach lubelskim i podkarpackim dochody w przeliczeniu na mieszkańca - stanowiły one ok. 90% średnich regionalnych (w roku 2021 średni dochód gmin na 1 mieszkańca obszaru wyniósł 5 932,07 zł, w województwie lubelskim 6 577,72 zł, a w województwie podkarpackim 6 491,35 zł).

Wykres 23 Dochody gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021

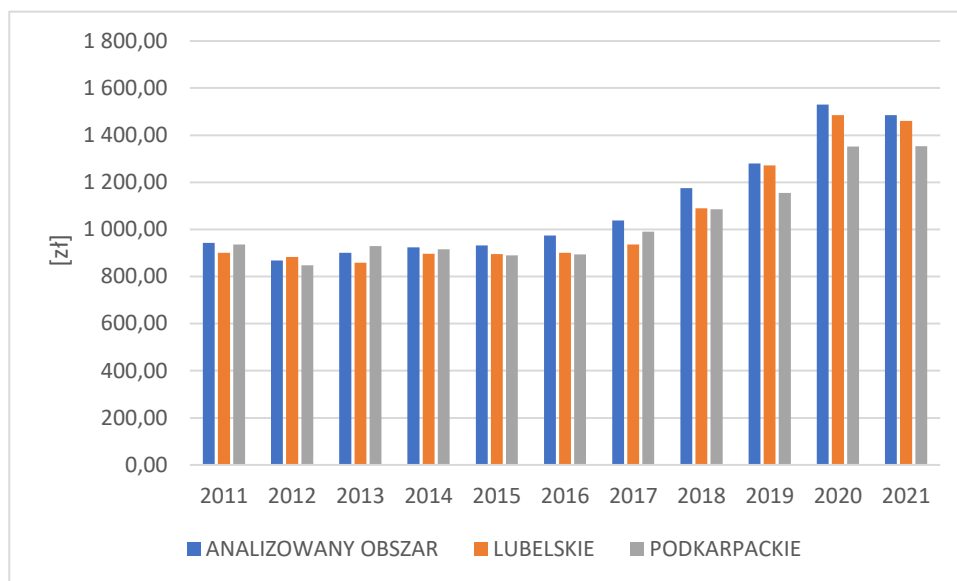
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

W okresie, który był poddany analizie, czyli w latach 2011-2021, następował systematyczny wzrost **dochodów na 1 mieszkańca**, zarówno w województwach, jak i na obszarze opracowania (wykres 24). Gminami o najwyższym dochodzie w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2021 r. były miasto Zamość (8 801,01 zł) oraz gmina Wielkie Oczy (7 131,27 zł), natomiast najniższy dochód per capita posiadały miasto Kraśnik (5 134,82 zł) i gmina Teresopol (5 169,5 zł).

W przypadku budżetów powiatów³⁷ sytuacja jest nieco inna. W 2021 r. **powiaty** z obszaru opracowania **zrealizowały dochody** w wysokości 686 mln zł i zwiększyły ich wartość w stosunku do 2011 r. o niespełna 49% (w województwie lubelskim powiaty zwiększyły swe dochody średnio o 55%, a w podkarpackim o 43%). W przeliczeniu na 1 mieszkańca dochody powiatów na analizowanym obszarze kształtowały się korzystniej niż średnio dla województw lubelskiego i podkarpackiego i była to w dużej mierze zasługa powiatu lubaczowskiego oraz janowskiego. Do 2020 r. to powiat lubaczowski notował najwyższą wartość dochodów na 1 mieszkańca (w 2020 r. było to 1 760zł). Jednak słabnąca dynamika wzrostu przy jednocześnie znacznym przyspieszeniu w powiecie janowskim spowodowała, że w 2021 r. to powiat janowski zrealizował najwyższe dochody per capita (1 820zł).

³⁷ Dochody Zamościa – miasta na prawach powiatu – zostały uwzględnione w analizie budżetów gminnych

Wykres 24 Dochody powiatów w przeliczeniu na 1 mieszkańca na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Istotną informacją dla kondycji finansów samorządów jest **relacja udziału dochodów własnych do dochodów ogółem**. Pokazuje ona bowiem poziom uzależnienia samorządów od dochodów zewnętrznych. Na analizowanym obszarze poziom dochodów własnych samorządów jest mniej korzystny niż średnio w regionach lubelskim i podkarpackim, przy czym większe różnice dotyczą poziomu gminnego.

Tabela 31 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem gmin oraz powiatów na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021.

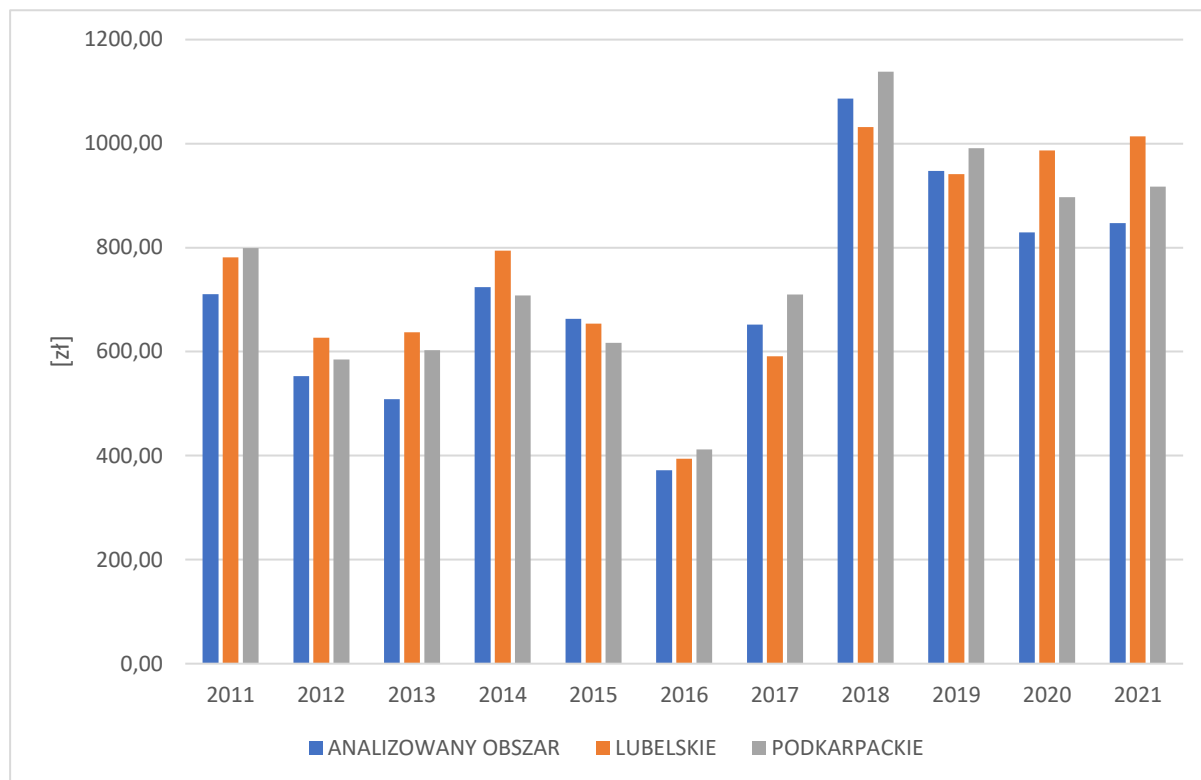
Jednostki samorządu terytorialnego	2011	2021
	[%]	[%]
Gminy analizowanego obszaru	31,07	30,66
Gminy województwa lubelskiego	37,28	35,19
Gminy województwa podkarpackiego	37,35	37,16
Powiaty analizowanego obszaru	19,90	31,24
Powiaty województwa lubelskiego	21,59	33,95
Powiaty województwa podkarpackiego	22,85	31,84

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Wydatki majątkowe ogółem gmin analizowanego obszaru w roku 2021 wyniosły łącznie 465,1 mln zł i wzrosły w stosunku do 2011 r. o 10%. Z kolei podobne wydatki ponoszone przez powiaty wyniosły w 2021 r. 19,5 mln zł i wzrosły od 2011 r. zaledwie o 1%. Wydatki majątkowe gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca dla całego obszaru objętego

opracowaniem w 2021 r. wyniosły 847,31 zł i były niższe o 166,68 zł niż w województwie lubelskim (1014 zł) i o 69,68 zł niż w podkarpackim (917 zł).

Wykres 25 Wydatki majątkowe gmin na 1 mieszkańca na analizowanym obszarze, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Należy zaznaczyć, iż po 2016 r. nastąpił wyraźny skok nakładów majątkowych gmin, który świadczy o zwiększonym wysiłku inwestycyjnym związanym z dostępnością zewnętrznych źródeł wsparcia.

3.6. Wnioski – gospodarka

Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części lubelskiej	Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części podkarpackiej
<ul style="list-style-type: none"> kompleksy gleb bardzo wysokiej klasy położone w północnym pasie analizowanego obszaru przekładają się na zjawiska potwierdzające rolniczy charakter tych terenów (wysoki udział podatku rolnego w dochodach ogółem, szybkie procesy depopulacyjne, niski współczynnik aktywności pozarolniczej); 	<ul style="list-style-type: none"> dominacja udziału w zatrudnieniu sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) na obszarze powiatu lubaczowskiego w ogólnej licznie pracujących w tym powiecie (64,1 %), a także wyższy udział pracujących w gospodarstwach rolnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym (33%) w porównaniu ze średnią

<ul style="list-style-type: none"> • wysoki odsetek gospodarstw indywidualnych produkujących na rynek; • cały obszar posiada duży potencjał turystyczny, w tym bogatą ofertę szlaków pieszo-rowerowych; wyraźną koncentrację ruchu turystycznego obserwuje się w Zamościu i powiecie zamojskim 	<p>dla województwa (18,59%), mogą wskazywać na rolniczy charakter tego terenu;</p> <ul style="list-style-type: none"> • warunki do prowadzenia działalności rolniczej na terenie powiatu lubaczowskiego należą jednak do średnio korzystnych, na co wskazuje uśredniony wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej na tym terenie; najniższy wskaźnik występuje w gminie Horyniec – Zdrój oraz Wielkie Oczy (gminy te mają najwyższy wskaźnik lesistości pow. 50%); • obszar powiatu posiada jednak dogodne warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego; • notuje się pozytywną dynamikę zmian w branży turystycznej - liczba udzielonych noclegów od 2011 roku zwiększyła się o 310% i była to największa dynamika wskaźnika na całym obszarze Roztocza (generowana m.in. działalnością uzdrowiskową); • wyraźna poprawa sytuacji na rynku pracy- dynamiczny spadek stopy bezrobocia w powiecie lubaczowskim, jednak powiat nadal o najwyższym wskaźniku stopy bezrobocia na obszarze Roztocza (8,7%); • największą koncentracją miejsc pracy charakteryzuje się miasto Lubaczów, co jest skorelowane z największą liczbą podmiotów gospodarczych działających na tym terenie; • na obszarze powiatu znajdują się rozpoznawalne produkty turystyczne i liczne obiekty dziedzictwa kulturowego
--	--

Cechy i zjawiska wspólne dla całego obszaru

- obszar dysponuje dobrymi warunkami do prowadzenia gospodarki rolnej (w tym produkcji ekologicznej), szczególnie w północnym pasie; dla gmin obszaru opracowania działalność rolnicza wciąż stanowi istotną część działalności gospodarczej, choć jej rola ulega ograniczeniu;
- w strukturze gospodarki rolnej gmin obszaru objętego opracowaniem dominuje tradycyjne rolnictwo, oparte głównie na gospodarstwach rodzinnych, cechujące się rozdrobnioną strukturą gruntów; w ostatnich latach zachodzą jednak zjawiska korzystne, polegające na zwiększeniu umaszynowania, powiększaniu gospodarstw oraz nastawieniu na rynek;
- system gospodarstw rolnych oparty na gospodarstwach rodzinnych umożliwia bardziej zrównoważony sposób gospodarowania; znajduje to swoje odbicie w rosnącym potencjale producentów ekologicznych (głównie w produkcji, ale również przetwórstwie); działalność ta wykazuje dużą koncentrację geograficzną na terenach o nieco słabszych warunkach agroklimatycznych;
- dość słabo wykorzystywany jest potencjał agroturystyki³⁸ do dywersyfikacji dochodów gospodarstw rolnych; rozwija się natomiast turystyka wiejska³⁹;
- aktywność gospodarcza mieszkańców mierzona liczbą podmiotów przypadającą na 1 tys. mieszkańców jest niższa niż średnio w województwach lubelskim i podkarpackim, ale część gmin nadrabia zaległości wykazując stosunkowo wysoką dynamikę wzrostu;
- gospodarka jest zdominowana przez firmy mikro; ich udział w strukturze wielkościowej firm w ciągu ostatniego dziesięciolecia jeszcze się zwiększył;
- struktura branżowa gospodarki Roztocza nie odbiega znacząco od struktury gospodarek regionalnych Lubelskiego i Podkarpackiego, z większą rolą niż średnio w województwach sekcji związanych z rolnictwem i leśnictwem, budownictwem oraz handlem;
- spada aktywność zawodowa mieszkańców; liczba pracujących spadła, a nieznaczny wzrost współczynnika liczby pracujących na 1 tys. mieszkańców na analizowanym obszarze był efektem spadku liczby mieszkańców, a nie zwiększenia zasobu osób pracujących; powiększyła się zatem luka do wartości wskaźników osiągniętych na poziomie regionów (lubelskiego i podkarpackiego), gdzie liczba pracujących wzrasta, i to z wyższą dynamiką niż na terenie Roztocza; wyższa aktywność zawodowa obserwowana jest w miastach oraz gminach atrakcyjnych turystycznie;
- po kilku latach poprawy na rynku pracy obserwowany jest ponowny wzrost liczby bezrobotnych w roku 2020, tak na analizowanym obszarze, jak i w obydwu województwach; wydaje się, że był to krótkotrwały efekt pandemii, jednak obecna trudna sytuacja makroekonomiczna oraz polityczna mogą wpłynąć na ponownie zwiększenie wskaźników bezrobocia; należy też zwrócić uwagę na wysoki odsetek osób pozostających bez pracy dłużej niż rok, które stanowią ok. 40% osób bezrobotnych;
- poprawia się zagospodarowanie turystyczne obszaru w zakresie bazy noclegowej, usług gastronomicznych oraz atrakcji, skutkujące zwiększaniem liczby udzielanych noclegów;

³⁸ agroturystyka – rozumiana jako świadczenie usług turystycznych w czynnych gospodarstwach rolnych, jako element dodatkowy do prowadzonej działalności rolnej

³⁹ turystyka wiejska – rozumiana jako świadczenie usług turystycznych przez gospodarstwa domowe na obszarach wiejskich, które nie prowadzą działalności rolniczej, lub przez właścicieli gospodarstw rolnych gdzie działalność turystyczna przekracza limity nieopodatkowanej działalności agroturystycznej

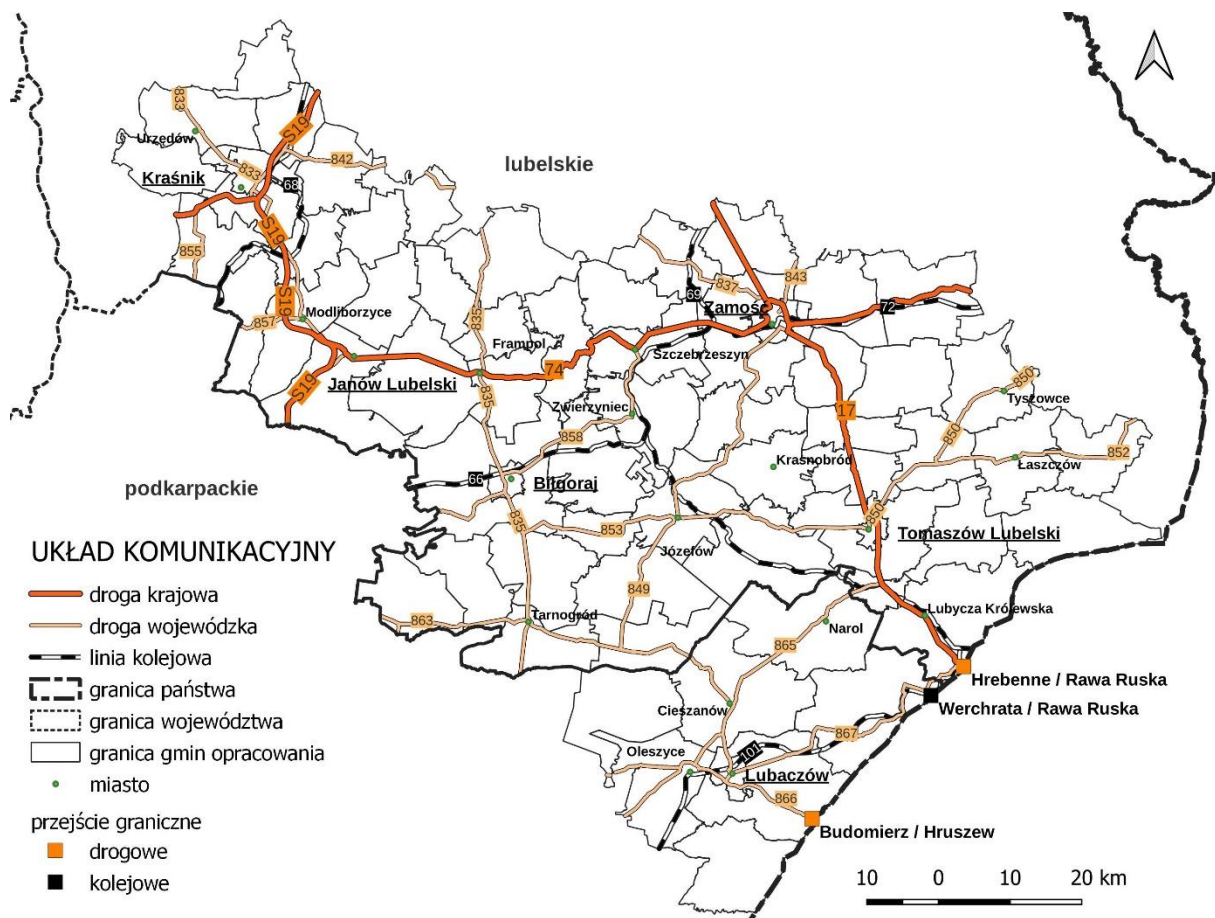
- rozmieszczenie obiektów noclegowych jest jednak nierównomierne, skupiają się one w głównych ośrodkach turystycznych (gminy Krasnobród, Zwierzyniec, miasto Zamość);
- istotnym magnesem już obecnie przyciągającym turystów są uzdrowiska (Krasnobród i Horyniec-Zdrój) oraz Zamość; kolejne ośrodki prowadzą prace nad uzyskaniem statusu uzdrowiska;
 - sukcesywnie rozwijana jest infrastruktura umożliwiająca atrakcyjne i aktywne spędzenie czasu wolnego; obszar jest wyposażony w sieć dróg rowerowych, szlaków turystycznych oraz szlaków kulturowych, które wymagają uspołnienia i uzupełnienia części infrastruktury; duży wpływ na rozwój turystyki odgrywać będzie aktualna sytuacja polityczna (wojna na Ukrainie); z uwagi na to, iż obszar Roztocza graniczy z Ukrainą, postrzegany jest jako potencjalnie zagrożony, co może wpływać na wybór innych kierunków turystycznych;
 - słabszy rozwój sektora przedsiębiorstw skutkuje niższymi wpływami do budżetów jednostek samorządu terytorialnego; poza niższą dynamiką wzrostu przychodów obszar charakteryzują niższe niż średnio w województwach lubelskim i podkarpackim dochody w przeliczeniu na mieszkańca - stanowiły one ok. 90% średnich regionalnych; konsekwencją jest również nieco niższy poziom wydatków majątkowych gmin;
 - poziom dochodów własnych samorządów jest mniej korzystny niż średnio w regionach lubelskim i podkarpackim, przy czym większe różnice dotyczą poziomu gminnego, sytuacja powiatów jest pod tym względem jest o wiele korzystniejsza; osłabienie zdolności budżetowych i inwestycyjnych JST oznacza ograniczenie środków na samodzielne podejmowanie inicjatyw w oparciu o własne zasoby.

4. Infrastruktura techniczna

4.1. Infrastruktura transportowa i komunikacyjna

Jednym z głównych elementów wpływających na obecny i przewidywany stan zróżnicowania przestrzennego i funkcjonalnego danego regionu jest dostępność komunikacyjna. Stanowi ona zasadniczy warunek rozwoju gospodarczego, a tym samym wzmocnienia przewag konkurencyjnych tego obszaru. Dostępność ma również wpływ na poziom życia mieszkańców, umożliwiając im korzystanie z dóbr i usług, funkcjonujących rynków pracy oraz innych miejsc aktywności.

Ryc. 27 Układ komunikacyjny analizowanego obszaru

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie

Sieć dróg na obszarze gmin opracowania tworzą drogi krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Drogi krajowe które przebiegają przez obszar opracowania to:

- S 19 – budowana droga ekspresowa we wschodniej części kraju pomiędzy przejściem granicznym z Białorusią w Kuźnicy Białostockiej a granicą ze Słowacją w Barwinku; jej łączna długość jest szacowana na ok. 570 km; trasa, poza odcinkiem Kuźnica Białostocka-Białystok w całości jest fragmentem szlaku „Via Carpatia”; tworzy ona główną oś transportową w kierunku północ - południe w województwie

podkarpackim oraz lubelskim i na odcinku przebiegającym przez obszar opracowania droga ekspresowa jest już użytkowana;

- S 17 – budowana droga ekspresowa Warszawa- Hrebenne (granica z Ukrainą) w ciągu trasy europejskiej E372; połączy aglomerację warszawską z aglomeracją lubelską i poprowadzi dalej przez Zamość w kierunku Lwowa; odcinek pomiędzy Kurowem a Piaskami (wspólny z drogą ekspresową S12) tworzy główną oś transportową w województwie lubelskim;
- DK 74 – szlak drogowy łączący węzeł Wieluń na drodze ekspresowej S8, i Kielce z Zamościem i przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie.

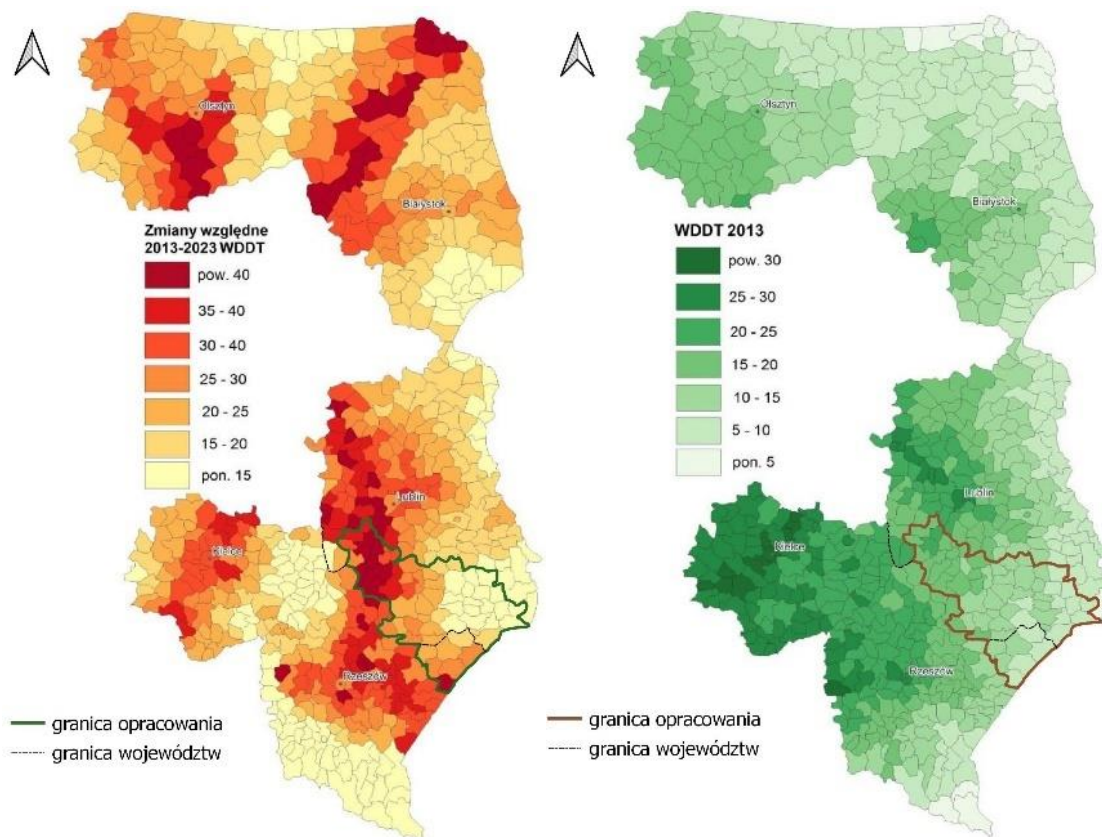
System **dróg wojewódzkich** tworzą następujące odcinki dróg:

- nr 833 relacji: Chodel Kraśnik
- nr 835 relacji: Lublin - Grabownica Starzeńska
- nr 837 relacji: Piaski - Sitaniec
- nr 842 relacji: Rudnik Szlachecki - Krasnystaw
- nr 843 relacji: Chełm - Zamość
- nr 849 relacji: Zamość - Wola Obszańska
- nr 850 relacji: Tomaszów Lubelski - Alojzów
- nr 852 relacji: Józefówka - Witków
- nr 853 relacji: Nowy Majdan - Tomaszów Lubelski
- nr 855 relacji: Olbięcín - Stalowa Wola
- nr 857 relacji: Zaklików - Modliborzyce
- nr 858 relacji: Zarzecze - Szczepreszyn
- nr 863 relacji: Kopki - Cieszanów
- nr 865 relacji: Jarosław - Bełżec
- nr 866 relacji: Dachnów - granica państwa
- nr 867 relacji: Sieniawa - Hrebenne

Z dostępnych analiz wynika⁴⁰, że analizowany obszar cechuje się **słabą dostępnością transportową do większych ośrodków miejskich**. Wynika to z oddalenia geograficznego oraz parametrów dróg łączących Roztocze z Lublinem i Rzeszowem. Przewidywana w opracowaniu poprawa dostępności komunikacyjnej w zachodniej części obszaru (powiaty kraśnicki i janowski) wynikała z planów budowy Via Carpatia, które niedawno się zmaterializowały. Innymi inwestycjami które usprawniają ruch transportowy, w tym ponadregionalny, jest modernizacja drogi krajowej nr 74 oraz drogi wojewódzkiej nr 835, a także planowana przebudowa drogi wojewódzkiej 865.

⁴⁰ Badania dotyczące dostępności transportowej prowadzone przez prof. T Komornickiego zostały wykorzystane do opracowania „Planu Transportowego dla Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020”. Zapisy tego Planu zostały przywołane z niniejszej Diagnozie

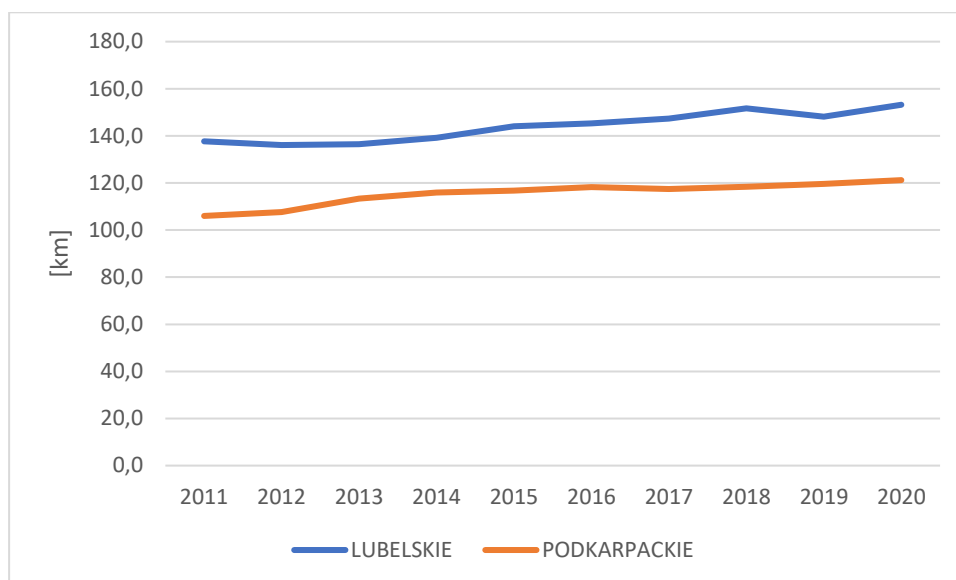
Ryc. 28 Zmiany drogowej dostępności krajowej (WDDT osobowy) analizowanego obszaru w wyniku inwestycji drogowych w latach 2013-2023

Źródło: „Plan Transportowy dla Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020”, Warszawa, czerwiec 2016

Na poprawę dostępności wewnętrznej obszaru mają wpływ inwestycje modernizacyjne, ale i budowa nowych dróg. Zarówno w województwie lubelskim, jak i podkarpackim z roku na rok zauważalny jest wzrost długości dróg publicznych (przy czym stale jest ich więcej w województwie lubelskim niż podkarpackim). Wynika to z zakończenia budowy obwodnic Oleszyc, Lubaczowa, Cieszanowa i Narola po tzw. „nowym śladzie”.

Wykres 26 Drogi publiczne ogółem w województwie lubelskim i podkarpackim na 100 km² w latach 2011-2020

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Długość dróg wojewódzkich przebiegających przez analizowany obszar wynosiła w 2022 roku 673,6km (w tym 540,65km w części lubelskiej oraz 132,95km w części podkarpackiej). Gęstość dróg wojewódzkich jest najniższa w powiatach janowskim i zamojskim.

Tabela 32 Drogi wojewódzkie na analizowanym obszarze w 2022 r.

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Długość dróg wojewódzkich [km]	Gęstość dróg wojewódzkich [km/100km ²]
Powiat biłgorajski	198,22	11,79
Powiat janowski	38,78	4,43
Powiat kraśnicki	111,11	11,06
Powiat tomaszowski	105,82	7,11
Powiat zamojski	86,72	4,64
Powiat lubaczowski	132,95	10,16
Województwo lubelskie	2 269,18	9,03
Województwo podkarpackie	1 780,20	9,98

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych zarządów dróg wojewódzkich w Lublinie oraz Rzeszowie

W odniesieniu do analizowanego obszaru największą **gęstość dróg gminnych i powiatowych** o twardej nawierzchni zaobserwowano w mieście Zamość i jest ona 4,5 razy większa niż średnio w województwie, co wynika z charakteru ośrodka (powiat grodzki). Natomiast pozostałe powiaty - w odniesieniu do gęstości dróg twardych - notują wskaźniki nieco niższe niż regionalne. Wyraźnie widać, że gęstość dróg lokalnych o gruntowej nawierzchni jest znacznie niższa (a więc jest ich mniej).

Tabela 33 Drogi gminne i powiatowe o twardej i gruntowej nawierzchni w przeliczeniu na 100 km²

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni na 100 km ²		Drogi gminne i powiatowe o gruntowej nawierzchni na 100 km ²	
	2010	2021	2010	2021
Powiat biłgorajski	49,4	59,9	26,6	28,6
Powiat kraśnicki	73,4	83,5	27,4	28,0
Powiat tomaszowski	69,3	77,2	29,9	25,6
Powiat zamojski	66,0	73,6	52,4	67,1
Powiat Miasto Zamość	333,2	376,4	79,1	45,2
Powiat lubaczowski	42,0	50,5	6,5	16,6
Województwo lubelskie	67,5	83,4	54,9	57,6
Województwo podkarpackie	70,4	84,5	18,8	22,1

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Przez analizowany obszar prowadzi 7 **niezelektryfikowanych linii kolejowych**:

- nr 101 relacji Munina – Hrebenne;
- szerokotorowa (nr 116) relacji (Granica Państwa) Werchrata – Kaplisze;
- nr 66 relacji Zwierzyniec Towarowy - Stalowa Wola Południe;
- nr 69 relacji Rejowiec – Hrebenne;
- nr 72 relacji Zawada – Hrubieszów Miasto (aktualnie w ramach Kolej+ planowana jest modernizacja i elektryfikacja linii nr 69 oraz nr 72 na odcinku Zawada - Zamość Szopinek wraz z budową łącznicy w Zawadzie mająca umożliwić bezpośrednie kursowanie pociągów w stronę Rejowca bez konieczności zmiany czoła pociągu);
- nr 83 relacji Zawada – Zamość Bortatycze;

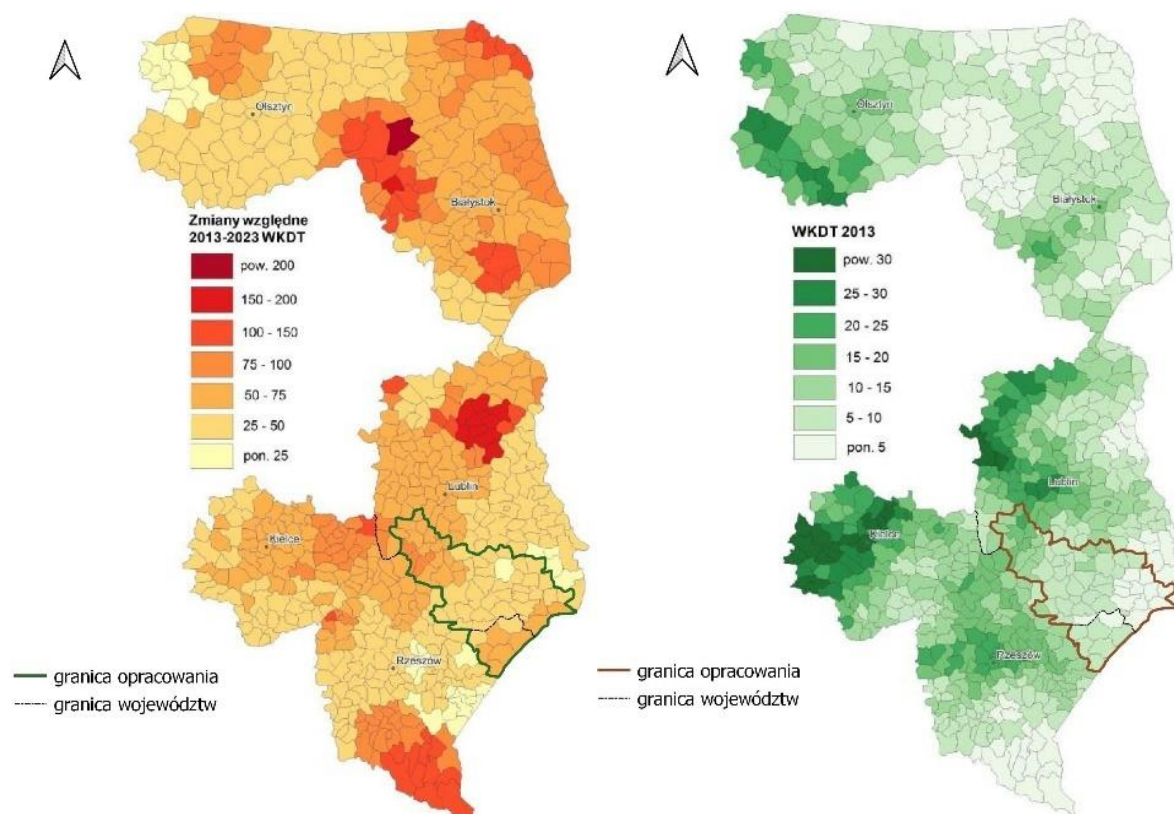
oraz jedna linia w całości **zelektryfikowana** nr 68 Lublin Główny – Przeworsk.

Linia nr 101 o długości 83 km łączy stację Munina (województwo podkarpackie, gmina Jarosław) ze stacją Hrebenne (województwo lubelskie, gmina Lubycza Królewska), w obszarze objętym opracowaniem przebiega przez gminy: Lubycza Królewska, Oleszyce, Lubaczów i Horyniec-Zdrój oraz miasto Lubaczów. Przez analizowany obszar przebiega również szerokotorowa linia kolejowa nr 116 o długości blisko 22,5 km od przejścia granicznego w Werchracie (gmina Horyniec-Zdrój) do nieczynnej stacji towarowej Kaplisze. Na stacji w Werchracie (kolejowym przejściu granicznym) przeładowywane są wagony z Ukrainy (przewożące m.in. materiały do produkcji ceramiki, kruszywa, sól drogową i przemysłową), a następnie są transportowane linią Munina – Hrebenne. Linia 66 jest linią o długości ponad 67 km i przebiega przez: Zwierzyniec, Tereszpol, Biłgoraj. Podobną długością charakteryzuje się linia nr 72 (prawie 62 km) i swoim zasięgiem obejmuje gminę Mokre i Zamość. Linia kolejowa nr 69 jest to drugorzędna, jednotorowa, w większości niezelektryfikowana linia kolejowa łącząca stację Rejowiec z przejściem granicznym Hrebenne – Rawa Ruska o długości ponad 138 km, przebiega ona między innymi przez Szczebrzeszyn, Zwierzyniec, Józefów, Susiec, Bełzec, Lubyczę Królewską oraz Narol. Linia jest wykorzystywana zarówno w ruchu towarowym do obsługi przyległych do niej bocznic, stacji towarowych oraz punktu przeładunkowego w Szczebrzeszynie, jak i w ruchu pasażerskim przez pociągi regionalne i dalekobieżne. Linia kolejowa nr 83 jest najkrótszą linią

na obszarze opracowania i jej długość wynosi blisko 6 km. Jedyną linią zelektryfikowaną na całej długości jest linia 68 (jej łączna długość to 177,5 km), która przebiega przez następujące gminy obszaru opracowania: Wilkołaz, Kraśnik oraz Sułów.

Specyficzną linią kolejową jest linia nr 65 - Linia Hutnicza Szerokotorowa, umożliwiająca transport towarów po szerokim torze od Sławkowa (Województwo śląskie) do przejścia granicznego w Hrubieszowie i dalej na wschód. Na obszarze opracowania przebiega ona przez gminy Miączyn, Zamość, Szczepleszyn, Zwierzyniec i Biłgoraj, a w jej przebiegu zlokalizowanych jest kilka terminali przeładunkowych (Zamość Bortatycze, Szczepleszyn, Biłgoraj).

Ryc. 29 Zmiany kolejowej dostępności krajowej (WKDT pasażerski) w latach 2013-2023

Źródło: „Plan Transportowy dla Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020”, Warszawa, czerwiec 2016

Na obszarze opracowania funkcjonują następujące **przejścia graniczne** z Ukrainą:

- w gminie Horyniec-Zdrój kolejowe przejście graniczne dla ruchu towarowego (Werchrata – Rawa Ruska);
- w gminie Lubaczów drogowe przejście graniczne w ciągu drogi wojewódzkiej nr 866 (Budomierz - Hruszew);
- w gminie Lubycza Królewska przejście kolejowe oraz przejście drogowe w ciągu drogi krajowej nr 17 (Hrebenne - Rawa Ruska).

Zgodnie z wykazem **ładowisk** wpisanych do ewidencji ładowisk na dzień 10 sierpnia 2021 r., na obszarze gmin objętych analizą znajduje się 7 ładowisk, tj. Majdan Nowy koło Biłgoraja (samolotowe), Zamość – Szpital (śmigłowcowe), Zamość WW (śmigłowcowe),

SP ZOZ Kraśnik (śmigłowcowe), Tomaszów Lubelski – Szpital (śmigłowcowe), Oleszyce (samolotowe) i Lubaczów-Szpital (śmigłowcowe). Lądowisko Oleszyce należy do Nadleśnictwa Oleszyce, zostało reaktywowane z myślą o zabezpieczeniu przeciwpożarowym terenów leśnych i przeznaczone jest do wykonywania lotów patrolowych i gaśniczych.

Od przyjętych rozwiązań transportowych, sposobu zarządzania ruchem oraz polityki transportowej zależy w dużym stopniu jakość życia, zwłaszcza we współczesnym świecie przemieszczanie się wypełnia dużą część życia. **Sieć transportu publicznego** jest mniej lub bardziej rozbudowana w poszczególnych gminach. Najwięcej czynnych przystanków ma gmina Zamość, miasto Zamość i miasto Kraśnik i jest to konsekwencja funkcjonowania systemów transportu miejskiego. Na przeciwległym biegunie znajduje się gmina Godziszów, gdzie tych przystanków jest najmniej. Ilość czynnych przystanków autobusowych wskazuje pośrednio na stopień rozwoju transportu zbiorowego.

Tabela 34 Czynne przystanki autobusowe na analizowanym obszarze w 2021 r.

L.p.	Jednostka samorządu terytorialnego	Przystanki autobusowe	L. p.	Jednostka samorządu terytorialnego	Przystanki autobusowe
1.	Miasto Zamość	185	34.	Zakrzew	38
2.	Zamość	179	35.	Tyszowce	38
3.	Miasto Kraśnik	123	36.	Adamów	38
4.	Biłgoraj	99	37.	Potok Górny	36
5.	Nielisz	95	38.	Szczebrzeszyn	36
6.	Zakrzówek	94	39.	Dzierzkowice	35
7.	Urzędów	88	40.	Radecznica	35
8.	Susiec	82	41.	Narol	35
9.	Krasnobród	81	42.	Goraj	33
10.	Zwierzyniec	69	43.	Szastarka	33
11.	Turobin	68	44.	Frampol	30
12.	Trzydnik Duży	67	45.	Łukowa	30
13.	Łabunie	66	46.	Rachanie	30
14.	Sitno	65	47.	Józefów	29
15.	Księżpol	63	48.	Ulhówek	29
16.	Wilkołaz	62	49.	Jarczów	28
17.	Tomaszów Lubelski	59	50.	Potok Wielki	27
18.	Kraśnik	56	51.	Tarnawatka	27
19.	Borzechów	56	52.	Biszcza	25
20.	Miączyn	55	53.	Lubycza Królewska	24
21.	Obsza	54	54.	Stary Dzików	23
22.	Sułów	52	55.	Aleksandrów	22
23.	Batorz	51	56.	Dzwola	21
24.	Cieszanów	51	57.	Bełzec	21
25.	Modliborzyce	50	58.	Tereszpol	18
26.	Komarów-Osada	49	59.	Tarnogród	17

27.	Stary Zamość	49	60.	Horyniec-Zdrój	17
28.	Wielkie Oczy	48	61.	Oleszyce	17
29.	Miasto Biłgoraj	44	62.	Miasto Tomaszów Lubelski	13
30.	Lubaczów	44	63.	Chrzanów	12
31.	Janów Lubelski	39	64.	Lubaczów m.	11
32.	Krynice	39	65.	Łaszczów	10
33.	Telatyn	39	66.	Godziszów	4

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Coraz ważniejszym elementem systemu transportowego jest sieć **ścieżek rowerowych**. Dzięki rozbudowie ścieżek i infrastruktury rowerowej, a tym samym zwiększeniu udziału transportu rowerowego w całej komunikacji, można zmniejszyć odsetek śmiertelności ze względu na trzy kluczowe czynniki: jakość powietrza, liczbę wypadków drogowych oraz korzyści zdrowotne. Mimo rosnącej z roku na rok długości ścieżek, ich liczba jest wciąż niewystraszająca, a w niemal połowie gmin (41) analizowanego obszaru takich ścieżek nie ma w ogóle. Największą długość ścieżek w przeliczeniu na 100 km² notowano w miastach (najwyższe wskaźniki w Zamościu i Biłgoraju), a spośród gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w gminach Tomaszów Lubelski i Susiec.

Tabela 35 Zmiany wskaźników dotyczących rozwoju dróg dla rowerów w roku 2011 i 2021

L.p.	Nazwa	Drogi dla rowerów na 100 km ²		Drogi dla rowerów na 10 tys. ludności	
		2011	2021	2011	2021
1.	Miasto Zamość	91,96	169,08	4,24	8,27
2.	Miasto Biłgoraj	8,53	144,08	0,66	11,77
3.	Miasto Kraśnik	29,12	59,77	2,10	4,67
4.	Miasto Lubaczów	0	45,47	0	10,03
5.	Miasto Tomaszów Lubelski	0	26,34	0	1,90
6.	Tomaszów Lubelski	5,97	22,47	9,16	34,07
7.	Józefów	2,06	14,79	3,68	28,20
8.	Susiec	9,44	11,38	23,09	29,81
9.	Szczebrzeszyn	0	9,47	0	10,70
10.	Jarczów	0	9,10	0	29,27
11.	Cieszanów	0	8,11	0	25,47
12.	Janów Lubelski	0,84	6,99	0,92	8,10
13.	Zwierzyniec	0	6,06	0	14,36
14.	Nielisz	0	5,61	0	11,90
15.	Zamość	0	4,23	0	3,56
16.	Tarnawatka	2,05	3,86	4,19	8,29
17.	Ulhówek	0	2,32	0	7,80
18.	Lubaczów	0	2,22	0	4,93
19.	Goraj	-	1,92	-	3,27
20.	Potok Górny	1,26	1,26	2,52	2,68
21.	Tarnogród	0,18	1,14	0,29	1,98

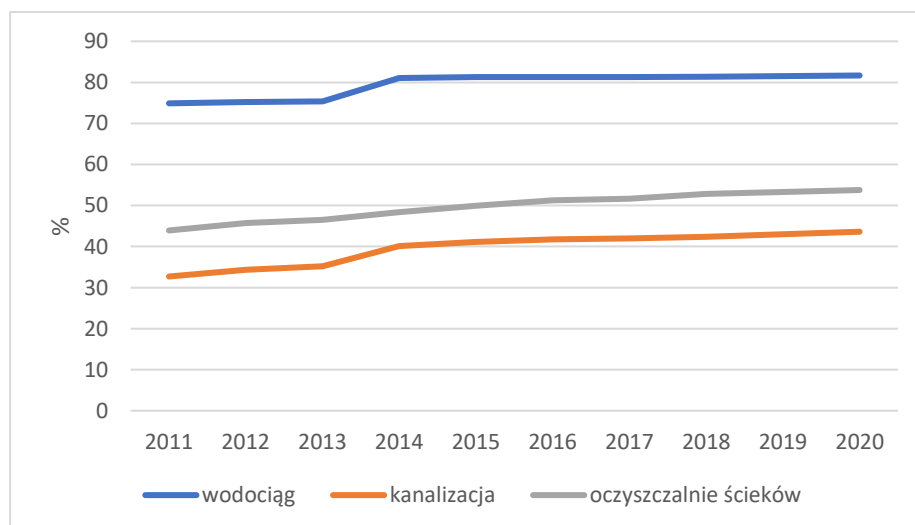
L.p.	Nazwa	Drogi dla rowerów na 100 km ²		Drogi dla rowerów na 10 tys. ludności	
		2011	2021	2011	2021
22.	Krasnobród	0	1,10	0	2,01
23.	Biłgoraj	0	0,84	0	1,65
24.	Tyszowce	0	0,70	0	1,69
25.	Lubycza Królewska	-	0,48	-	1,66

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

4.2. Gospodarka wodno-ściekowa

Analizowany obszar charakteryzuje się cennymi walorami środowiska naturalnego oraz dużą koncentracją zachowawczych form ochrony przyrody, więc odpowiedni stan infrastruktury wodno-kanalizacyjnej i poziom dostępności do niej mieszkańców w kontekście ochrony środowiska jest niezwykle istotny. Zgodnie z danymi GUS w roku 2020 z **sieci wodociągowej** korzystało 81,7% mieszkańców gmin obszaru opracowania, z **sieci kanalizacyjnej** 43,6%, a z **oczyszczalni ścieków** 53,8%. W latach 2011-2020 dostępność do sieci wodociągowych i kanalizacyjnych systematycznie wzrastała. Odsetek korzystających z sieci wodociągowych wzrósł o 6,8 p. proc., z sieci kanalizacyjnej o 10,9 p. proc., a z oczyszczalni ścieków o 9,9 p. proc. Dostępność mieszkańców gmin obszaru opracowania do sieci wodociągowej jest niższa niż dostępność w skali województwa lubelskiego, gdzie w roku 2020 z sieci wodociągowej korzystało 87,4% mieszkańców, ale wyższa niż dostępność w skali województwa podkarpackiego – 81,1%. Z sieci kanalizacyjnej w województwie lubelskim korzystało 53,9%, a w podkarpackim 71,8% mieszkańców. Natomiast z komunalnych oczyszczalni ścieków w Lubelskiem korzystało 58,1%, a w Podkarpackiem 76,5% mieszkańców. Tak jak w skali województw, także na analizowanym obszarze widoczna jest niekorzystna różnica między dostępnością mieszkańców do oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej a dostępnością do sieci wodociągowych.

Wykres 27 Odsetek mieszkańców gmin obszaru opracowania korzystających z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej w latach 2011-2020

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

W poszczególnych gminach dostępność do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej jest zróżnicowana, z sieci wodociągowej korzysta stosunkowo dużo mieszkańców. **Wskaźnik zwodociągowania** powyżej 90% ma 44% gmin, natomiast niskie zwodociągowanie (poniżej 50%) notowane było w 8 gminach.

Dostępność do sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków jest już znacznie niższa. 11 gmin w ogóle nie ma dostępu do sieci kanalizacyjnej a w 13 gminach brak oczyszczalni ścieków. Poziomem skanalizowania powyżej 80% charakteryzuje się 9 gmin z których większość to miasta powiatowe. Generalnie lepszą dostępnością do kanalizacji charakteryzują się gminy położone w południowej części analizowanego obszaru, w tym szczególnie gminy z powiatu lubaczowskiego. Co ważne, gminy uznawane za posiadające najwyższe walory przyrodnicze (Susiec, Józefów, Krasnobród, Zwierzyniec, Horyniec-Zdrój) mają wskaźniki skanalizowania od 32 do 66%. Wskazuje to na konieczność szczególnego zadbania o ten aspekt w działaniach wspierających.

Najlepszą kompleksową dostępnością do infrastruktury wodno-kanalizacyjnej charakteryzuje się miasto Lubaczów, miasto Biłgoraj oraz gminy Oleszyce i Aleksandrów, gdzie odsetki korzystających z wodociągu, kanalizacji i oczyszczalni ścieków wynoszą powyżej 86%.

Tabela 36 Dostępność do sieci wodociągowych i sieci kanalizacyjnych w gminach obszaru opracowania w 2020 r.

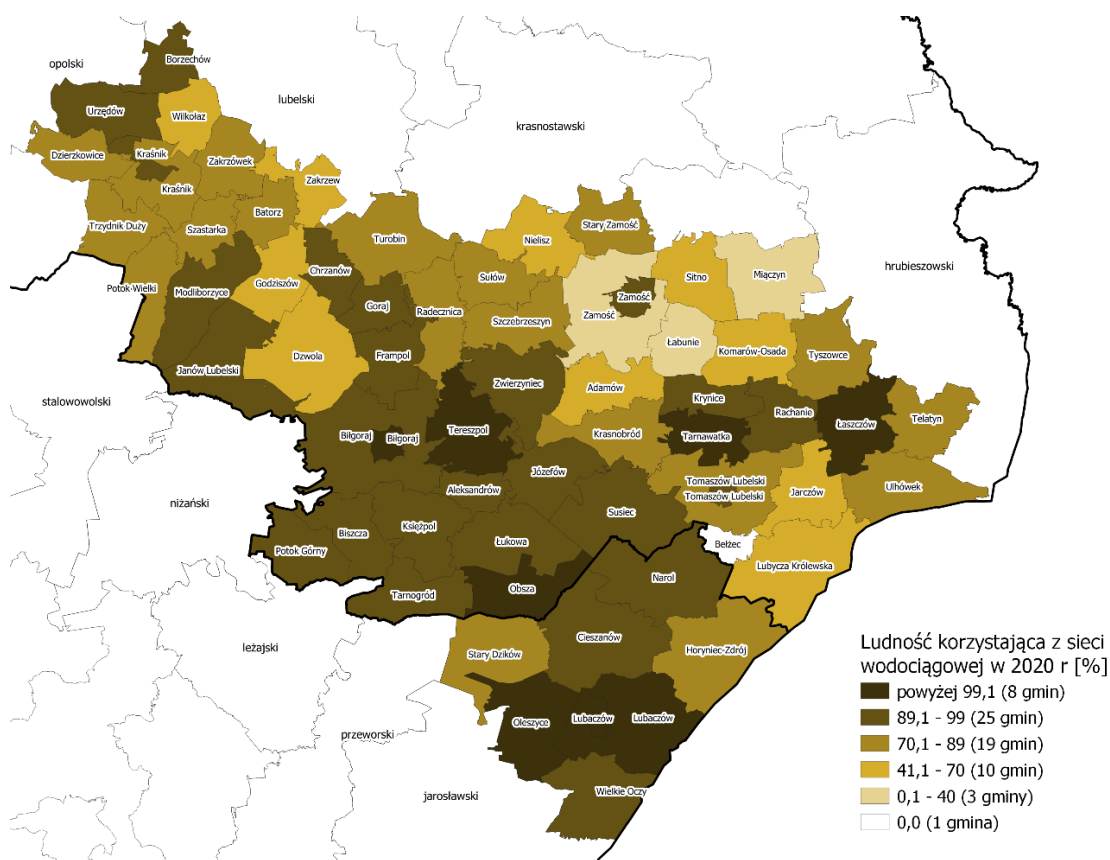
L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Sieć wodociągowa (w %)	Sieć kanalizacja (w %)	Oczyszczalnie ścieków (w %)
1.	Obsza	100,0	81,5	76,7
2.	Miasto Lubaczów	100,0	95,0	100,0
3.	Tereszpol	99,9	69,0	91,7
4.	Łaszczów	99,9	35,2	34,2
5.	Lubaczów	99,9	68,4	69,5
6.	Tarnawatka	99,3	47,5	65,4
7.	Miasto Biłgoraj	99,2	86,9	96,9
8.	Oleszyce	99,1	98,5	83,4
9.	Biszczka	98,4	68,7	74,6
10.	Łukowa	98,2	73,3	96,9
11.	Rachanie	98,1	3,7	14,0
12.	Borzechów	98,0	0	0
13.	Urzędów	96,8	26,0	16,7
14.	Cieszanów	96,8	77,8	99,8
15.	Miasto Kraśnik	95,8	87,6	94,3
16.	Józefów	95,7	34,2	47,1
17.	Biłgoraj	95,5	58,5	67,3
18.	Modliborzyce	95,5	21,7	19,7
19.	Wielkie Oczy	95,3	0	0
20.	Miasto Zamość	95,0	91,4	86,5
21.	Tarnogród	94,9	59,7	79,5
22.	Janów Lubelski	94,6	78,6	84,6

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Sieć wodociągowa (w %)	Sieć kanalizacja (w %)	Oczyszczalnie ścieków (w %)
23.	Księżpol	94,3	31,3	40,4
24.	Susiec	94,1	32,6	30,6
25.	Potok Górny	93,9	75,5	99,9
26.	Aleksandrów	93,5	89,9	100,0
27.	Miasto Tomaszów Lubelski	93,3	84,3	98,8
28.	Goraj	93,2	28,1	0
29.	Chrzanów	93,1	0	0
30.	Zwierzyniec	89,6	52,9	53,5
31.	Krynice	89,5	8,1	9,3
32.	Narol	89,5	69,6	89,1
33.	Frampol	89,2	22,7	32,1
34.	Batorz	89,0	0	0
35.	Trzydnik Duży	89,0	0	0
36.	Zakrzówek	88,8	48,2	55,0
37.	Stary Zamość	88,7	0	0
38.	Krasnobród	88,5	42,6	43,7
39.	Szczebrzeszyn	88,4	31,4	25,0
40.	Radecznica	87,5	7,1	16,1
41.	Telatyn	87,4	21,8	29,3
42.	Stary Dzików	87,0	92,2	99,8
43.	Szastarka	86,8	0	0
44.	Potok Wielki	85,3	0,9	1,9
45.	Dzierzkowice	85,2	40,3	44,7
46.	Sułów	84,2	9,3	11,2
47.	Turobin	82,7	14,7	20,4
48.	Horyniec-Zdrój	82,6	66,1	84,9
49.	Kraśnik	82,2	35,1	20,8
50.	Tyszowce	82,2	14,5	20,0
51.	Tomaszów Lubelski	81,5	7,7	4,6
52.	Ulhówek	71,0	31,7	39,0
53.	Dzwola	69,4	0	0
54.	Jarczów	67,9	14,6	18,3
55.	Wilkołaz	67,5	0	0
56.	Nielisz	62,9	0	0
57.	Zakrzew	61,9	0	0
58.	Komarów-Osada	53,6	0	0
59.	Adamów	48,3	0,5	13,6
60.	Sitno	46,7	8,7	6,0
61.	Godziszów	43,0	0	0
62.	Lubycza Królewska	42,5	56,4	65,7
63.	Zamość	39,1	22,5	16,0
64.	Łabunie	7,1	23,2	18,4

L.p.	Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Sieć wodociągowa (w %)	Sieć kanalizacja (w %)	Oczyszczalnie ścieków (w %)
65.	Miączyn	3,6	2,8	4,4
66.	Bełżec	0	53,1	62,7
Analizowany obszar		81,7	43,6	53,8
Województwo lubelskie		87,4	53,9	58,0
Województwo podkarpackie		81,1	71,8	75,6

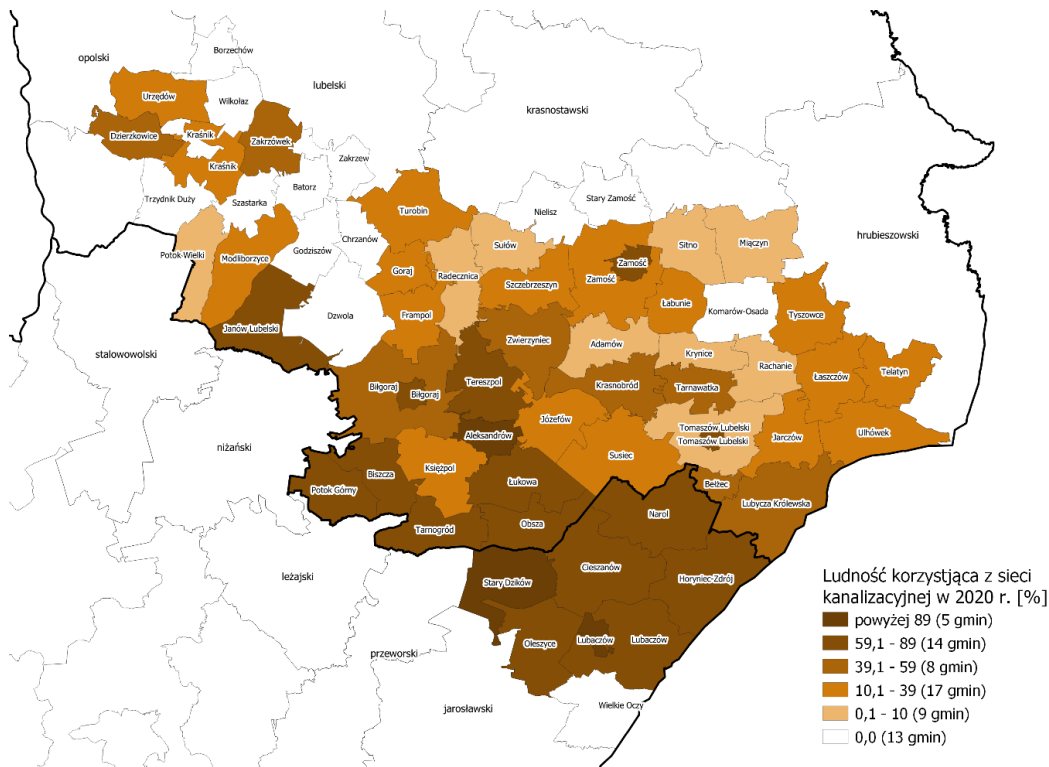
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 30 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci wodociągowej w 2020 r.

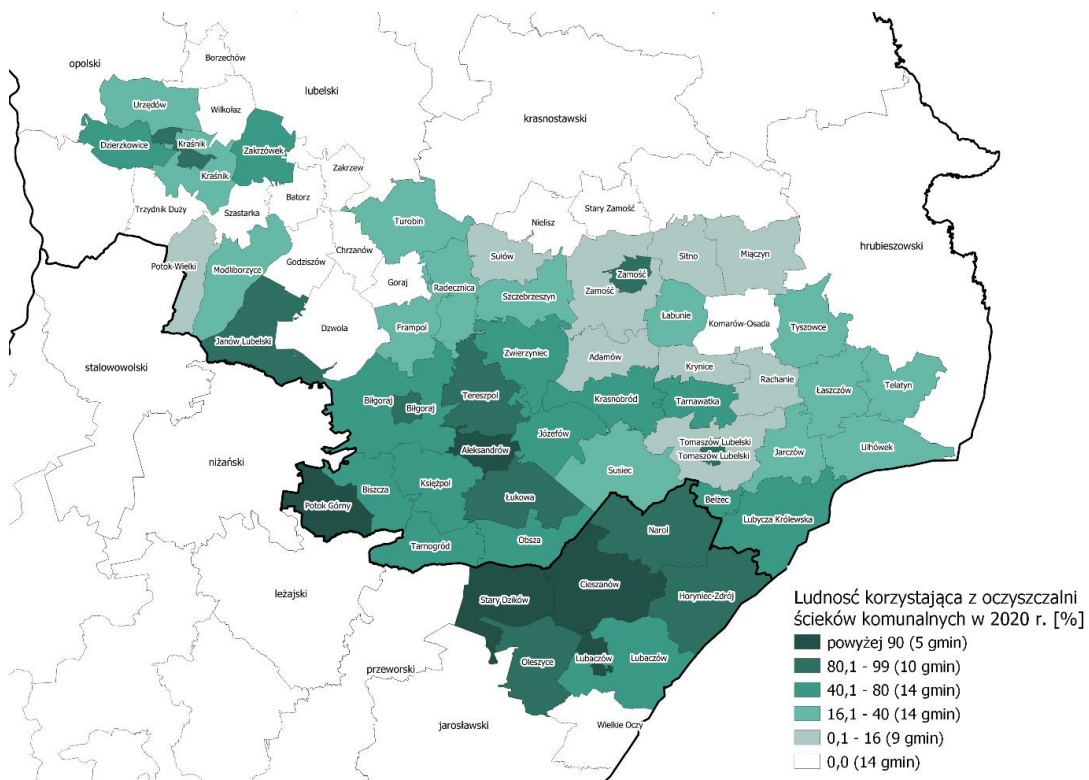
Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 31 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Ryc. 32 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z oczyszczalni komunalnych w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Stosunkowo słaba dostępność mieszkańców analizowanego obszaru do sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków (szczególnie w północnej i północno-zachodniej części) przy dość dużej dostępności do sieci wodociągowej wynikać może z ukształtowania terenu i rozproszonej zabudowy, które generują duże koszty realizacji inwestycji sieciowych, w szczególności sieci kanalizacyjnych. Część gospodarstw domowych korzysta z **indywidualnych instalacji do zagospodarowania nieczystości ciekłych**, to jest zbiorników bezodpływowych lub przydomowych oczyszczalni ścieków. W latach 2011-2020 liczba zbiorników bezodpływowych zwiększyła się o 26 i w roku 2021 wynosiła 47 950 sztuk. Natomiast liczba przydomowych oczyszczalni ścieków wzrosła znacząco z 1 178 do 4 764 sztuk. Najwięcej zbiorników bezodpływowych znajduje się w gminach: Zamość (2 721 sztuk), Susiec (1 633 sztuk) oraz Tomaszów Lubelski (1 626 sztuk). Natomiast z przydomowych oczyszczalni ścieków najwięcej mieszkańców korzysta w gminach: Stary Zamość (560 sztuk) i Modliborzyce (487 sztuk).

4.3. Gospodarka odpadami

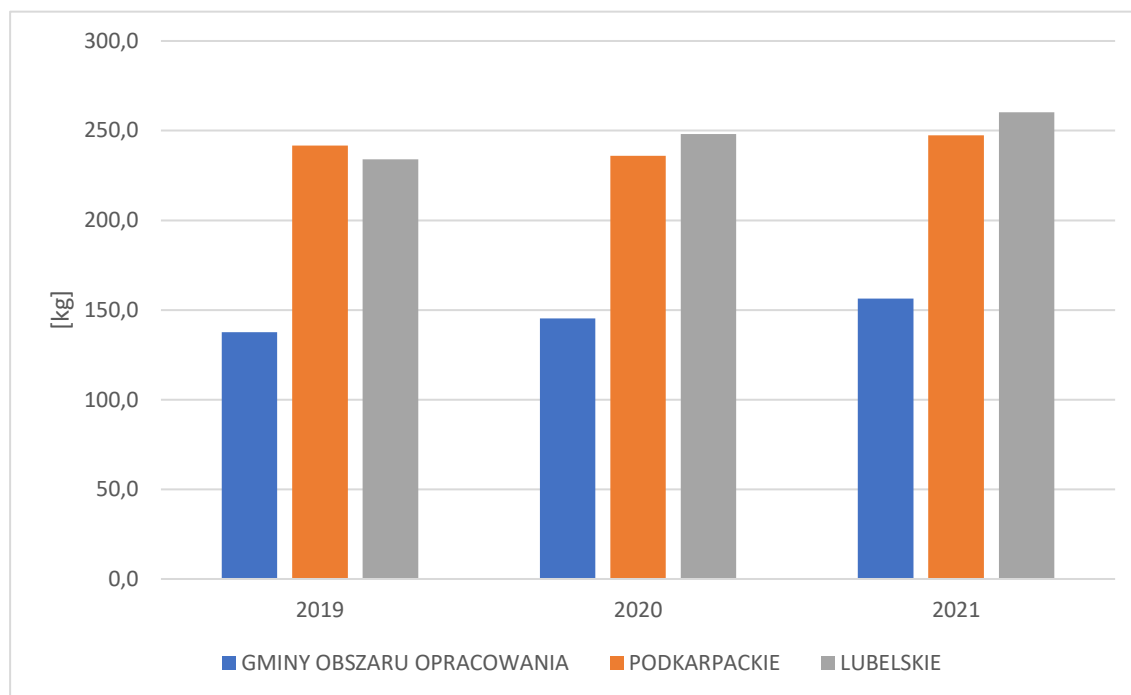
Gospodarka odpadami prowadzona jest zgodnie z obowiązującymi Wojewódzkimi Planami Gospodarki Odpadami (WPGO) oraz regulacjami prawnymi w tym zakresie, m.in. ustawą z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (t.j. Dz.U z 2022 r. z póź. zm.).

Obowiązkiem każdej gminy jest organizacja systemu gospodarowania odpadami komunalnymi, w tym odbieranie albo odbieranie i zagospodarowanie tych odpadów. Zebrane w gminie zmieszane odpady komunalne są kierowane do instalacji komunalnych (IK) celem ich dalszego zagospodarowania. Każda gmina jest także zobowiązana do utworzenia stacjonarnego punktu selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK).

Na terenie Roztocza tj. w miastach Biłgoraj, Kraśnik oraz w gminach Oleszyce i Narol znajdują się **składowiska odpadów**, a w miastach Biłgoraj, Kraśnik także **zakłady przetwarzania odpadów**. Na terenie gminy Janów Lubelski odnotowano dwa zamknięte składowiska odpadów, na których unieszkodliwiane były odpady komunalne, natomiast cztery dzikie wysypiska śmieci stwierdzono w gminie Kraśnik (dwa) oraz po jednym w gminie Adamów oraz Sułów.

Według dostępnych danych GUS w gminach obszaru opracowania w 2021 r. **zebrano** 156,3kg **odpadów komunalnych** na jednego mieszkańca przy średniej dla województwa lubelskiego 260kg, a dla podkarpackiego 247kg. Najwięcej odpadów komunalnych wytworzył w roku 2021 statystyczny mieszkaniec Tomaszowa Lubelskiego (402kg) oraz Zamościa (341kg), natomiast najmniej mieszkaniec gminy Potok Wielki (88kg) i gminy Chrzanów (91kg).

Wykres 28 Masa wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Tabela 37 Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w latach 2017-2021 (w %)*

Jednostka administracyjna	2017	2018	2019	2020	2021
Obszar opracowania	28,4	31,8	33,4	37,4	39,0
Województwo lubelskie	28,6	32,6	39,2	47,9	50,0
Województwo podkarpackie	24,4	27,4	29,5	37,2	39,6

*dane dla obszaru opracowania dostępne od 2017 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

Na obszarze opracowania w 2021 r. **w sposób selektywny zostało zebranych 39% odpadów**, przy czym porównując do roku 2017 nastąpił wzrost o 10,6 p. proc. Wskaźnik osiągnięty na analizowanym obszarze był podobny do wskaźnika dla województwa podkarpackiego (39,6%), jednak znacznie niższy niż w województwie lubelskim, gdzie połowa wytworzonych odpadów była segregowana. W roku 2021 najwięcej odpadów zebranych selektywnie w stosunku do odpadów zebranych ogółem było w gminach: Bełżec (62,4%) oraz Stary Dzików (58%), a najmniej w gminach: Ulhówek (21,5%) oraz Sułów (22,3%).

Istotnym czynnikiem zagrożenia środowiskowego pozostają **odpady azbestowe**. Wg informacji z bazy azbestowej⁴¹ na analizowanym obszarze pod koniec 2022 r. pozostawało

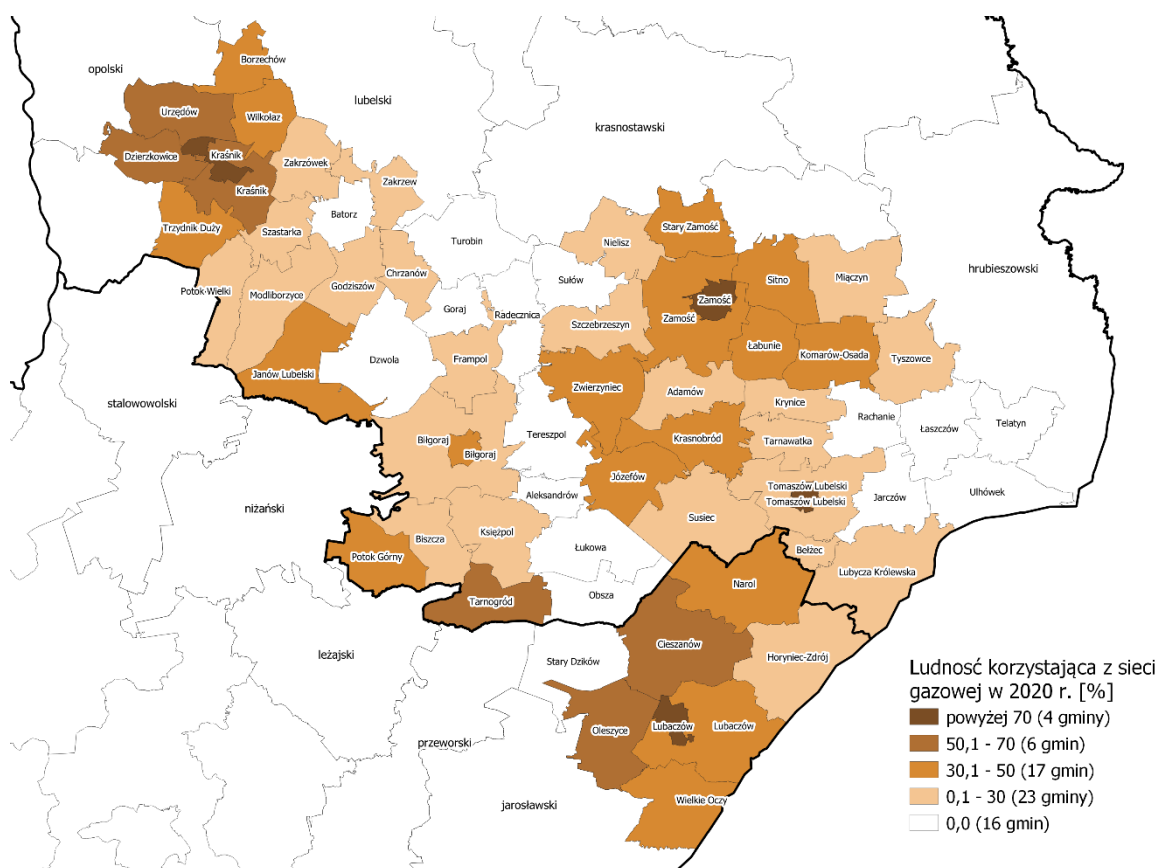
⁴¹ <https://www.bazaazbestowa.gov.pl/pl/usuwanie-azbestu/zestawienie-statystyczne>, dostęp z grudnia 2022 r.

do unieszkodliwienia 260 tys. ton azbestu (z tego w części lubelskiej niemal 245 tys. ton a w części podkarpackiej nieco ponad 15 tys. ton⁴²).

4.4. Gazownictwo, elektroenergetyka, ciepłownictwo

Dostępność mieszkańców analizowanego obszaru do **sieci gazowej** jest słaba. Z sieci gazowej w roku 2020 korzystało 25,1% mieszkańców. W porównaniu do województwa lubelskiego wartość ta jest mniejsza o 18,7 p. proc., a do podkarpackiego aż o 49 p. proc. W latach 2011-2020 odsetek korzystających wzrósł o 3,9 p. proc. W poszczególnych gminach dostępność do sieci gazowej jest zróżnicowana i w roku 2020 mieściła się w przedziale od 0 do 96,9%. Najwięcej mieszkańców korzystało z sieci gazowej w mieście Kraśnik (96,9%), Tomaszów Lubelski (96,1%) oraz Zamość (94%). Najmniejszą dostępnością charakteryzuje się gmina Janów Lubelski (0,1%), poza tym mieszkańcy aż 16 gmin obszaru opracowania są pozbawieni dostępu do gazu sieciowego.

Ryc. 33 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci gazowej w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie danych BDL GUS

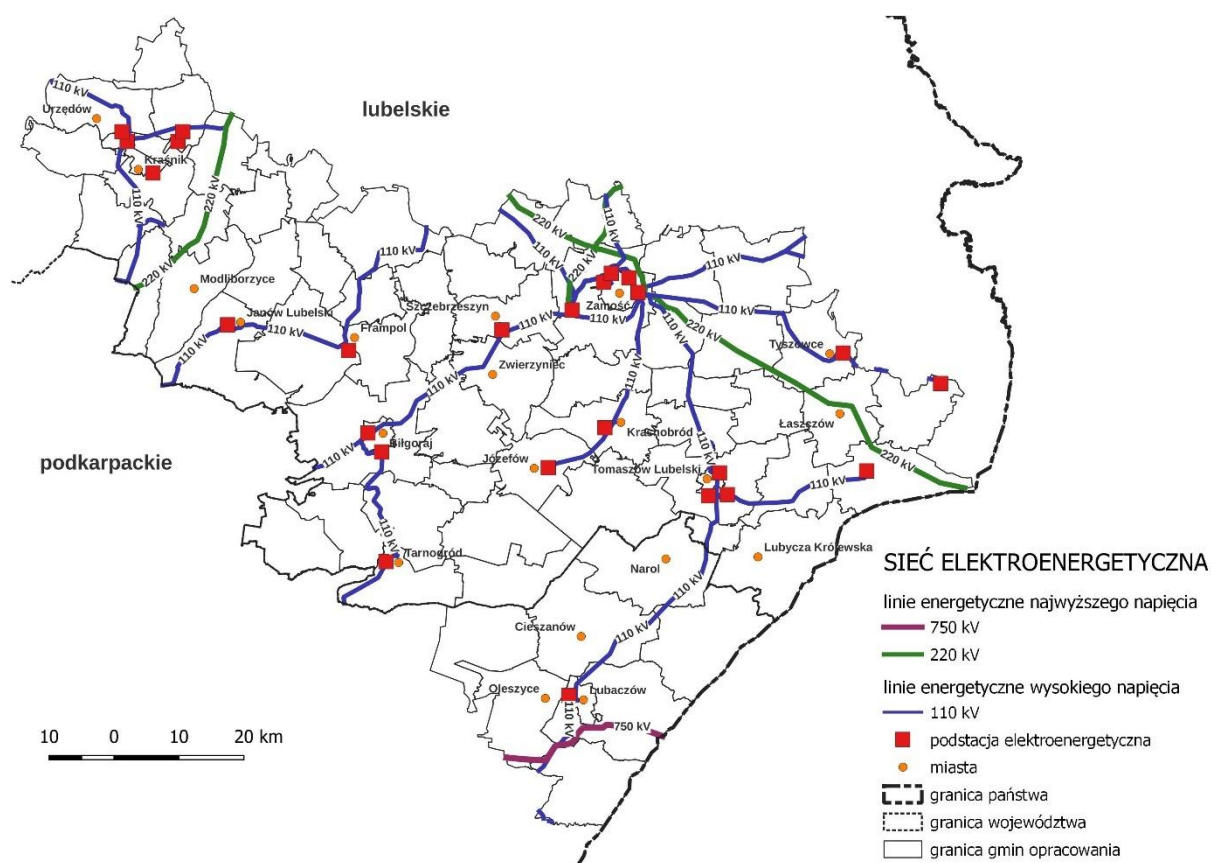
W zakresie **sieci ciepłowniczej** na koniec 2021 roku na analizowanym obszarze funkcjonowały publiczne sieci ciepłownicze, ale ich długość była nieznaczna. Najdłuższa sieć jest w mieście Zamość (49,2 km) oraz w powiecie kraśnickim (25,1 km), w pozostałych

⁴² z monitoringu prowadzonego przez Starostwo Powiatowe w Lubaczowie wynika, że na obszarze powiatu do usunięcia na koniec 2021 roku pozostało jeszcze ok. 7,7 tys. ton wyrobów azbestowych (Źródło: „Raport o wynikach realizacji Powiatowego Programu Usuwania Wyrobów Zawierających Azbest za 2021 r., Lubaczów, marzec 2022 r.)

powiatach długość sieci ciepłowniczej mieści się w przedziale od 1,2 km (w powiecie janowskim) do 17,5 km (w powiecie biłgorajskim).

W zakresie dostępności do **sieci energetycznej** przyjmuje się, że wszyscy mieszkańcy analizowanego obszaru mają do niej nieograniczony dostęp. Przez część terenu przebiegają linie elektroenergetyczne 110 kV, 220 kV i 750 kV. Na rycinie 34 przedstawiono przebiegi istniejących sieci elektroenergetycznych wysokich napięć wraz infrastrukturą im towarzyszącą. Na terenie obszaru opracowania zlokalizowane są także instalacje odnawialnych źródeł energii. Na koniec 2021 r., zgodnie z danymi Urzędu Regulacji Energetyki, na obszarze opracowania działało łącznie około 55 instalacji wykorzystujących energię odnawialną. Ze względu na stosunkowo duże w skali kraju nasłonecznienie, teren obszaru opracowania potencjalnie stwarza dobre warunki do budowy instalacji fotowoltaicznych, w szczególności mikroinstalacji i małych instalacji. W tym kontekście warto zwrócić uwagę, że w 2017 r. założony został Tomaszowski Klaster Energii.

Ryc. 34 Sieć elektroenergetyczna na obszarze gmin opracowania

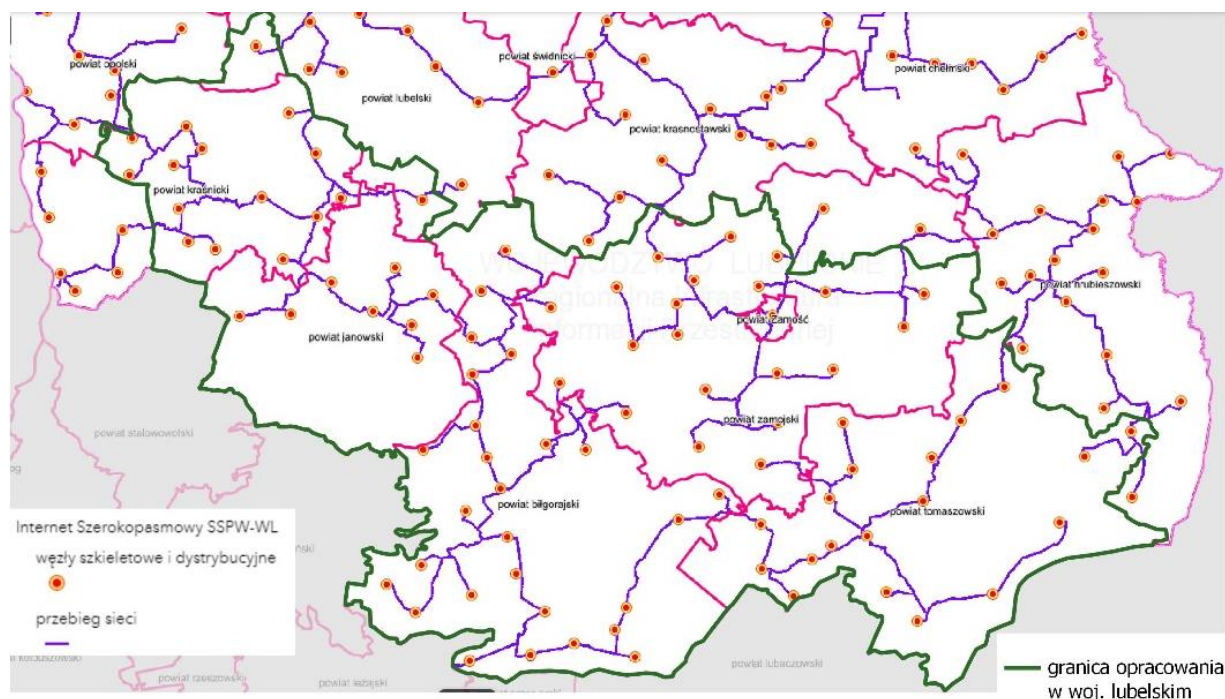

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie

4.5. Dostępność cyfrowa

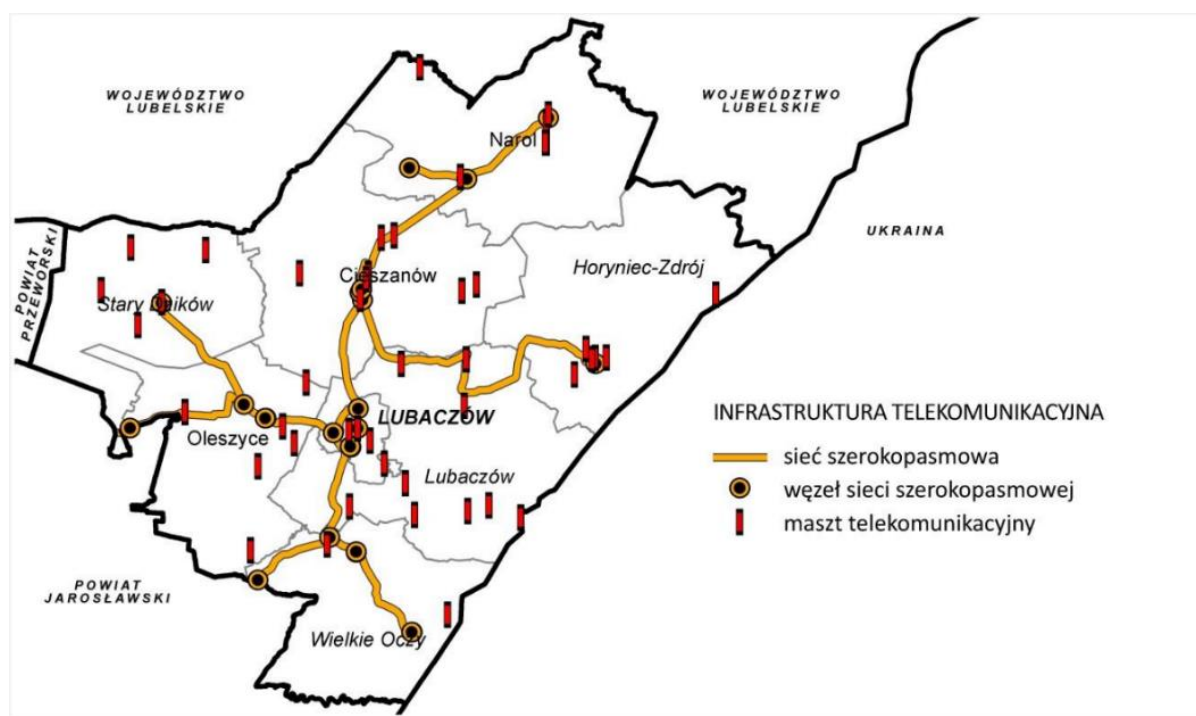
Istotnym elementem infrastruktury, mającym wpływ na rozwój i dostępność usług, jest infrastruktura telekomunikacyjna. Ponadregionalna sieć szerokopasmowa na obszarze Roztocza została wybudowana w ramach programu Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej. Celem głównym projektu było zapewnienie do końca 2015 roku dostępu do usług szerokopasmowych dla mieszkańców, instytucji publicznych i przedsiębiorców w pięciu województwach: warmińsko-mazurskim, lubelskim, podlaskim, świętokrzyskim, podkarpackim. Sieć szerokopasmowa umożliwia mieszkańcom, podmiotom publicznym oraz przedsiębiorcom korzystanie z usług teleinformatycznych i multimedialnych zasobów informacji i usług świadczonych elektronicznie, a także zapewnia efektywną wymianę danych. Poza poprawą poziomu życia mieszkańców, dostęp do sieci szerokopasmowej wpływa pozytywnie na procesy gospodarcze, rynek pracy i usług, a także usprawnia działalność lokalnych samorządów.

Ryc. 35 Efekty projektu „Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej – Województwo Lubelskie”

Źródło: www.gis.lubelskie.pl

Ryc. 36 Infrastruktura telekomunikacyjna w powiecie lubaczowskim

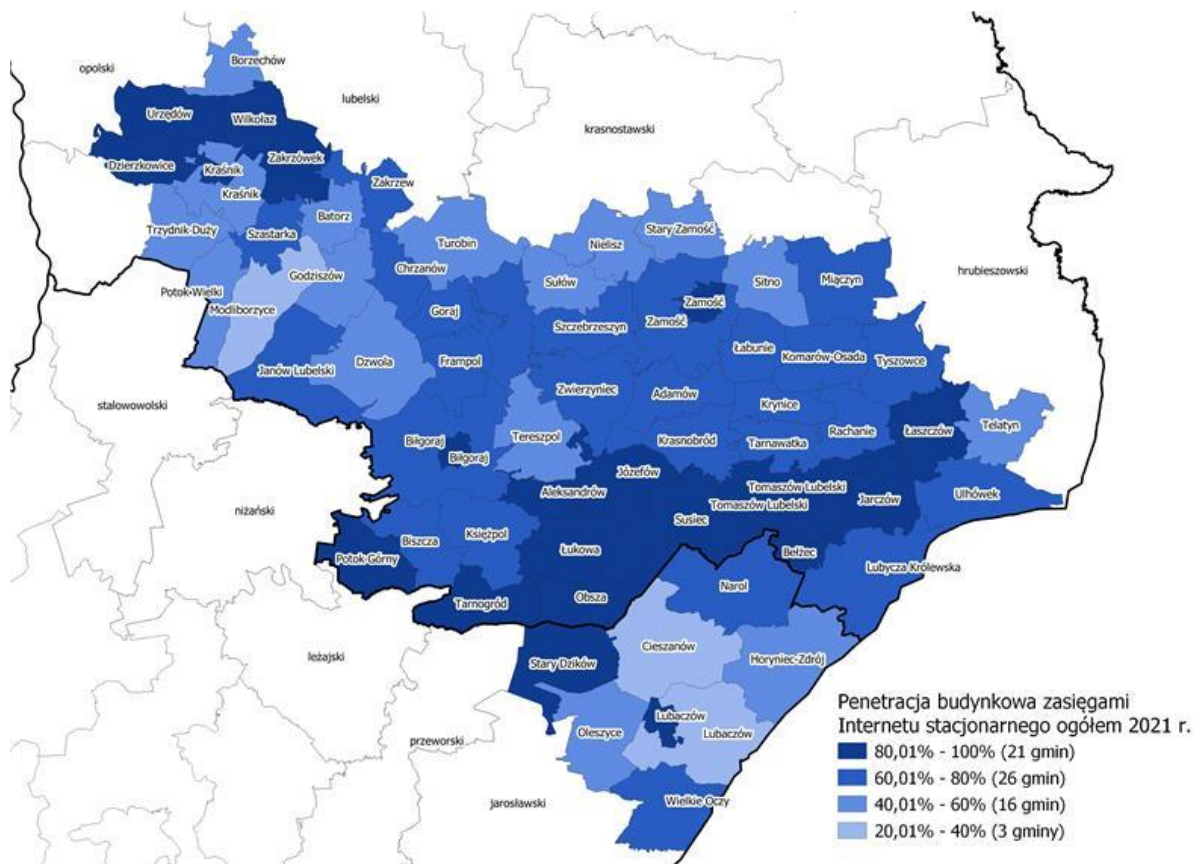
Źródło: opracowanie własne PBPP w Rzeszowie

Dostępność do sieci telekomunikacyjnych oceniana jest za pomocą wskaźnika penetracji budynkowej. Wskaźnik ten określa stosunek liczby budynków znajdujących się w zasięgu sieci (budynki, w których operatorzy deklarują możliwość świadczenia usług), do liczby wszystkich budynków na analizowanym obszarze. Dostępność usług Internetu stacjonarnego utrzymuje się na podobnym poziomie w całym kraju. Warto podkreślić, że 192 gminy w Polsce mają już dostępny Internet stacjonarny w co najmniej 95% budynków.

W odniesieniu do analizowanego obszaru najwyższą wartość **wskaźnika penetracji budynkowej** (80,1% – 100,0%) wyróżniają 21 lubelskich gmin położonych przy granicy z województwem podkarpackim oraz gminy położone na północ od Kraśnika. Wysoka wartość wskaźnika występuje w obrębie obszarów zurbanizowanych, gdzie istnieje koncentracja zabudowy w pobliżu istniejącej infrastruktury teleinformatycznej.

Na tle obu regionów niekorzystnie odznacza się powiat lubaczowski, który – podobnie jak obszar Bieszczad – charakteryzują najniższe wskaźniki penetracji budynkowej w województwie podkarpackim. Najniższą wartość wskaźnika penetracji budynkowej zasięgami Internetu stacjonarnego (20,01-40%) charakteryzuje 3 gminy: Cieszanów, Lubaczów oraz Modliborzyce.

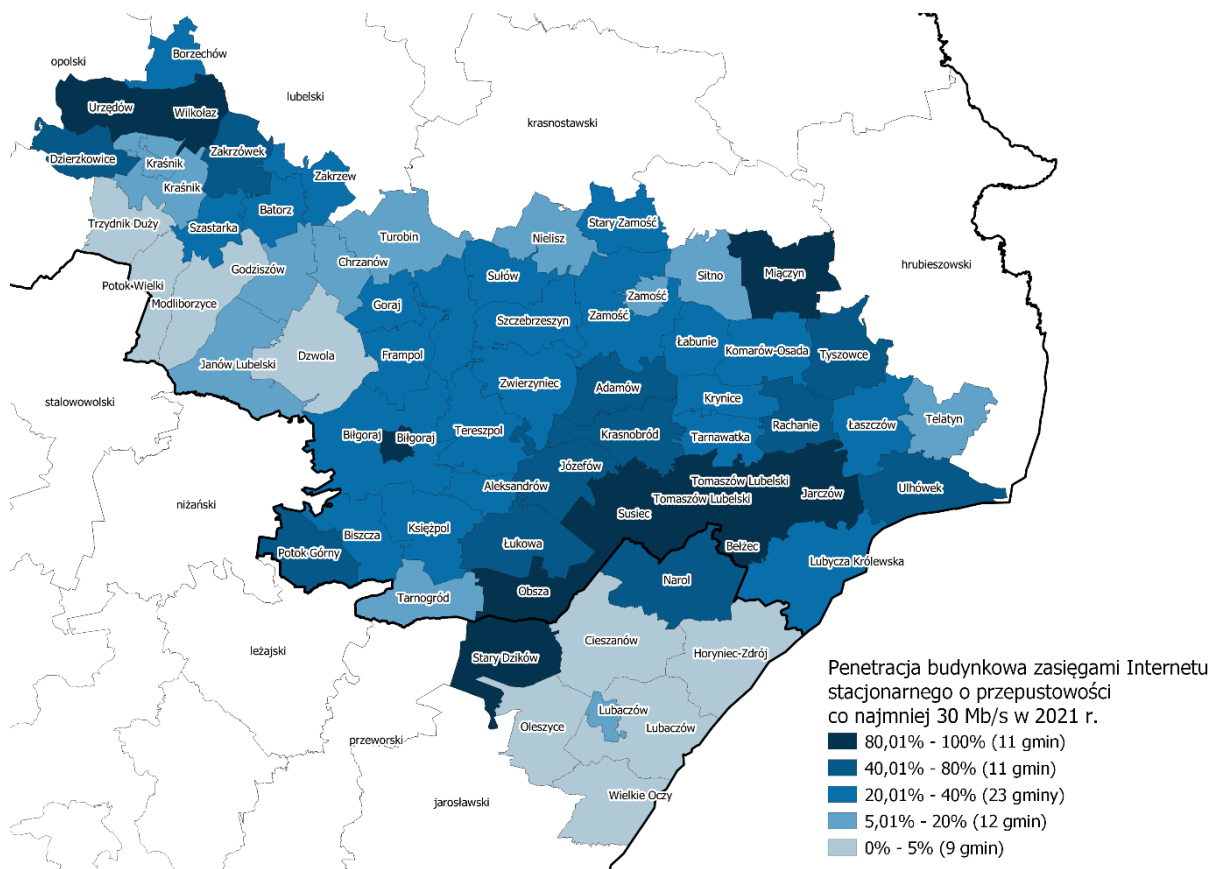
Ryc. 37 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego ogółem w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie „Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 r.”, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa, czerwiec 2022

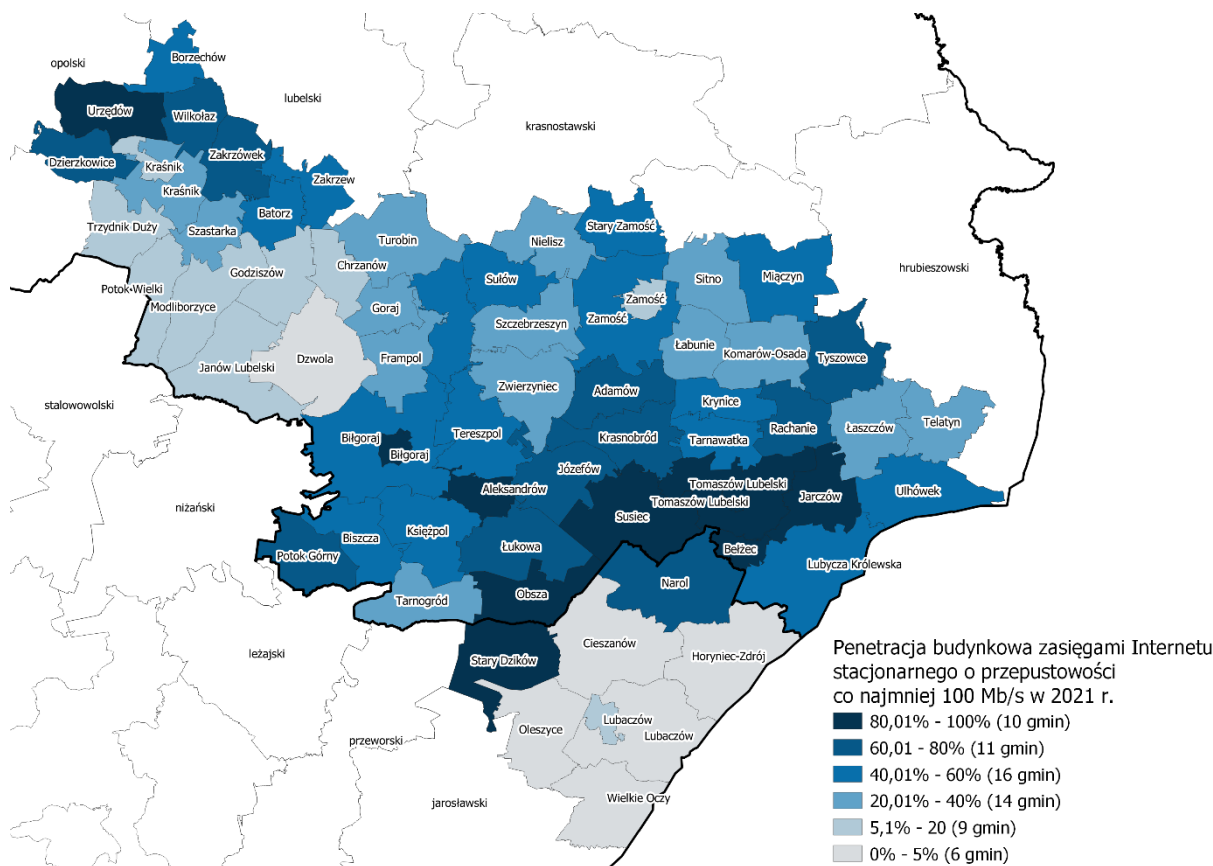
Na kolejnych rycinach przedstawiono wskaźnik penetracji budynkowej zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowościach 30 oraz 100 Mb/s w 2021 r.

Ryc. 38 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie „Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 r.”, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa, czerwiec 2022

Ryc. 39 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania

Źródło: opracowanie własne, DSiR, UMWL w Lublinie, na podstawie „Raport o stanie rynku telekomunikacyjnego w Polsce w 2021 r.”, Urząd Komunikacji Elektronicznej, Warszawa, czerwiec 2022

Na podstawie powyższych rysunków można stwierdzić, że dostępność cyfrowa na obszarze Roztocza w dalszym ciągu wymaga poprawy. Najlepszą dostępnością cyfrową charakteryzuje się 10 gmin (Urzędów, miasto Biłgoraj, Aleksandrów, Obsza, Susiec, Tomaszów Lubelski, miasto Tomaszów Lubelski, Bełzec, Jarczów, Stary Dzików), które posiadają znacznie wyższy wskaźnik penetracji budynkowej zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowościach 30 oraz 100 Mb/s w porównaniu do pozostałych gmin analizowanego obszaru. Pomimo tego, że sieć szerokopasmowa zapewnia lokalizację punktów dostępowych, to w dalszym ciągu występuje problem tzw. „ostatniej mili”, czyli rozprowadzenia dostępu do ostatecznych odbiorców. Jest to spowodowane między innymi rozproszoną zabudową oraz ukształtowaniem terenu.

4.6. Wnioski - infrastruktura techniczna

Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części lubelskiej	Cechy i zjawiska charakterystyczne dla części podkarpackiej
<ul style="list-style-type: none"> • ograniczona dostępność transportowa do większych ośrodków i potrzeba zwiększenia skali inwestycji w infrastrukturę transportu zbiorowego; • istniejąca Linia Hutnicza Szerokotorowa stwarza możliwości dalszego rozwoju funkcji logistycznej w miejscowościach położonych wzdłuż jej przebiegu; • znaczna część obszaru jest słabo wyposażona w infrastrukturę wodociągową oraz kanalizacyjną; dbałość o ochronę gleb (produkty rolne wysokiej jakości) oraz przyrody (jakość wód) wymagają podjęcia działań szczególnie w zakresie systemów oczyszczania ścieków (w systemie liniowym lub rozproszonym); • małe zagęszczenie stałych punktów selektywnej zbiórki odpadów (PSZOK) i ograniczenia czasowe co do częstości odbioru odpadów; • brak wspólnej polityki zagospodarowania odpadów, optymalizacji kosztów utylizacji odpadów (statystyczny mieszkaniec z roku na rok wytwarza coraz więcej odpadów); • istotne dysproporcje sieci światłowodowej w niektórych gminach lub niewystarczająca przepustowość istniejących łączy internetowych 	<ul style="list-style-type: none"> • przejście kolejowe w Werchracie oraz szerokotorowa linia kolejowa nr 116 stwarzają możliwości rozwoju funkcji logistycznych w powiecie lubaczowskim; • dostępność mieszkańców powiatu do infrastruktury wodno – kanalizacyjnej można ocenić jako dobrą – powiat posiada wyższy odsetek osób korzystających z sieci wodociągowych, kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków od średniej dla województwa; • gmina Wielkie Oczy, jako jedyna w powiecie lubaczowskim nie posiada dostępu do infrastruktury wodno – kanalizacyjnej, choć na tle pozostałych gmin posiada stosunkowo duży odsetek zbiorników bezodpływowych na ścieki i przydomowych oczyszczalni ścieków; • słabo rozwinięta sieć publicznego transportu na terenie powiatu

Cechy i zjawiska wspólne
<ul style="list-style-type: none"> • położenie obszaru (na krańcach województw lubelskiego i podkarpackiego) powodują, że obszar cechuje się słabą dostępnością drogową do dużych ośrodków; tylko zachodni kraniec obszaru ma dostęp do drogi ekspresowej, co zwiększa dostępność do Lublina i Rzeszowa i pośrednio wpływa na większą dostępność gmin z centrum obszaru (głównie powiat biłgorajski); • gęstość sieci dróg wojewódzkich i powiatowych jest podobna na Roztoczu i w skali obu regionów; została ona w ostatnich latach w znacznym stopniu zmodernizowana,

jednak nadal istnieją potrzeby w tym zakresie aby zapewnić sprawność i bezpieczeństwo przemieszczania się po obszarze; niska gęstość linii kolejowych powoduje, że ten rodzaj transportu nie jest uważany za alternatywę dla transportu drogowego; również zróżnicowany stopień rozwoju sieci transportu publicznego nie sprzyja ograniczeniu korzystania z transportu prywatnego;

- innym sposobem na zmniejszenie uciążliwości (również dla środowiska) transportu samochodowego jest ruch rowerowy, który wymaga stworzenia odpowiedniej infrastruktury; mimo rosnącej z roku na rok długości ścieżek, ich liczba jest wciąż niewystarczająca, a w niemal połowie gmin analizowanego obszaru takich ścieżek nie ma w ogóle;
- istniejące przejścia graniczne umożliwiają prowadzenie współpracy gospodarczej i społecznej z Ukrainą, nawet pomimo toczących się działań wojennych;
- tak jak w skali województw, także na analizowanym obszarze widoczna jest niekorzystna różnica między dostępnością mieszkańców do oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej a dostępnością do sieci wodociągowych; ponadto możliwości korzystania z urządzeń sieciowych są bardzo zróżnicowane pomiędzy gminami;
- dostępność mieszkańców analizowanego obszaru do sieci gazowej jest słaba, a występowanie sieci ciepłowniczych jest ograniczone do większych miast; dostęp do energii elektrycznej jest zapewniony na całym obszarze, przy czym obecny kryzys energetyczny powinien zachęcić do podejmowania intensywnych działań na rzecz zwiększenia udziału OZE w produkcji energii i wykorzystania potencjału lokalnego w tym zakresie;
- małe zagęszczenie stałych punktów selektywnej zbiórki odpadów (PSZOK) i ograniczenia czasowe co do częstości odbioru odpadów wpływają na niższy odsetek odpadów zebranych selektywnie (poniżej średnich dla obu województw);
- wciąż istotnym czynnikiem zagrożenia środowiskowego pozostają odpady azbestowe;
- mimo przeprowadzenia działań inwestycyjnych związanych z budową sieci telekomunikacyjnych dostępność cyfrowa na obszarze Roztocza w dalszym ciągu wymaga poprawy; jest to kluczowy czynnik dla zatrzymania części pracowników (możliwość pracy zdalnej) oraz rozwijania przedsiębiorstw, które dla utrzymania swojej konkurencyjności muszą stosować rozwiązania cyfrowe (zarówno w produkcji jak i kontaktach z klientami i kontrahentami)

Spis rycin

Ryc. 1 Położenie analizowanego obszaru na tle województw lubelskiego i podkarpackiego ..	5
Ryc. 2 Podział administracyjny	6
Ryc. 3 Hierarchia ośrodków na analizowanym obszarze	7
Ryc. 4 Mezoregiony fizyczno-geograficzne obszaru.....	13
Ryc. 5 Średnie roczne temperatury oraz sumy opadów w wieloletniu 1991-2020	13
Ryc. 6 Usłonecznienie wieloletnie 1991-2020 w Polsce	14
Ryc. 7 Lesistość na analizowanym obszarze.....	15
Ryc. 8 Wielkopowierzchniowa ochrona przyrody*	17
Ryc. 9 Zasięg Transgranicznego Rezerwatu Biosfery „Roztocze” po stronie polskiej	19
Ryc. 10 Geostanowiska oraz zasięg planowanego geoparku „Kamienny Las na Roztoczu”.	21
Ryc. 11 Rozmieszczenie zabytków nieruchomych.....	22
Ryc. 12 Gęstość zaludnienia na analizowanym obszarze w 2021 r.....	28
Ryc. 13 Przyrost naturalny na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.	29
Ryc. 14 Saldo migracji na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.	31
Ryc. 15 Wskaźniki obciążenia demograficznego na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.	33
Ryc. 16 Relacja grup wiekowych w kategorii „wiek nieprodukcyjny” w gminach analizowanego obszaru w 2021 r.	34
Ryc. 17 Przychodnie na 10 tys. ludności wg gmin na analizowanym obszarze w 2021 r.	47
Ryc. 18 Lokalizacja podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny na analizowanym obszarze.....	62
Ryc. 19 Lokalne Grupy Działania funkcjonujące na analizowanym obszarze	66
Ryc. 20 Gminy i powiaty - członkowie Stowarzyszenia Samorządów Euroregion Roztocze .	67
Ryc. 21 Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2021 r.	74
Ryc. 22 Pracujący na 1000 ludności na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.....	78
Ryc. 23 Udział osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg gmin analizowanego obszaru w 2021 r.....	81
Ryc. 24 Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie gmin opracowania	83
Ryc. 25 Najważniejsze szlaki turystyczne Roztocza.....	98
Ryc. 26 Najważniejsze szlaki kulturowe Roztocza.....	99
Ryc. 27 Układ komunikacyjny analizowanego obszaru.....	107
Ryc. 28 Zmiany drogowej dostępności krajowej (WDDT osobowy) analizowanego obszaru w wyniku inwestycji drogowych w latach 2013-2023	109
Ryc. 29 Zmiany kolejowej dostępności krajowej (WKDT pasażerski) w latach 2013-2023..	112
Ryc. 30 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci wodociągowej w 2020 r.	118
Ryc. 31 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.	119
Ryc. 32 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z oczyszczalni komunalnych w 2020 r.....	119
Ryc. 33 Ludność gmin obszaru opracowania korzystająca z sieci gazowej w 2020 r.....	122
Ryc. 34 Sieć elektroenergetyczna na obszarze gmin opracowania	123
Ryc. 35 Efekty projektu „Sieć szerokopasmowa Polski Wschodniej – Województwo Lubelskie”.....	124
Ryc. 36 Infrastruktura telekomunikacyjna w powiecie lubaczowskim	125

Ryc. 37 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego ogółem w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania	126
Ryc. 38 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 30 Mb/s w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania	127
Ryc. 39 Penetracja budynkowa zasięgami Internetu stacjonarnego o przepustowości co najmniej 100 Mb/s w 2021 r. na terenie gmin obszaru opracowania	128

Spis tabel

Tabela 1 Ludność obszaru w 2021 r. (stan na 31.12.2021 r.) z podziałem na typy jednostek administracyjnych	8
Tabela 2 Powierzchnia, liczba ludności oraz gęstość zaludnienia gmin analizowanego obszaru w 2021 r.	9
Tabela 3 Wykaz zasobów kopalin obszaru	15
Tabela 4 Obszary Natura 2000	17
Tabela 5 Liczba ludności obszaru oraz dynamika zmian ludności w latach 2011-2021	25
Tabela 6 Opieka przedszkolna na analizowanym obszarze w 2021 r.	36
Tabela 7 Zmiana liczby dzieci (14 lat i mniej) w latach 2011-2021	39
Tabela 8 Szkolnictwo ponadpodstawowe na analizowanym obszarze w 2021 r.	40
Tabela 9 Liczba uczniów według podgrup kierunków kształcenia w technikach* w 2021 r....	41
Tabela 10 Liczba uczniów według podgrup kierunków kształcenia w szkołach branżowych I stopnia (bez specjalnych) w 2021 r.	42
Tabela 11 Opieka zdrowotna na analizowanym obszarze w 2021 r.	44
Tabela 12 Personel medyczny na 10 tys. ludności w 2020 r.....	48
Tabela 13 Opieka żłobkowa w 2021 r.	49
Tabela 14 Przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto w powiatach analizowanego obszaru w latach 2011-2021	50
Tabela 15 Liczba najczęściej przyznanych świadczeń pomocy społecznej według powodów w wybranych latach	50
Tabela 16 Działalność centrów, domów, ośrodków kultury, klubów i świetlic wg gmin na analizowanym obszarze w 2021 r.	52
Tabela 17 Biblioteki i czytelnictwo na analizowanym obszarze wg gmin w 2021 r.	54
Tabela 18 Kluby sportowe łącznie z klubami wyznaniowymi i uczniowskimi klubami sportowymi na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.	58
Tabela 19 Obiekty sportowe na analizowanym obszarze wg gmin w 2020 r.....	60
Tabela 20 Wskaźniki obrazujące wypadki oraz ich skutki na analizowanym obszarze na tle danych regionalnych w wybranych latach.....	64
Tabela 21 Frekwencja wyborcza.....	68
Tabela 22 Zmiany struktury podmiotów gospodarczych w najważniejszych sekcjach PKD w latach 2011-2021	72
Tabela 23 Udział liczby bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż rok w ogólnej liczbie bezrobotnych w wybranych latach.....	82
Tabela 24 Struktura wielkościowa gospodarstw rolnych w latach 2010 i 2020	86
Tabela 25 Udział pracujących w gospodarstwach rolnych w liczbie mieszkańców w wieku produkcyjnym na analizowanym obszarze w 2020 r.....	87
Tabela 26 Gospodarstwa indywidualne produkujące na rynek w 2020 r.	87
Tabela 27 Stopień mechanizacji gospodarstw rolnych.....	88
Tabela 28 Liczba producentów ekologicznych w 2022 r.	89
Tabela 29 Turystyczne obiekty noclegowe w gminach obszaru opracowania - stan na 31 lipca 2021 r.*	91
Tabela 30 Udzielone noclegi na 1000 ludności w powiatach w latach 2011-2021	94
Tabela 31 Udział dochodów własnych w dochodach ogółem gmin oraz powiatów na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021.....	102
Tabela 32 Drogi wojewódzkie na analizowanym obszarze w 2022 r.	110

Tabela 33 Drogi gminne i powiatowe o twardej i gruntowej nawierzchni w przeliczeniu na 100 km ²	111
Tabela 34 Czynne przystanki autobusowe na analizowanym obszarze w 2021 r.	113
Tabela 35 Zmiany wskaźników dotyczących rozwoju dróg dla rowerów w roku 2011 i 2021	114
Tabela 36 Dostępność do sieci wodociągowych i sieci kanalizacyjnych w gminach obszaru opracowania w 2020 r.....	116
Tabela 37 Odpady zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów w latach 2017-2021 (w %)*	121

Spis wykresów

Wykres 1 Dynamika zmian liczby ludności obszaru w latach 2011-2021 (2011=100%).....	27
Wykres 2 Przyrost naturalny na 1000 ludności w latach 2011-2021	29
Wykres 3 Saldo migracji na pobyt stały na 1000 ludności w latach 2011-2021 na analizowanym obszarze	30
Wykres 4 Zmiany struktury wieku wg ekonomicznych grup wieku w latach 2011- 2021 r.....	32
Wykres 5 Prognoza ludności na lata 2017-2030, 2016 = 100%	35
Wykres 6 Zmiana liczby uczniów szkół średnich na obszarze Roztocza w latach 2011-2021	40
Wykres 7 Średnie wyniki z obowiązkowych przedmiotów maturalnych uczniów uczących się na analizowanym obszarze (%) *	43
Wykres 8 Średnie wyniki z przedmiotów maturalnych na analizowanym obszarze (%) na tle wyników dla województw	43
Wykres 9 Liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję na 1 tys. mieszkańców*	63
Wykres 10 Podmioty wg sekcji i działów PKD 2007 na analizowanym obszarze w latach 2011 i 2021	73
Wykres 11 Dynamika zmian liczby pracujących w latach 2011-2020 na analizowanym obszarze.....	77
Wykres 12 Pracujący na analizowanym obszarze (w powiatach) wg połączonych sekcji w 2020 r.	79
Wykres 13 Dynamika zmian liczby zarejestrowanych bezrobotnych w latach 2011-2021 (2011 r. = 100%) na analizowanym obszarze.....	80
Wykres 14 Stopa bezrobocia rejestrowanego na analizowanym obszarze, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021	82
Wykres 15 Struktura użytków rolnych w gminach obszaru opracowania w 2020 r.....	84
Wykres 16 Struktura użytków rolnych w województwie lubelskim w 2020 r.	84
Wykres 17 Struktura użytków rolnych w województwie podkarpackim w 2020 r.	85
Wykres 18 Zmiana liczby i struktury wielkościowej gospodarstw rolnych na analizowanym obszarze.....	86
Wykres 19 Zmiany liczby obiektów bazy noclegowej w latach 2011-2021	93
Wykres 20 Liczba miejsc noclegowych na 1000 mieszkańców w latach 2012-2021	93
Wykres 21 Wskaźnik liczby udzielonych noclegów na 1000 ludności w powiatach w latach 2011-2021	95
Wykres 22 Liczba podmiotów w sekcji I - Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi w latach 2011-2021	96
Wykres 23 Dochody gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021	101
Wykres 24 Dochody powiatów w przeliczeniu na 1 mieszkańca na obszarze opracowania, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021	102
Wykres 25 Wydatki majątkowe gmin na 1 mieszkańca na analizowanym obszarze, w województwie lubelskim oraz w województwie podkarpackim w latach 2011-2021	103
Wykres 26 Drogi publiczne ogółem w województwie lubelskim i podkarpackim na 100 km ² w latach 2011-2020	110
Wykres 27 Odsetek mieszkańców gmin obszaru opracowania korzystających z infrastruktury wodno-kanalizacyjnej w latach 2011-2020	115
Wykres 28 Masa wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca w latach 2019-2021	121